Θεσσαλονίκη - Ιούνιος 2021
Περίοδος Β' - Χρόνος 44ος – Τεύχος 199

ποντιακή εστία

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΟΥΜΕΛΑ
ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΔΡΥΤΗΣ
† ΦΙΛΩΝ ΚΤΕΝΙΔΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
ΣΩΜΑΤΕΙΟ «ΠΑΝΑΓΙΑ ΣΟΥΜΕΛΑ»
Μητροπόλεως 15 - Τηλ. 2310.271.812
546 24 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Σοφοκλέους 7, Τ.Κ. 591 00, Βέροια

Σελιδοποίηση - CtP - Εκτύπωση
«ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑ» - Ι. Αντωνιάδης - Θ. Ψαρράς Ο.Ε.
Ν. Ραιδεστός - Τ.Κ. 570 01 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310.466.776 - Fax: 2310.466.699

...η Ρωμανία κι άν πέρασεν
ανθεί και φέρει κι άλλο...

Συντακτική Επιτροπή:
Δημ. Νικοπολιτίδης
Παναγ. Παπαδόπουλος
Ευστάθιος Ιωάν. Ταξίδης

Επιμέλεια:
Ευστάθιος Ιωάν. Ταξίδης

Οι συνεργασίες σας ει δυνατόν να αποστέλλονται ηλεκτρονικά (τα μεν κείμενα σε μορφή Word, οι δε φωτογραφίες σε μορφή tif) στις διευθύνσεις:
info@panagiasoumela.gr
stattax@sch.gr

Γίνονται δεκτές συνεργασίες
που έχουν σχέση με τη Λαογραφία
Ιστορία, Γλωσσολογία, Λογοτεχνία

Συνδρομές ιδιωτών εσωτερικού	€	5
Οργανισμών - ΟΤΑ - ΝΠΔΔ	€	9
Συνδρομές ιδιωτών εξωτερικού	δολ.	25
Συνδρομές ιδιωτών ειδικά για Ευρώπη	€	18

Τιμή τεύχους € 1,25

Επιταγές - Εμβάσματα
Σωματείο Παναγία Σουμελά
Μητροπόλεως 15
546 24 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ISSN: 1105-52-19

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Η ΔΙΚΑΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, του Στάθη Ταξίδη……...3 - 6

2. Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΗΜΑΘΙΑΣ ΤΙΜΗΣΕ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑ ΜΝΗΜΗΣ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑ ΣΟΥΜΕΛΑ, του Στάθη Ταξίδη……...7 - 17

3. ΑΓΝΩΣΤΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ (ΛΙΘΟΓΛΥΠΤΗΣ), του Σταύρου Τραγάρα…….…….18 - 21

4. Ο ΚΛΗΡΟΣ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ, ΛΑΪΚΗ ΚΑΙ ΗΘΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ, του Παναγιώτη Μωυσιάδη… ……..22 - 26

5. ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΟΙ ΠΟΝΤΙΟΙ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ, του Vahit Tursun……...27 - 29

6. Η ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ Η΄ΓΛΩΣΣΑ;, του Χρήστου Σαμουηλίδη…….....30 - 33

7. ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, ΤΟ ΔΡΑΜΑ «Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑ» ΤΟΥ ΦΙΛΩΝΟΣ ΚΤΕΝΙΔΗ, του Ζαφείρη Νικήτα……...…34 - 40

8. ΑΡΩΜΑ ΠΑΤΡΙΔΑΣ, του Παναγιώτη Πουλτίδη…….……41 - 46

9. ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΠΟΙΗΣΗ: «ΑΚΡΙΤΑΣ» ΤΟΥ ΗΛΙΑ ΤΣΙΡΚΙΝΙΔΗ, ανάλυση και νοηματική προσέγγιση από τον Παναγιώτη Παπαδόπουλο…….....…47 - 49

10. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ, επιμέλεια Δημήτρης Νικοπολιτίδης……..50

11. ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ, επιμέλεια Δημήτρης Νικοπολιτίδης…….....51 - 52

12. ΠΑΡΧΑΡ' ΑΕΡΑ ΕΦΥΣΕΣΕΝ, του Γιάννη Τερζίδη…….……53 - 60

13. ΤΟ ΚΑΝΟΝΙ ΤΩΝ ΣΟΥΡΜΕΝΩΝ, του Ιωάννη Κούση……..61 – 62

14. ΕΝΑ ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΤΣΙΤΑ ΣΟΥΡΜΕΝΩΝ, ΑΠΟ ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Δ. ΚΟΥΣΗ, επιμέλεια Ιωάννης Κούσης…….....63 – 65

15. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΚΟΥΛΙΔΗΣ, Ο ΠΟΝΤΙΟΣ ΝΑΥΑΡΧΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ, του Παναγιώτη Γέροντα……..66 - 68

16. ΑΓΟΗΜΕΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΜΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΙΛΚΙΣ (ΣΟΧΟΥΜΙ 1880 – ΑΘΗΝΑ 1959), του Στάθη Ταξίδη……69 – 71

16. ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ……...……....72 - 79

α. «Μια μέρα με ποιήματα του Νίκου Εμμανουηλίδη, γράφει ο Αλέξανδρος Ν. Ακριτόπουλος….....72 - 75

β. «Η ιστορία της γενεάς Λιανίδη - Από τη Σάντα του Πόντου στην Ελλάδα, της Αλεξάνδρας Γκουλιαμά και του Δημήτρη Λαλάτση, βιβλιοπαρουσίαση από τον Στάθη Ταξίδη……76 - 77

γ. «Ατζάπσ' θ' ελέπω εγώ το Γαρς», του Μάκη Καρασσαβίδη…….....……78 – 79

17. Αναστορώ, καρτποστάλ εποχής του πρώτου πετρόχτιστου ναού της Παναγίας Σουμελά στο Βέρμιο, του Στάθη Ταξίδη…….....……80

Η Δικαίωση των Αρμενίων και ο αγώνας για τη διεθνή αναγνώριση της Γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού

Του **Στάθη Ταξίδη**

Εκατόν έξι χρόνια ακριβώς από την έναρξη της Γενοκτονίας των Αρμενίων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, 24 Απριλίου 1915, διαφαίνεται ξεκάθαρα πλέον πως η τελική ηθική δικαίωση για το ενάμισι εκατομμύριο των θυμάτων αλλά και για τους αγώνες του αρμενικού λαού δεν θα αργήσει. Και το γεγονός αυτό σηματοδοτήθηκε εμφατικά από τη σημαντικότατη δήλωση του Αμερικανού προέδρου κ. Τζο Μπάιντεν, στην 106η επέτειο του τραγικού αυτού γεγονότος: «Ο αμερικανικός λαός τιμά όλους εκείνους τους Αρμενίους που χάθηκαν στη Γενοκτονία που άρχισε σαν σήμερα πριν 106 έτη» και ότι «Επί δεκαετίες οι Αρμένιοι μετανάστες έχουν εμπλουτίσει τις Η.Π.Α. με αμέτρητους τρόπους, αλλά δεν έχουν λησμονήσει ποτέ την τραγική ιστορία, την οποία τιμούμε» και «Νιώθουμε τον πόνο τους και επιβεβαιώνουμε την ιστορία τους. Το κάνουμε αυτό όχι για να αποδώσουμε ευθύνες αλλά για να βεβαιωθούμε ότι εκείνο που συνέβη δε θα επαναληφθεί ποτέ», δήλωσε ο κ. Μπάιντεν.

Για πρώτη, λοιπόν, φορά ένας Αμερικανός πρόεδρος, ο πρόεδρος της σημαντικότερης ίσως χώρας του κόσμου, της μεγαλύτερης δημοκρατίας και οικονομίας, της χώρας με την ισχυρότερη γεωπολιτική επιρροή, με την οποία τα υπόλοιπα κράτη έχουν πολλούς λόγους να θέλουν στενή τους σύμμαχο, χαρακτηρίζει τις αποτρόπαιες εθνικές εκκαθαρίσεις σε βάρος του του αρμενικού πληθυσμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1915 ως Γενοκτονία.

Και η αναγνώριση αυτή δεν αποτελεί μόνον εκπλήρωση των προεκλογικών υποσχέσεων του προέδρου κ. Τζο Μπάιντεν αλλά ολοκληρώνει και μια διαδικασία που είχαν ξεκινήσει τα νομοθετικά σώματα των Η.Π.Α. Ωστόσο αποτελεί και το επιστέγασμα του επίμονου, επίμοχθου, ανυποχώρητου και πολυεπίπεδου αγώνα των Αρμενίων.

Μέχρι σήμερα, περίπου τριάντα ακόμη χώρες έχουν αναγνωρίσει επισήμως τη σφαγή των Χριστιανών Αρμενίων από τους Οθωμανούς ως Γενοκτονία, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, η οποία δέχθηκε μεγάλο κύμα προσφύγων πριν έναν αιώνα από τα εδάφη όπου συντελέστηκε το ιστορικό αυτό έγκλημα.

Επί τα καθ' ημάς όμως και για τον δικό μας αγώνα, αυτόν της διεθνούς αναγνώρισης της Γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Τι σηματοδοτεί

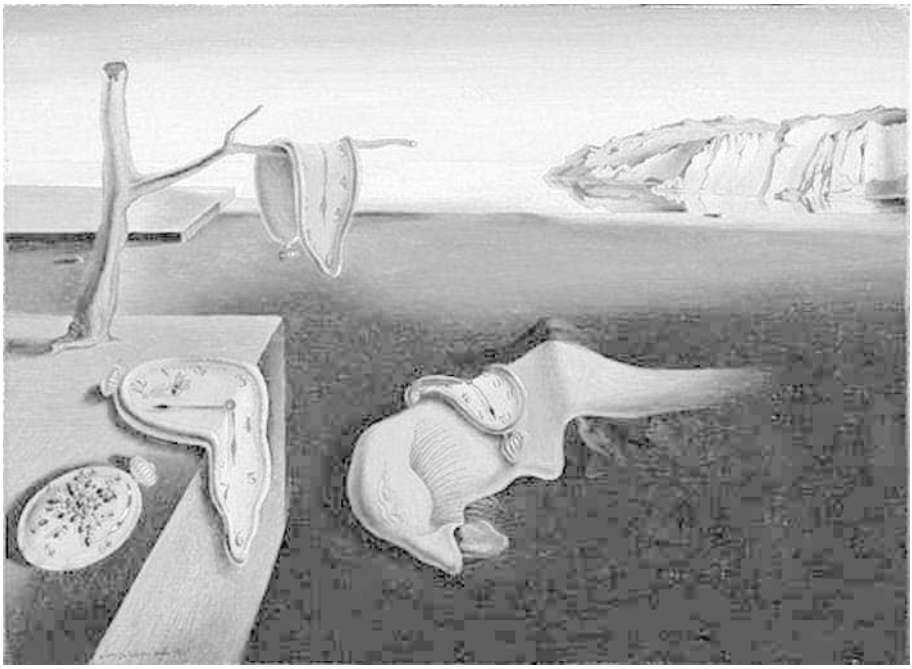

Σαλβαντόρ Νταλί, Η εμμονή της μνήμης, ελαιογραφία, 1931, Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης.

η αναγνώριση της Γενοκτονίας των Αρμενίων από τον πρόεδρο Τζο Μπάιντεν; Ποια είναι η σημειολογία της; Ποιες είναι οι ευθύνες και υποχρεώσεις από δω και μπρος των Ελληνικών κυβέρνησεων, των κομμάτων, του Οργανωμένου Ποντιακού Ελληνισμού; Τι κάνουμε από δω και πέρα;

Στις 24 Φεβρουαρίου του 1994 στην Ολομέλεια της Βουλής των Ελλήνων, σε πανηγυρική συνεδρίαση, ψηφίζεται ομόφωνα ο νόμος για την ανακήρυξη της 19ης Μαΐου ως Ημέρα Μνήμης για την Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου(ν. 2193/24-2-1994). Αναμφίβολα η ψήφιση του νόμου αυτού αποτελεί μια πολύ μεγάλη επιτυχία και δικαίωση των αγώνων του Οργανωμένου Ποντιακού Ελληνισμού. Αποτελεί ορόσημο και σταθμό, έναυσμα και αφετηρία για νέους επιτυχείς αγώνες στον στίβο της διεθνοποίησης και της αναγνώρισης του ειδεχθούς εγκλήματος της Γενοκτονίας που υπέστησαν οι πρόγονοί μας από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλιστές.

Ωστόσο βλέποντας τις επιτυχίες των συμπασχόντων και συν – παθόντων με εμάς αδελφών Αρμενίων μας καταλαμβάνουν συναισθήματα χαρμολύπης. Χαράς για τη δικαίωση των αγώνων τους αλλά και λύπης διότι εμείς υστερούμε. Και μιας και ο πήχης μπήκε πολύ ψηλά από τους αδελφούς Αρμένιους, πρέπει να αγωνιστούμε σκληρά και μεθοδικά για να έχουμε τις ανάλογες επιτυχίες. Ο δικός τους αγώνας μας δείχνει τον δρόμο και τον τρόπο. Ας τον μελετήσουμε και ας παραδειγματιστούμε.

Πέραν τούτων όμως πρέπει να κατανοήσουμε ότι η διεθνής αναγνώριση της Γενοκτονίας την οποία υπέστησαν οι πρόγονοί μας είναι θέμα το οποίο υπερβαίνει σε μεγάλο βαθμό τον Οργανωμένο Ποντιακό Ελληνισμό και τις υπάρχουσες μέχρι τώρα δομές του, αφού απαιτεί για την επιτυχή έκβασή του υποστήριξη πολιτική, διπλωματική και επιστημονική οργάνωση, μεθοδολογία και μεθοδικότητα, αφού οι διεθνείς οργανισμοί και τα ξένα κοινοβούλια για να αναγνωρίσουν γενοκτονίες απαιτούν επιστημονικές μελέτες, τεκμήρια, διεθνή επιστημονικά συνέδρια, δημοσιεύσεις άρθρων σε εγνωσμένης αξίας επιστημονικά περιοδικά, άριστα επεξεργασμένο ρεαλιστικό σχέδιο, επιμονή και συνέπεια στο διεκδικητικό πλαίσιο, στρατηγική, σωστό χρόνο αντίδρασης, οδικό χάρτη καλά σχεδιασμένων και συγκροτημένων δράσεων και lobbying.

Ο Οργανωμένος Ποντιακός Ελληνισμός, όπου γης πρέπει να λειτουργήσει προς την κατεύθυνση αυτή, ασκώντας πολιτική πίεση και απαιτώντας δικαίωση. Και συμβουλευτικά, καταθέτοντας την υπερτριαντάχρονη εμπειρία ανθρώπων οι οποίοι μετέφεραν στις πλάτες τους ανά την υφήλιο το ζήτημα αυτό. Μπορεί να βοηθήσει και ο απόδημος ποντιακός ελληνισμός, ενημερώνοντας τις κυβερνήσεις των χωρών όπου διαβιεί αλλά και με δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των κατοίκων των χωρών στις οποίες ζει.

Το ζήτημα της Διεθνοποίησης και της Αναγνώρισης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου είναι ζήτημα απολύτως εξειδικευμένου χειρισμού από ομάδα πανάξιων και ικανότατων διπλωματών, με ταχύτατα αντανακλαστικά, διάθεση για δουλειά και προσήλωση στο στόχο. Και ως απολύτως εξειδικευμένο και λεπτό θέμα, θέμα το οποίο έχει άμεση σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις πανανθρώπινες αξίες και τη δημοκρατία, επιβάλλεται να έχει και την αρωγή και την σκέπη του Ελληνικού Κοινοβουλίου μέσω μιας Διακομματικής Επιτροπής. Στην επιτροπή αυτή βεβαίως και πρέπει να συμμετέχουν και οι ποντιακής καταγωγής βουλευτές. Αλλά και ποντιακής

καταγωγής βουλευτές όπου γης μπορούν να συστρατευτούν στον αγώνα αυτόν. Και τότε είναι πλέον ή βέβαιον πως θα καταστεί κεφαλαιώδες ζήτημα της Εξωτερικής μας Πολιτικής, αιχμή του δόρατός της και αγκάθι στο μαλακό υπογάστριο της εξωτερικής πολιτικής αυτών που τη διέπραξαν.

Η υπόθεση αυτή αποτελεί, λοιπόν, θέμα πολύ λεπτών χειρισμών. Γιατί σήμερα δεν βρισκόμαστε στη δεκαετία του '80 ούτε του '90. Γιατί σήμερα τα γεγονότα εκτυλίσσονται με ιλιγγιώδεις ταχύτητες και ρυθμούς και πρέπει ταχύτατα να αναλυθούν, να ερμηνευτούν, να κατανοηθούν, για να μπορούν κάποιοι να σχεδιάσουν πλάνα μακροχρόνια, πλάνα εναλλακτικά, συντονισμένες δράσεις, καλοσχεδιασμένες κινήσεις. Όλα αυτά όμως είναι και έργο μιας ομάδας ειδικών επιστημόνων, ενός Think Tank. Όλα αυτά απαιτούν καλή γνώση του αντικειμένου, αλλά και γνώσεις διεθνούς πολιτικής, διεθνούς δικαίου και διπλωματίας. Όλα αυτά απαιτούν τη χάραξη μιας πολύ καλά μελετημένης και εξαιρετικά σχεδιασμένης πολιτικής για το ζήτημα αυτό. Μιας πολιτικής που προϋποθέτει εξ υπαρχής ως δεδομένους δύο, τουλάχιστον, παράγοντες: ότι, πρώτον, εκείνος ο οποίος χαράσσει την πολιτική αυτή είναι σε θέση να αξιοποιήσει την τρέχουσα αντικειμενική πραγματικότητα και ότι, δεύτερον, ο ίδιος είναι ικανός να συμπεριλάβει στους πολιτικούς του σχεδιασμούς την κάθε είδους εναλλακτική εξέλιξη των πραγμάτων στο μέλλον.

Η επιμονή και υπομονή, η ενότητα και το ιερό πείσμα αλλά και ο ιερός σκοπός του αγώνα αποτελούν βασικά κίνητρα για την επιτυχία του στόχου, αυτόν της διεθνούς αναγνώρισης και της συγνώμης από τους απογόνους αυτών οι οποίοι την διέπραξαν. Και ευγενής και πανανθρώπινος ο σκοπός: να μη γνωρίσει ξανά η ανθρωπότητα τέτοιου είδους ύβρεις. Γιατί το ειδεχθές και αποτρόπαιο έγκλημα της Γενοκτονίας εις βάρος οποιουδήποτε λαού και αν συντελείται, ύβρις – με την αρχαιοελληνική έννοια και σημασία της λέξης – κατά της ανθρωπότητας είναι. Και για να μη ξαναγνωρίσει επιτέλους η ανθρωπότητα άλλους ολοκληρωτισμούς, ολοκαυτώματα, γενοκτονίες, ξεριζωμούς και προσφυγιές πρέπει να γνωρίσει τις γενεσιουργούς αυτών αιτίες, να τις αναγνωρίσει και να αγωνίζεται για να τις αποφεύγει.

Η Περιφερειακή Ενότητα Ημαθίας τίμησε την Ημέρα μνήμης της Γενοκτονίας στην Παναγία Σουμελά

Του **Στάθη Ταξίδη**

Στην Ιερά Μονή της Παναγίας Σουμελά, στην Καστανιά Ημαθίας, επέλεξε να πραγματοποιήσει, το πρωί της Κυριακής 23 Μαΐου 2021, τις επίσημες εκδηλώσεις της η Περιφερειακή Ενότητας Ημαθίας για την Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου. Και αυτό διότι οι δύο αυτές λέξεις, «Παναγία Σουμελά» συμβολίζουν και εκφράζουν σύμπαντα τον Ποντιακό Ελληνισμό, σηματοδοτούν την μαρτυρική του πορεία στο χωροχρόνο εδώ και δεκαεφτά, περίπου, αιώνες, επισημαίνουν εμφατικά το παρελθόν, το παρόν αλλά και το μέλλον του, ενσαρκώνουν την πίστη και τα οράματά του, αποτελούν την καταφυγή και την ελπίδα του, την ψυχή της ψυχής

Στιγμιότυπο από την θεία λειτουργία. Διακρίνονται, μεταξύ άλλων ο υφυπουργός Οικονομικών Απόστολος Βεσυρόπουλος, οι βουλευτές Τάσος Μπαρτζώκας, Λάζαρος Τσαβδαρίδης και Φρόσω Καρασαρλίδου, ο αντιπεριφερειάρχης Κώστας Καλαϊτζίδης, οι δήμαρχοι Βέροιας κ. Κωνσταντίνος Βοργιαζίδης, Νάουσας κ. Νικόλαος Καρανικόλας, Αλεξάνδρειας κ. Παναγιώτης Γκυρίνης, ο κ. Γεώργιος Τανιμανίδης, η κα Χριστίνα Σαχινίδου

του, το είναι του. Τον Ποντιακό Ελληνισμό, που του στερήθηκε το δικαίωμα να κατοικεί στην Ιστορική του Πατρίδα, όπου εκεί στα παράλια του Ευξείνου Πόντου ανέπτυξε για τρείς χιλιάδες χρόνια έναν σημαντικότατο πολιτισμό.

Στην πρόσκληση που απηύθυνε προς τις αρχές και τα σωματεία της περιοχής ο αντιπεριφερειάρχης της Περιφερειακής Ενότητας Ημαθίας κ.

Κωνσταντίνος Καλαϊτζίδης, μεταξύ άλλων τόνισε: «Όπως είναι γνωστό με το Ν. 2193/1994 (ΦΕΚ 32/τ.Α΄/1994) καθιερώθηκε η 19η Μάϊου ως ημέρα μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Με το Π.Δ 99/1994 (ΦΕΚ 78/τ. Α΄/1994) έχει καθοριστεί με λεπτομέρεια το περιεχόμενο των εκδηλώσεων σε όλη την Ελλάδα για την ημέρα αυτή, ο τρόπος οργάνωσης κ.λ.π. Οι εκδηλώσεις μνήμης έχουν σκοπό να τονίσουν ιδιαίτερα και να υπεν-

Ο υφυπουργός Οικονομικών κ. Απόστολος Βεσυρόπουλος διαβάζει τον «Απόστολο». Στο κέντρο της φωτογραφίας ο πρόεδρος του σωματείου «Παναγία Σουμελά» κ. Γεώργιος Τανιμανίδης. Αριστερά ο αντιπεριφερειάρχης κ. Κωνσταντίνος Καλαϊτζίδης και ο αντιπρόεδρος του σωματείου κ. Κωνσταντίνος Ιωακειμίδης

θυμίσουν τα γεγονότα της δραματικής περιόδου των διωγμών, της γενοκτονίας και του ξεριζωμού των Ελλήνων του Πόντου από τις πατρογονικές εστίες τους από τους Τούρκους, που διήρκεσαν από το 1916 μέχρι και το 1923 και είχαν σαν αποτέλεσμα να μετατρέψουν το λαό των Ελλήνων του Πόντου σε ένα λαό προσφύγων και διασποράς. Ειδικά φέτος οι εκδηλώσεις μνήμης θα πραγματοποιηθούν την Κυριακή 23 Μαΐου 2021 στον χώρο προ της ιεράς Μονής Παναγίας Σουμελά, στην Τοπική Κοινότητα Καστανιάς, της Δημοτικής Ενότητας Βέροιας, του Δήμου Βέροιας Περιφερειακής Ενότητας Ημαθίας.

»Έπειτα από τα παραπάνω σας στέλνουμε το πρόγραμμα των εκδηλώσεων μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου και παρακαλούμε να παραστείτε στις εκδηλώσεις που αναφέρονται σε αυτό με όλο το προσωπικό σας και τα μέλη των οργανώσεων και Σωματείων σας».

Το πρόγραμμα των εκδηλώσεων περιλάμβανε για την Κυριακή 23 Μαΐου 2021 γενικό σημαιοστολισμό από της ογδόης πρωινής ώρας μέχρι και της δύσης του ηλίου της ίδιας μέρας και φωταγώγηση όλων των καταστημάτων του δημοσίου, των Ο.Τ.Α., καθώς και των Ν.Π.Δ.Δ. και των Τραπεζών κατά τις βραδινές ώρες της 23ης Μαΐου 2021 μέχρι τις πρωινές ώρες της επομένης. Επίσης, σύμφωνα με το πρόγραμμα, την Κυριακή 23 Μαΐου και κατά τις ώρες 07:00 - 08:00 π.μ. έλαβαν χώρα πένθιμες κωδωνοκρουσίες στις εκκλησίες και επίσημη έπαρση της Σημαίας. Στις 10:10 σημειώθηκε το πέρας προσέλευσης στην ιερά Μονή Παναγίας Σουμελά, των Αρχών και του Λαού, στις 10:15' προσήλθαν οι επίσημοι, ενώ στις 10:30 είχαμε την τέλεση Μνημόσυνου με τη χοροστασία του Σεβασμιότατου Μητροπολίτη Βέροιας Ναούσης και Καμπανίας κ.κ. Παντελεήμονος και ομιλία μέσα στον Ιερό Ναό από τον Σεβασμιότατο.

Στην αρχιερατική θεία λειτουργία και στο μνημόσυνο για την γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, χοροστάτησε ο σεβασμιοτάτος μητροπολίτης Βεροίας Ναούσης και Καμπανίας, κ. Παντελεήμων ενώ παρέστησαν σύσσωμες οι πολιτικές, στρατιωτικές, αστυνομικές αρχές της περιοχής αλλά και ποντιακές οργανώσεις και σωματεία.

Μεταξύ άλλων παραβρέθηκαν: ο υφυπουργός Οικονομικών Απόστολος Βεσυρόπουλος, οι βουλευτές Τάσος Μπαρτζώκας, Λάζαρος Τσαβδαρίδης και Φρόσω Καρασαρλίδου, ο αντιπεριφερειάρχης Κώστας Καλαϊτζίδης, οι δήμαρχοι Βέροιας κ. Κωνσταντίνος Βοργιαζίδης, Νάουσας κ. Νικόλαος Καρανικόλας, Αλεξάνδρειας κ. Παναγιώτης Γκυρίνης, ο στρατηγός – διοικητής της 1ης Μεραρχίας Πεζικού κ. Δημήτριος Βουνίσιος, ο διευθυντής Διεύθυνσης Αστυνομίας Ημαθίας κ. Γεώργιος Αδαμίδης, ο διοικητής Πυροσβεστικών Υπηρεσιών Ημαθίας κ. Νικόλαος Παλαμούτης, ο πρόεδρος του σωματείου «Παναγία Σουμελά» κ. Γεώργιος Τανιμανίδης, η πρόεδρος της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Ποντιακών Σωματείων κα Χριστίνα Σαχινίδου, ο πρόεδρος της Ευξείνου Λέσχης Νάουσας κ. Φώτιος Φανιάδης, ο πρόεδρος του συλλόγου Ποντίων Λεβαίας Αμυνταίου κ. Γεώργιος Μπασούρης, ο πρόεδρος του συλλόγου Ποντίων Μακροχωρίου κ. Νικόλαος Λουκίδης.

Η Ομιλία του Σεβασμιότατου

Ἑκατόν δύο χρόνια συμπληρώθηκαν φέτος ἀπό τήν ἡμέρα ἐκείνη, ἡ ὁποία συνδέθηκε μέ ἕνα ἀπό τά φοβερότερα ἐγκλήματα τοῦ 20ου αἰῶνος, τή Γε-

Ο σεβασμιότατος μητροπολίτης Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας κ. Παντελεήμων στην ομιλία του για τη Γενοκτονία του Ποντιακού Ελληνισμού

νοκτονία τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπό τή 19η Μαΐου τοῦ 1919, κατά τήν ὁποία ὁ Μουσταφᾶ Κεμάλ Ἀτατούρκ ἀποβιβάσθηκε στό λιμάνι τῆς Σαμψούντας.

Δέν ἄρχισε οὔτε τελείωσε τότε τό ἀποτρόπαιο αὐτό ἔγκλημα. Εἶχε ἀρχίσει ἤδη τά προηγούμενα χρόνια μία εὐρύτερη προσπάθεια ἐξοντώσεως τῶν λαῶν πού ζοῦσαν στά ἐδάφη τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, μέ πρώτους τούς Ἀρμενίους πού κατεσφάγησαν τό 1915.

Οἱ Νεότουρκοι ἔβαλαν τώρα στό στόχαστρο τούς Ποντίους. Προσπάθησαν νά τούς ἐξοντώσουν μέ ἐκτοπισμούς, ἐκεῖνοι ὅμως ἀντιστάθηκαν καί ὀργάνωσαν ἀντάρτικο. Ἀπό τό φθινόπωρο τοῦ 1916 ἄρχισαν συστηματικές σφαγές, διωγμούς, ἐκτοπισμούς πού διήρκεσαν μέχρι τό καλοκαίρι τοῦ 1917. Ὀργάνωσαν πορεῖες θανάτου γιά χιλιάδες χριστιανούς, ἀνάμεσά τους ἡλικιωμένους καί γυναικόπαιδα, πού στάλθηκαν στήν ἐξορία, ἀφοῦ

ἀναγκάσθηκαν νά βαδίζουν ἐπί πολλές ἡμέρες στήν ἐνδοχώρα τῆς Ἀνατολίας μέσα στό κρύο καί τήν πείνα, μέ σκοπό νά ἐξοντωθοῦν ἀπό τίς ἀφόρητες ταλαιπωρίες.

Τούς ἄνδρες καί τούς νέους εἴτε τούς ἐκτελοῦσαν ὁμαδικά στά χωριά τους, εἴτε τούς στρατολογοῦσαν στά τάγματα καταναγκαστικῆς ἐργασίας, τά περιβόητα «Ἀμελέ Ταμπουρού», ὅπου ἐξαντλοῦντο καί πέθαιναν.

Ἡ κατάσταση στήν περιοχή ἦταν ἔκρυθμη ἐξαιτίας τῆς δράσεως ποικίλων ἡμιστρατιωτικῶν ὁμάδων. Ἀπό τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1916 μέχρι τόν Φεβρουάριο τοῦ 1918 ἡ περιοχή τῆς Τραπεζοῦντος καί ὁ ἀνατολικός Πόντος βρισκόταν ὑπό τήν κατοχή τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Κεμάλ Ἀτατούρκ ἔφθασε ἐκεῖ μέ σκοπό νά περιορίσει τή δράση διαφόρων ἐνόπλων συμμοριῶν. Σύντομα ὅμως συναντήθηκε μέ τόν ἀρχηγό τῶν συμμοριῶν, πού λυμαίνονταν τούς χριστιανικούς πληθυσμούς στήν περιοχή τῆς Τραπεζοῦντος, τόν Τοπάλ Ὀσμάν, καί συγχρόνως ἐνίσχυσε καί τούς Τούρκους στρατιῶτες, πού εἶχαν παραμείνει στήν Ἀνατολία, ἐναντίον τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Ἔφθασαν μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου νά κάψουν ζωντανούς τούς κατοίκους δύο χωριῶν τῆς Κερασοῦντος μέσα στόν ναό τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Πολλοί ἦταν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι στήν προσπάθειά τους νά γλιτώσουν ἀπό τούς διωγμούς καί τίς σφαγές τῶν Τούρκων περνοῦσαν τά σύνορα καί κατέφευγαν στά παράλια τῆς Γεωργίας ἤ στόν Καύκασο ὡς πρόσφυγες.

«Ἴσως μόνον ὁ Πόντος, ἀνάμεσα σ᾽ ὅλα τά μέρη τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ, νά προσέφερε τίς περισσότερες θυσίες. Τά βουνά, τά δύσβατα καί χιονοσκέπαστα βουνά τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀνατολῆς, πρός τήν Σεβάστεια, τήν Τοκάτη καί τό Τσορούμ, ὑπῆρξαν ὁ Γολγοθᾶς τοῦ ἐκτοπισμένου ἑλληνισμοῦ», ἔγραφε στίς 17 Ἰανουαρίου τοῦ 1919 ὁ μητροπολίτης Νικοπόλεως καί Κολωνείας Γερβάσιος Σουμελίδης.

Τά δεινά τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ δέν σταμάτησαν τό 1919. Τότε ἄρχισαν τά χειρότερα. Ἡ ἀλλαγή τῆς πολιτικῆς καταστάσεως στήν Τουρκία καί ἡ ὁλοκληρωτική ἐπικράτηση τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ τόν ἑπόμενο χρόνο ἀνέκοψε τίς ἐλπίδες τῶν Ποντίων πού ἐπεδίωκαν τήν ἀνεξαρτησία τους. Ἡ ἀναγνώριση ἀπό τίς μεγάλες Δυνάμεις πού ἀκολούθησε ἐξανέμισε σχεδόν

ὁλοκληρωτικά τίς προσδοκίες τους Ἑλλήνων γιά εὐνοϊκή λύση τοῦ προβλήματός τους.

Ἄρχισαν παρ᾽ ὅλα αὐτά διαπραγματεύσεις μέ τούς Τούρκους γιά ἕναν Πόντο αὐτόνομο πού θά ἐξασφάλιζε τήν ἰσοπολιτεία σέ Ἕλληνες καί Τούρκους. Γιά τόν σκοπό αὐτό συναντήθηκε ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρύσανθος στήν Κωνσταντινούπολη μέ ἀντιπροσώπους τοῦ Κεμάλ, ὅμως καμία συμφωνία δέν ἐπετεύχθη, καθώς οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἄλλα σχέδια καί εἶχαν ἤδη κατά νοῦ τή δημιουργία ἑνός τουρκικοῦ κράτους, στό ὁποῖο δέν θά ὑπῆρχαν οὔτε διαφορετικές ἐθνότητες οὔτε διαφορετικές θρησκεῖες.

Στή διετία πού ἀκολούθησε, 1920 - 1922, ὁ Ποντιακός Ἑλληνισμός πέρασε τήν ὀδυνηρότερη φάση τῆς ἱστορίας του, τή φρικτότερη φάση τῆς Γενοκτονίας πού ὁλοκληρώθηκε μέ τόν ξεριζωμό πού ἐπέβαλε ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης.

Οἱ Τοῦρκοι, ἔχοντας κλείσει τά ἀνοικτά μέτωπα στή Μικρά Ἀσία, συνέχισαν τήν ἐξόντωση τῶν Ἑλλήνων. Ἐκεῖνοι προσπαθοῦσαν νά ἀντισταθοῦν ὅσο μποροῦσαν, ἀλλά δέν ἦταν εὔκολο, καθώς δέν εἶχαν ἀπό κανένα βοήθεια.

Ὁ Κεμάλ Ἀτατούρκ χρησιμοποίησε ὅλα τά μέσα γιά νά κάμψει τήν ἀντίσταση τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Γνώριζε πώς θά λυγίσει, ἄν μείνει ἀκέφαλος. Καί αὐτό στόχευε. Ἄρχισαν, λοιπόν, νά δικάζουν καί νά ἐκτελοῦν μέ τό αἰτιολογικό τῆς ἐθνικῆς δράσεως κατά τῆς Τουρκίας κληρικούς καί ἐπιστήμονες, ἐμπόρους καί διανουμένους. Κατάλογοι μέ τά ὀνόματά τους ἀναρτῶντο στή Νομαρχία τῆς Τραπεζοῦντος καί καθημερινά οἱ Ἕλληνες ὁδηγοῦντο στό μαρτύριο.

Μεταξύ τῶν πρώτων καί ὁ Νίκος Καπετανίδης. Στίς ἀρχές τοῦ 1921 κλήθηκε νά παρουσιασθεῖ μαζί μέ τόν ἐπίτροπο τοῦ μητροπολίτου Χρυσάνθου, Ματθαῖο Κωφίδη, καί τόν Ἀλέξανδρο Ἀκριτίδη, μέλος τῆς ἐπιτροπῆς προσφύγων Τραπεζοῦντος, στό λεγόμενο δικαστήριο τῆς ἀνεξαρτησίας. Λίγο νωρίτερα εἶχε γράψει στόν φίλο του Φίλωνα Κτενίδη, πού ἀγωνιζόταν μέ τόν ἑλληνικό στρατό στό μικρασιατικό μέτωπο. «Τρέχεις λιγότερους κινδύνους ἀπό μένα. Νά ξέρεις πώς δέν στέκεται γερά τό κεφάλι μου στούς ὤμους μου. Μά αὐτό δέν σημαίνει τίποτε. Κυττάχτε νά κάμετε καλά τή δουλειά σας καί δέν πειράζει ἄν λείψουν καί μερικά κεφάλια ... σάν τό δικό μου. Χαλάλι γιά

τήν ἐλεύθερη Πατρίδα». Μετά ἀπό πολύμηνη φυλάκιση στήν Ἀμάσεια κυκλοφόρησε ἡ δυσάρεστη εἴδηση: «Κρέμασαν τόν Κωφίδην, τόν Ἀκριτίδην καί τόν Καπετανίδην».

«Ὑπό τήν ἔνοχον ἀδιαφορίαν τῆς χριστιανικῆς Δύσεως ἐν ἔτει 1453 ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις καί ἐν ἔτει 1461 ἡ Τραπεζοῦς καί κατεστράφη ὁλόκληρος ἀκμαῖος πολιτισμός. Τῇ ἐνόχῳ συνεργίᾳ δύο μεγάλων χριστιανικῶν Δυνάμεων, τῆς Αὐστρίας καί τῆς Γερμανίας, κατά τά ἔτη 1914-1918 ἐσφάγη ὑπό τῶν Νεοτούρκων ὁλόκληρον ἔθνος τό Ἀρμενικόν καί ἑκατοντάδες χιλιάδων Ἑλλήνων βιαίως ἀπεσπάσθησαν ἀπό τῶν ἑστιῶν αὐτῶν καί ἀπέθανον ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Τῇ ἐνόχῳ συνεργίᾳ τῶν συμμάχων χριστιανικῶν Δυνάμεων τῆς Δύσεως κατά τά ἔτη 1919-1922 τό ἐθνικόν κίνημα τῶν Τούρκων τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ πασᾶ συνεπλήρωσε τό ἔργον τῶν Νεοτούρκων καί ἀπηγχόνισε κατά χιλιάδας Ἕλληνες κληρικούς καί προκρίτους τοῦ Πόντου ... Καί ἐσβέσθη ἡ Ἐκκλησία τῆς Τραπεζοῦντος καί ἡ κληρονομία ἡμῶν μετεστράφη ἀλλοτρίοις ... Ὁδοί Τραπεζοῦντος πενθοῦσι παρά τό μή εἶναι ἐρχομένους ἐν ἑορτῇ·πᾶσαι αἱ πύλαι αὐτῆς ἠφανισμέναι ... καί αὐτή πικραινομένη ἐν ἑαυτῇ».

Αὐτός πού τά ἔγραφε εἶχε ἀπόλυτη γνώση τῆς καταστάσεως. Ἦταν ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρύσανθος. Καί τά λόγια του ἀνταποκρίνονται ἀπολύτως στήν ἀλήθεια.

Στό διάστημα μεταξύ τῶν ἐτῶν 1914 καί 1922 ἐξοντώθηκαν 200.000 περίπου Ἕλληνες τοῦ Πόντου. Ἑλληνικές πόλεις μέ συνεχῆ ζωή καί πολιτισμό γιά περισσότερο ἀπό 2700 χρόνια καταστράφηκαν. Σχολεῖα, ἐκκλησίες, ἱδρύματα ἐρημώθηκαν. Σύμφωνα μέ τούς ὑπολογισμούς τῶν ἱστορικῶν 815 ἑλληνικές κοινότητες, 1.134 ἐκκλησίες καί 960 σχολεῖα καταστράφηκαν. 353.000 Ἕλληνες, κάτοικοι τοῦ Πόντου, σφαγιάσθηκαν, ἐξοντώθηκαν ἤ πέθαναν στίς πορεῖες ἀπό τίς κακουχίες καί τήν πεῖνα συνολικά. Ἀνυπολόγιστο εἶναι καί τό κόστος τῶν περιουσιῶν καί τῶν χρημάτων πού ἄφησαν οἱ Ἕλληνες φεύγοντας ἀπό τίς ἑστίες τους. Ἡ κτηματική τους περιουσία ὑπολογίζεται σέ περισσότερα ἀπό 25 ἑκατομμύρια χρυσές τουρκικές λίρες, ἐνῶ τά κοσμήματα, τά χρήματα καί τά χρεόγραφα ὑπολογίζονται σέ περίπου 90 ἑκατομμύρια, χωρίς νά προσμετρήσει κανείς τά εἰσοδήματα ἀπό τήν ἀκίνητη περιουσία, πού ἦταν ἀκόμη μεγαλύτερα.

Ὁ Ποντιακός Ἑλληνισμός, πού εἶχε ἀντέξει ἀναρίθμητες δυσκολίες γιά αἰῶνες καί εἶχε κατορθώσει νά φθάσει στίς τελευταῖες δεκαετίες καί πάλι σέ ἐντυπωσιακή ἀνάπτυξη καί ἀκμή, ἀξιοποιώντας τά μεταλλεῖα καί τίς δυνατότητες πού προσέφερε τό ἐμπόριο καί οἱ ἀνταλλαγές μέ τίς περιοχές τῆς Κριμαίας, ὁ Ποντιακός Ἑλληνισμός πού χάρη στήν οἰκονομική του ἄνθηση εἶχε κατορθώσει νά εὐημερεῖ καί νά παρουσιάζει καί δημοσιονομική ἄνοδο, ἀναγκάσθηκε νά ἐγκαταλείψει κάτω ἀπό τίς πιό τραγικές συνθῆκες γιά πάντα τόν τόπο του. Νά ἐγκαταλείψει τή γῆ τῶν πατέρων του καί νά πάρει τόν δρόμο τῆς προσφυγιᾶς, ἔχοντας μαζί του ἐλάχιστα ροῦχα μαζί μέ τίς εἰκόνες τῶν Ἁγίων.

Ἄν κάτι τούς κρατοῦσε ὄρθιους καί τούς ἔδινε τή δύναμη νά συνεχίσουν τόν δρόμο τους μέχρι τήν Ἑλλάδα ἦταν οἱ μνῆμες ἀπό τούς προγόνους τους, πού ἤθελαν νά τίς διατηρήσουν ἀναλλοίωτες, ἀγωνιζόμενοι νά στήσουν μία καινούργια ζωή στή νέα πατρίδα.

«Ἀπό τίς 30.000 ἐκτοπισθέντες Ἕλληνες, ἐκ τῶν παραλίων τοῦ Πόντου τό 1921 στό Χαρπούτ, ἔφθασαν μόλις 5.000», γράφει ὁ Ἀμερικανός ταγματάρχης Ὄουελ, ἐπικεφαλής τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπιτροπῆς πού περιόδευσε στήν περιοχή. «Οἱ ἄλλοι ἐκτελέσθηκαν ἤ πέθαναν στόν μακρύ δρόμο τῆς ἐξορίας», συνεχίζει. «Μετρήσαμε καθ᾽ ὁδόν 3.000 πτώματα κατά μῆκος τῶν ὁδῶν, βορά τῶν σκύλων, τῶν λύκων καί τῶν γυπαετῶν, διότι ἀπαγορεύουν οἱ Τοῦρκοι στούς συγγενεῖς τους νά τούς θάψουν! Τοῦρκοι ἀξιωματικοί καί στρατιῶτες προβαίνουν σέ ἀπίστευτες ἀγριότητες».

Ἡ διάσημη Ἀμερικανίδα δημοσιογράφος Ἔθελ Τόμσον μετέδωσε: «Καθ᾽ ὁδόν συναντούσαμε ὁμίλους γερόντων, παιδίων, σέ μία ἀτελείωτη πορεία μαρτυρίου, ὅπου ἔπεφταν νεκροί ἀπό τήν ἐξάντλησιν καί ἀπό τά χτυπήματα τῶν συνοδῶν Τούρκων. Οἱ περισσότεροι ἐκλιπαροῦν τόν θάνατον. Στήν πόλη Μεζερέχ, ξαφνικά ἀκούσαμε φωνές περίπου τριακοσίων παιδίων μαζεμένα σέ κύκλο. Εἴκοσι τσανταρμάδες-στρατοχωροφύλακες πού κατέβηκαν ἀπό τά ἄλογά τους, χτυποῦσαν σκληρά καί ἀνελέητα τά παιδιά μέ τά μαστίγια καί τά τρυποῦσαν μέ τά ξίφη τους γιά νά μήν κλαῖνε. Τό θέαμα ἦτο πρωτοφανές, φρικῶδες! … Ἡ Ἀμερικανική Ὑπηρεσία», καταλήγει ἡ δημοσιογράφος, «ὑπολογίζει τούς Ἕλληνες πού ἐξολόθρευσαν οἱ Τοῦρκοι στή Σεβάστεια σέ τριάντα χιλιάδες».

Πόσοι ἦταν συνολικά οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου πού ἐκτοπίσθηκαν καί πόσοι αὐτοί πού ἔπεσαν θύματα μιᾶς φοβερῆς καί ἀπάνθρωπης γενοκτονίας εἶναι ἄγνωστο. Τά ποντιακά σωματεῖα ὑπολογίζουν ὅτι οἱ Πόντιοι πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἑλλάδα ἦταν περίπου 400.000.

Στά 102 χρόνια πού πέρασαν οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ἀλλά καί ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνισμός δέν ξέχασαν τί συνέβη. Ὁ Ποντιακός Ἑλληνισμός δέν ξέχασε ποτέ οὔτε τίς παραδόσεις οὔτε τά ἤθη οὔτε τά ἔθιμα οὔτε τούς χορούς οὔτε τά τραγούδια τοῦ Πόντου, πού ἐκφράζουν τόν πόνο ἀλλά καί τή λαχτάρα τῆς ψυχῆς τους γιά τίς πατρογονικές τους ἑστίες, καί ἀγωνίζονται γιά τήν ἀναγνώριση τῆς θηριωδίας πού ὑπέστησαν καί τῆς Γενοκτονίας ἀπό ὅλον τόν κόσμο.

Ὁ ἀγώνας ὅμως γιά τήν ἀναγνώριση τῆς Γενοκτονίας πού ὑπέστη ὁ Ποντιακός Ἑλληνισμός δέν εἶναι χρέος μόνο τῶν Ποντίων ἀλλά καί ὁλόκληρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί ὅλου τοῦ πολιτισμένου καί δημοκρατικοῦ κόσμου.

Εἶναι χρέος μας, ἰδιαιτέρως φέτος πού τιμοῦμε τά 200 χρόνια ἀπό τήν ἐθνική παλιγγενεσία, γιά τήν ὁποία ἀγωνίσθηκε καί ὁ Ποντιακός Ἑλληνισμός, νά ἀγωνισθοῦμε ὅλοι μαζί, ἑνωμένοι, καί ἰδίως οἱ Πόντιοι, μέ μία ψυχή καί μέ μία φωνή, χωρίς διαιρέσεις καί διασπάσεις, γιά νά δικαιωθοῦν τά θύματα μιᾶς ἀπάνθρωπης καί ἀποτρόπαιης ἐξοντώ-σεως καί νά καταδικαστοῦν ἀπερίφραστα τά φοβερά ἐγκλήματα ἐναντίον τους καί κατά τῆς ἀνθρωπότητος.

Τίποτε δέν θά μπορέσουμε νά ἐπιτύχουμε, ἐάν δέν εἴμαστε ἑνωμένοι. Ἄς μήν τό ξεχνοῦμε αὐτό!

Καί ἄς μήν ξεχνοῦμε ἀκόμη ὅλοι οἱ Ποντιακοί Σύλλογοι καί τά Ποντιακά Σωματεῖα ὅτι, ἐμεῖς πού κατοικοῦμε στήν Ἠμαθία ἔχουμε ἕνα προνόμιο μοναδικό, ὄχι μόνο πανελλαδικό ἀλλά καί παγκόσμιο, πού κανείς ἄλλος δέν ἔχει: νά ἔχουμε τόν Πόντο στήν Ἠμαθία, δηλαδή στήν Παναγία Σουμελᾶ. Νά ἔχουμε τό μοναδικό αὐτό κειμήλιο, τή θαυματουργή εἰκόνα τῆς Παναγίας μας, τό Προσκύνημά της, καί νά καταφεύγουμε ἐδῶ, ὅπως κατέφευγαν καί οἱ πατέρες μας καί τῆς ἐμπιστευόταν τά προβλήματά τους καί τῆς ἐξέφραζαν τόν πόνο τους.

Ἄν ἐμεῖς περιφρονοῦμε τήν Παναγία Σουμελᾶ, ἄν ἀγνοοῦμε τό μοναδικό αὐτό προνόμιο καί τήν τιμή πού ἔχουμε, καί προτιμοῦμε νά μένουμε

στό γράμμα τῶν ἀποφάσεων, καί νά διχαζόμαστε, τότε ἀπό ποῦ θά ζητήσουμε συμπαράσταση γιά τή δικαίωση τῶν νεκρῶν μας; Καί μή ξεχνοῦμε ὅτι τό γράμμα κτείνει, τό πνεῦμα ζωογονεῖ.

Ἄν δέν ζητήσουμε συμπαράσταση ἀπό τήν Κυρία Θεοτόκο, ἀπό τήν Παναγία Σουμελᾶ, τότε ἀπό ποιόν νά περιμένουμε συμπαράσταση καί βοήθεια; Ἀπό τίς ξένες δυνάμεις, ὅταν ἐμεῖς εἴμαστε διχασμένοι;

Τό γνωρίζουμε ὅλοι: τά παιδιά πρῶτα στή μητέρα τους καταφεύγουν καί ὕστερα στόν πατέρα τους καί σέ ὅλους τούς ἄλλους.

Αὐτό ἄς κάνουμε καί ἐμεῖς. Ἄς ζητήσουμε ὅλοι, ἑνωμένοι, ἀπό τήν Παναγία Σουμελᾶ νά εἶναι συμπαραστάτις μας στόν ἀγώνα γιά τήν ἀναγνώριση τῆς Γενοκτονίας τῶν πατέρων μας. Ἄς μήν δώσουμε μέ τή στάση μας σέ τρίτους τό δικαίωμα νά ἐπαναλάβουν καί γιά μᾶς τούς στίχους τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ:

«Μήν εἰποῦν στόν στοχασμό τους
τά ξένα ἔθνη ἀληθινά:
Ἐάν μισοῦνται ἀνάμεσό τους
δέν τούς πρέπει ἐλευθεριά».

Ἡ πρόσφατη ἀναγνώριση τῆς Γενοκτονίας τῶν Ἀρμενίων ἀπό τίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἐνθαρρύνει καί τίς δικές μας προσπάθειες γιά νά ἀναγνωρισθεῖ ἐπιτέλους καί ἡ Γενοκτονία τῶν Ποντίων ἀπό ὅλο τόν κόσμο. Εἶναι κάτι τό ὁποῖο πρέπει νά ἐπιδιώξουμε πάσῃ θυσίᾳ καί νά τό ἐπιτύχουμε. Τό ὀφείλουμε στούς προγόνους μας. Τό ὀφείλουμε στούς νεκρούς μας. Ἄς μήν ἀδιαφορήσουμε. Ἄς μήν ὀλιγωρήσουμε. Εἶναι χρέος μας!

Τελειώνοντας, ἀδελφοί μου, δέν θά πρέπεινά ξεχνοῦμε ὅτι «ἡ Ρωμανία κι ἄν πέρασεν, ἀνθεῖ καί φέρει κι ἄλλο».

Η κατάθεση στεφάνων

Μετά το πέρας της επιμνημόσυνης δέησης και της ομιλίας ακολούθησε κατάθεση στεφάνων, στις 11:00 π.μ., στο μνημείο του μεγάλου Έλληνα ποντιακής καταγωγής, του εθνεγέρτη των Ελλήνων Αλέξανδρου Υψηλάντη, στον προαύλιο χώρο του προσκυνήματος.

Στεφάνια κατέθεσαν: ο εκπρόσωπος της Κυβέρνησης, υφυπουργός οικονομικών κ. Απόστολος Βεσυρόπουλος, εκ μέρους της Βουλής των Ελλήνων

ο βουλευτής Ημαθίας της Νέας Δημοκρατίας κ. Λάζαρος Τσαβδαρίδης, η εκπρόσωπος του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης του ΣΥΡΙΖΑ,

Στιγμιότυπο από το τρισάγιο μπροστά στο μνημείο του εθνεγέρτη των Ελλήνων Αλέξανδρου Υψηλάντη

κα. Ευφροσύνη Καρασαρλίδου, ο αντιπεριφερειάρχης Περιφερειακής Ενότητας Ημαθίας κ. Κωνσταντίνος Καλαϊτζίδης, ο στρατηγός – διοικητής της 1ης Μεραρχίας Πεζικού κ. Δημήτριος Βουνίσιος, ο δήμαρχος Βέροιας, κ. Κωνσταντίνος Βοργιαζίδης, ο δήμαρχος της Ηρωικής Πόλεως Νάουσας, κ. Νικόλαος Καρανικόλας, ο διευθυντής Διεύθυνσης Αστυνομίας Ημαθίας κ. Γεώργιος Αδαμίδης, ο διοικητής Πυροσβεστικών Υπηρεσιών Ημαθίας κ. Νικόλαος Παλαμούτης, εκ μέρους του Ιερού ιδρύματος «Παναγία Σουμελά» ο κ. Γεώργιος Κυριακίδης, η κα Χριστίνα Σαχινίδου πρόεδρος της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Ποντιακών Σωματείων, ο κ. Φώτιος Φανιάδης πρόεδρος Ευξείνου Λέσχης Νάουσας, το παράρτημα Ημαθίας της Ένωσης αποστράτων Αξιωματικών, ο Πολιτιστικός Σύλλογος Πατρίδας «Ευστάθιος Χωραφάς», ο Μορφωτικός Αθλητικός Σύλλογος «Η Καλλιθέα», ο πρόεδρος του συλλόγου Ποντίων Μακροχωρίου κ. Νικόλαος Λουκίδης, η Λαογραφική Εταιρεία Έρευνας και Διάδοσης της Ελληνικής Παράδοσης «ΗΛΙΟΕΙΔΙΑ».

Άγνωστες μορφές του Ποντιακού Ελληνισμού

Γιάννης Φωτιάδης[1] (λιθογλύπτης)

Του **Σταύρου Τραγάρα**

Ο Γιάννης Φωτιάδης γεννήθηκε στη Σαμψούντα του Πόντου το 1880. Ο πατέρας του ονομαζόταν Παναγιώτης. Είχε τρία αδέρφια, το Βασίλη που ήταν μάγειρας στα καράβια και ήταν εγκατεστημένος τη Νίκαια του Πειραιά, τη Μελπομένη που παντρεύτηκε στη Θεσσαλονίκη και τη Δέσποινα που παντρεύτηκε στα Ταμπούρια του Πειραιά. Ο Γιάννης Φωτιάδης ασχολήθηκε από μικρός με την τέχνη της λιθογλυπτικής – μαρμαρογλυπτικής.

Γιάννης Φωτιάδης

Στην Ελλάδα και στη Λήμνο έφτασε το 1918, μαζί με συνεργείο μαρμαροτεχνιτών και επικεφαλής Άγγλο αρχιτέκτονα για να επιμεληθούν την κατασκευή των συμμαχικών νεκροταφείων Μούδρου και Πορτιανού για τους πολυπληθείς πεσόντες συμμάχους στρατιώτες στα Δαρδανέλλια, του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Σε τι έργα είχε

---

[1] Σ. Στάθη Ταξίδη: Ο παλαιοπώλης και καλός φίλος Δημήτρης Γαλανάκης – γόνος της πατριαρχικής ποντιακής οικογένειας Μπαλτατζή – μου πρόσφερε ένα παλιό τεφτέρι, το οποίο μεταξύ άλλων περιείχε και ένα χειρόγραφο πιστοποιητικό γέννησης της κοινότητας Ατσικής Λήμνου για τον Ιωάννη Φωτιάδη, γεννηθέντα στη Σαμψούντα το 1880. Στο τεφτέρι υπήρχαν χειρόγραφες καταχωρήσεις εξόδων, αγοράς υλικών και ημερομισθίων για την κατασκευή του κωδωνοστασίου του ναού της Ατσικής από τον αρχιτεχνίτη Ιωάννη Φωτιάδη. Υπέθεσα ότι με το ίδιο ονοματεπώνυμο μπορεί να βρίσκεται απόγονός του στην Ατσική. Αγόρασα το τεφτέρι και έκανα τη σχετική αναζήτηση στο διαδίκτυο. Ανακάλυψα τον εγγονό, στον οποίο μάλιστα έκανα δώρο το σημειωματάριο του παππού του μαζί με δύο βιβλία σχετικά με τον Πόντο. Ανακάλυψα ωστόσο και έναν ρέκτη της ιστορίας του νησιού, τον ιατρό στο Θριάσειο Νοσοκομείο κ. Σταύρο Τραγάρα, άρθρο του οποίου και δημοσιεύουμε. Μετά από μία εβδομάδα αγοράζω από τον φιλίστορα παλαιοπώλη και εκλεκτό φίλο κ. Λεωνίδα Φιλίππου δύο έγγραφα της Κεντρικής Επιτροπής Ποντίων Θεσσαλονίκης. Το ένα με ημερομηνία 15 Σεπτεμβρίου 1927, το οποίο και αποτελεί απόδειξη της εγγραφής και καταβολής της συνδρομής του Ιωάννη Φωτιάδη στον Σύνδεσμο και το άλλο με φωτογραφία του Ιωάννη Φωτιάδη και ημερομηνία 26 Ιουλίου 1930, το οποίο βεβαιώνει ότι ο Ιωάννης Φωτιάδης εξ Αμισού του Πόντου, «ων εργολάβος δημοσίων και ιδιωτικών έργων, εξετέλεσεν εν Αμισώ, μεταξύ άλλων έργων και μίαν αποβάθραν μήκους πεντήκοντα μέτρων, αξίας χιλίων πεντακοσίων λιρών χρυσών Τουρκίας κατά το έτος 1912». Από τα έγγραφα αυτά φαίνεται ότι ο Φωτιάδης βρέθηκε τις ως άνω ημερομηνίες στη Θεσσαλονίκη, μάλλον για να επισκεφτεί την αδελφή του, η οποία είχε εγκατασταθεί στη Θέρμη. Λίγες μέρες μετά αγοράζω από τον παλαιοπώλη κ. Θωμά Σπυρίδη, για λογαρισμό του κ. Σταύρου Τραγάρα, ένα ολόκληρο αρχείο από έγγραφα και σχέδια του Ιωάννη Φωτιάδη, τα οποία αφορούν σε έργα του στη Λέσβο. Και μία σύμπτωση: Το αμέσως επόμενο διάστημα ο γιος μου Ιωάννης Ταξίδης κατατάχτηκε να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία στο 285 Τ.Π. στην Ατσική της Λήμνου!!!

εργασθεί έως τότε είναι άγνωστο, αφού όλα αυτά δεν ήταν του ενδιαφέροντος της ιστορικής καταγραφής, τώρα δε μετά από τόσα χρόνια είναι δύσκολο να βρει κάποιος στοιχεία. Το βέβαιο είναι ότι ήταν γνωστός τεχνίτης, αφού ήταν επικεφαλής του συνεργείου των τεχνιτών Λημνιών και ξένων. Βέβαιο είναι πάλι ότι δεν ήταν απλός εμπειροτέχνης αφού γνώριζε σχέδιο, γνώριζε δε αν και δεν τις πολυχρησιμοποιούσε όλες τις τεχνικές της γλυπτικής, δηλαδή τη χρήση πηλού και τη μετατροπή πήλινων δημιουργημάτων σε γύψινα. Δεν γνωρίζουμε αν έφτιαξε χάλκινα, που μάλλον δεν έφτιαξε τουλάχιστον σε ευρεία κλίμακα, αλλά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο λόγος γι' αυτό δεν ήταν βέβαια η έλλειψη τεχνικής, αφού μετά το στάδιο του γύψινου η δουλειά του γλύπτη σταματά και αναλαμβάνει πλέον το χυτήριο, αλλά ο λόγος ήταν η προτίμηση της κοινωνίας για πέτρινα και μαρμάρινα μνημεία και όχι για χάλκινα, τα οποία κόστιζαν και περισσότερο.

Ο Γιάννης Φωτιάδης στο υπό κατασκευή καμπαναριό της Ατσικής, πάνω σε σκαλωσιά

Ο Γιάννης Φωτιάδης εγκαταστάθηκε στη Λήμνο, η οποία του άρεσε πολύ και η φήμη του εξαπλώθηκε σε όλο ο νησί, για τις ικανότητές του. Παρόλο που ήταν σχετικά μεγάλος σε ηλικία, έγινε πολύφερνος γαμπρός και το μήλο της έριδος μεταξύ των πλούσιων κοριτσιών με τα δεδομένα εκείνης της εποχής, της τότε Λημνιακής κοινωνίας. Παντρεύτηκε την Ατσικιώτισσα Ελισάβετ Κούβαρου και έκαναν μαζί ένα παιδί στα 1931, το γνωστό σε όλους μας αείμνηστο Παναγιώτη Φωτιάδη, πολιτικό μηχανικό, οποίος πέθανε στα 1997 σε ηλικία 66 ετών. Ο Γιάννης Φωτιάδης έφτιαξε το σπίτι του στην Ατσική, είναι το απίτι που στέγαζε για πολλά χρόνια το Αστυνομικό τμήμα Ατσικής, το οποίο ανήκει τώρα στον εγγονό του και συνονόματό του Γιάννη Φωτιάδη, που τιμά την εκδήλωσή μας με την παρουσία του απόψε. Εργάσθηκε για πάρα πολλά χρόνια στην Ατσική, οι παλιότεροι θα θυμούνται το εργαστήριό του μπροστά από το σπίτι του, αναλαμβάνοντας πολλά έργα, κυρίως μνημεία, σχολεία, εκκλησίες, καμπαναριά, λιμάνια και πλατείες. Έργα

του είναι εγκατεσπαρμένα σε όλη τη Λήμνο. Δικά του έργα είναι η πλατεία Ατσικής, το μνημείο πεσόντων Ατσικής, το λιμάνι του Μούδρου, το δημο-

Πρόπλασμα για κάποιο ηρώο, που δεν πρόλαβε να το υλοποιήσει. Βρίσκεται στο σπίτι της νύφης του, στη Μύρινα (Φωτο. Σταύρος Τραγάρας

τικό σχολείο του Ρωμανού, το μνημείο Κυπρίων ηρώων στη Μύρινα, ο Άγιος Χαράλαμπος Βάρους, η εκκλησία του Κότσινα, πληθώρα ταφικών μνημείων σχεδόν σε κάθε χωριό της Λήμνου. Το μεγαλύτερο όμως δημιούργημά του είναι το καμπαναριό της Ατσικής, το οποίο είναι το μεγαλύτερο και πιο εντυπωσιακό καμπαναριό της Λήμνου και το οποίο το είχε αναλάβει μόνος του, χωρίς την επίβλεψη ή διαμεσολάβηση κάποιου πολιτικού μηχανικού ή αρχιτέκτονα. Αυτό δείχνει ότι ο Γιάννης Φωτιάδης ήταν κάτι πολύ περισσότερο από έναν έστω καλό τεχνίτη ή γλύπτη. Ο Φωτιάδης αναλάμβανε εργολαβίες μεγάλων έργων αλλά καθώς ήταν ένας γνήσιος καλλιτέχνης που δεν είχε καλή σχέση με το χρήμα, συχνά έπεφτε έξω στους προϋπολογισμούς των έργων, πληρώνοντας από την τσέπη του τα υπόλοιπα. Στο λιμάνι του Μούδρου έπαθε οικονομική καταστροφή, αφού έπεσε πολύ έξω από αυτά που υπολόγιζε.

Ο Γιάννης Φωτιάδης, γνωστός σε όλο τον κόσμο με το προσωνύμιο «Μαστρογιάννης» ήταν δεινός γλύπτης της πέτρας και του μαρμάρου. Σχεδόν ποτέ δεν χρησιμοποιούσε οδηγά σημεία, αλλά ούτε και προπλάσματα για τις σχετικά απλές μορφές που έφτιαχνε. Είχε «ειδικευτεί» σε γυναικείες μορφές, σε μορφές αγγέλων με φτερά κυρίως για ταφικά μνημεία, σε λίθινες

κουκουβάγιες για σχολειά, σε αμφορείς για παραστάτες εξωτερικών θυρών, αλλά και σε κεφαλές δρακόντων με λεόντια χαρακτηριστικά κυρίως για γωνίες σπιτιών ή για το ανώτερο μέρος κιόνων, σαν αγαθά και προστατευτικά στοιχειά των οικιών. Εκτός από τα καλέμια και τα σφυριά του, είχε, τουλάχιστον τα τελευταία χρόνια, σύγχρονα μηχανήματα που είχε φέρει από την Ιταλία για την επεξεργασία της πέτρας. Τον είχαν ζητήσει επανειλημμένως Τηνιακοί μάστορες να πάει μαζί τους στην Αθήνα, αλλά αυτός προτιμούσε να παραμένει στην Ατσική και τη Λήμνο.

Γρανιτένια κουκουβάγια, έργο Γ. Φωτιάδη. Βρίσκεται στο σπίτι της νύφης του, στη Μύρινα (φωτ. Σταύρος Τραγάρας)

Ο Γιάννης Φωτιάδης ήταν καλοσυνάτος και χαμογελαστός άνθρωπος, μειλίχιος και ευγενικός, γενναιόδωρος και πολύ εργατικός. Για εκκλησίες και ηρώα τις περισσότερες φορές την εργασία του την διέθετε δωρεάν σαν προσφορά, στο Λημνιακό τύπο των περασμένων δεκαετιών θα βρει κανείς άφθονα ευχαριστήρια κοινοτήτων εκκλησιαστικών επιτροπών κλπ προς τον Γιάννη Φωτιάδη, για δωρεές που τους έκανε. Πρόσεχε υπερβολικά τους εργάτες που χρησιμοποιούσε, τους οποίους τους πλήρωνε πάνω από το κανονικό. Ήταν υπέρ το δέον εργατικός και όλοι τον θυμούνται σαν ένα άνθρωπο που συνεχώς πάλευε με τις πέτρες. Ο Γιάννης Φωτιάδης ποτέ δεν συνταξιοδοτήθηκε. Πέθανε ξαφνικά ενώ έγραφε ένα γράμμα και ενώ ήταν ακόμα στα 85 του χρόνια ενεργός εργαζόμενος τεχνίτης και γλύπτης.

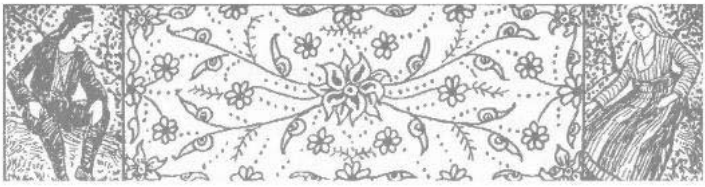

Ο Κλήρος στον Πόντο

Λαϊκή και ηθογραφική προσέγγιση

Του **Παναγιώτη Μωυσιάδη**

Οι Έλληνες του Πόντου, ένας βαθειά θρησκευόμενος λαός, που εντυπωσίασε μάλιστα τον Φαλμεράιερ όταν επισκέφθηκε τον Πόντο, έβρισκε τη δύναμη και το θάρρος μέσα από τα μνημεία του λόγου του να σαρκάζει τη μεγάλη εξουσία που είχε ο κλήρος στον Πόντο. Καμία προσωπική ή κοινωνική διεργασία δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί, αν δεν είχε την έγκριση και την αποδοχή του κλήρου. Στα χωριά κατά τις κοινωνικές συναθροίσεις την πρώτη θέση την είχε ο παπάς. Πολλές φορές όμως μέσα στις μικρές ποντιακές κοινότητες, όπου ιερουργούσε ο παπάς, οι άνθρωποι τον έκριναν αυστηρά για κάθε του ενέργεια και συμπεριφορά με αποτέλεσμα ακόμη και να τον αδικούν:

Ο οσπιτιανόν ο ποπάς δόξαν 'κ' έχ'!

Υπήρχε ακόμα διάχυτη η επιφύλαξη για τις αλτρουιστικές του προθέσεις και την φιλανθρωπική του διάθεση:

Ο ποπάς πα τα γένια τ' πρώτα ευλογά…

Με τη ίδια περιπαικτική διάθεση τον χαρακτήριζαν τεμπέλη, γιατί η ενασχόληση του με τα ιερουργικά του καθήκοντα απαιτούσε ελάχιστο κόπο:

Ο οκνέας κι ο φαγάς για ποπάς, για μυλωνάς.

Η συντηρητική και περιορισμένη ζωή των κληρικών δεν μπορούσε να συνάδει με τους εύθυμους χαρακτήρες των γλεντζέδων, που δήλωναν ευθέως:

Εγώ ποπάς 'κι ίνουμαι 'ς σο ιερόν 'κ' εμπαίνω
πάω να ψάλλω τραγωδώ, ᾶαᾶεύω κι απομένω!

Η οικονομικά συντηρούμενη ορθόδοξη ελληνική εκκλησία από το υστέρημα των χριστιανών πολλές φορές επιβάρυνε τους πιστούς με δυσβάσταχτους φόρους πράγμα που κατέληγε και πάλι στον παπά:

Ο χάρον παίρ' τα ψύα και ο ποπάς τα παράδας.

Ακόμη καυτηριάζοντας την οικονομική του άνεση στα δύσκολα χρόνια της σκλαβιάς έβαζαν στο στόμα του λόγια όπως:

Νασάν εμέν'… και τον λαό μ'.

Προκειμένου να σαρκάσουν την ευνοϊκή θέση του παπά έλεγαν:

'Σ σην ανάγκην η μαμή ! κι ο ποπάς 'ς σο φούστορον !

Η αυστηρή ιεραρχία έδινε πολλές εξουσίες στον ανώτερο κλήρο που πολλές φορές τις καταχράζονταν σε βάρος των απλών διάκων και καλόγερων. Την

Σκίτσο Χρήστου Γ. Δημάρχου, Αθήνα 1947

κατάχρηση αυτή καταδίκαζε ο λαϊκός κριτής με το τραγούδι:

Δεσπότ'ς, ποπάς κι ο 'γούμενον έχ'νε καλοφαΐαν,
κ' οι άχαροι οι καλογέρ' κρατούνε την νεστείαν.

Η ποντιακή λαϊκή σάτιρα αποκάλυπτε ακόμα και τις αδυναμίες του παπά μέσα στα πλαίσια της οικογένειάς του:

Η ποπαδία τη ποπά τα λόγια 'ς σο ὄκοινίν κρεμάν'.

ή το: **ο ποπάς κι η ποπαδία, ο αλεπόν κι η ζαρκαδία.**

Για το μεγάλο ανταγωνισμό, που υπήρχε μεταξύ δύο παπάδων στην ίδια ενορία και την προσπάθεια να ηγηθεί ο ένας από τους δύο, ο λαός έλεγε το εύστοχο:

Ο ποπάς τον ποπάν 'κι θέλ'…

Η λαϊκή σοφία σατίριζε ακόμα και την ερωτική ζωή του ιερωμένου ζεύγαριού με το παρακάτω δίστιχο:

Ο ποπάς κι η ποπαδία εποίκαν την αμαρτίαν,
πέντε μήνας έξ' παιδία κι άλλ' ατόσα 'ς σην κοιλίαν…

Για τους νέους καλός είναι ο παπάς που συγχωράει το προπατορικό αμάρτημα και είναι ανεκτικός στις ερωτικές ατασθαλίες τους:

Εξέρετεν ντο είπε 'με είνας καλός ποπάς - ι;
Έμορφον ηύρες, φίλια ατέν, το κρίμαν μ' ερωτάς - ι.
Επήα 'ς σον πνευματικόν, είπεν ξομολογώ 'σε
έμορφον αν 'κ' εφίλεσες και πώς να συγχωρώ 'σε!

Πολλές φορές οι ερωτευμένοι έπρεπε να πάνε στον πνευματικό για εξομολόγηση, και παρακαλούσαν τον πνευματικό να δείξει συγχωρητική διάθεση:

Ποπάδες και πνευματικοί, όντες ξομολογάτεν,
εμέν' και το μικρόν τ' αρνί μ' καμίαν μ' ερωτάτεν.

Στον παπά επίσης η προοδευτική κοινωνία επέρριπτε και την ηθική ευθύνη για τα νιόπαντρα ζευγάρια που δεν αγαπιόνταν και όμως οι γονείς τους ήθελαν να τους παντρέψουν:

Η ψη την ψην όντες 'κι θέλ', ποπά, ντό στεφανώνεις;
δύο μαχαίρια δίστομα φέρεις και ανταμώνεις…

Στο ακριτικό ποντιακό τραγούδι αποκαλύπτεται μια ελευθεριότητα για τους κληρικούς, δίνεται άφεση αμαρτιών προς τον ιερωμένο, που υποκύπτει μπροστά στη σαγηνευτική ομορφιά των νέων κοριτσιών.

Ο αδελφό μ' καλόγερος 'ς σο μέγα μοναστήριν,
ελάσκουν κ' εξαγόρευεν[1] και τ' έμορφους εφίλ'νεν.

Πέρα από το θρησκευτικό σεβασμό προς τους ρασοφόρους, που ήταν δεδομένος, υπήρχε διάχυτη η λαϊκή αντίληψη, ότι είναι εκτεθειμένοι στην αμαρτία, γιατί είναι και αυτοί ευάλωτοι στους πειρασμούς και τα ανθρώπινα πάθη.

[1] εξομολογούσε

Εδώ συγχωρείται και η κόρη που ερωτεύεται τον ιερωμένο:

Ποίος καλόγρια ήγιασεν, ποίος ποπάς θ' αγιάζει!
Η κόρ' π' εδέκεν φίλεμαν, κάθαν βραδύν αγιάζει…

Υπάρχει όμως και λαϊκή απόρριψη για τους αυστηρούς και πουριτανούς πνευματικούς που σατιρίζονται ανάλογα από τους νέους:

Ποπά, ποπά, παράνομε, ποπά κολατισμένε,
'ξομολογάς τα κορτσόπα κι άλλο 'κι μασχ̆αρεύνε.!
Ποπάδες και καλόγεροι, πολλά μη λειτουργούνε,
τον σεβταλήν, τον άνθρωπον, πολλά πα μ' ερωτούνε.

Ο παπάς ως μορφή πολιτικής και θεϊκής εξουσίας ήταν το πιο σαρκαζόμενο πρόσωπο της ποντιακής κοινωνίας. Οι έχοντες ανώτερα αξίωματα στη συνείδηση του λαού πολλές φορές έπρεπε να κατέβουν στο ίδιο επίπεδο, να γίνουν ένα με τον λαό. Η συνταύτισή τους αυτή τους έκανε πιο προσιτούς και αποδεκτούς :

Ποπάδες και πνευματικοί 'ς σ' εμάς είν' εγλεντζ̆έδες,
δ̆αβάζ'νε την κανόναν τουν και με τα κεμεντζ̆έδες!

Σαρκασμός είναι η σκληρή επίκριση σε κάποιον, που κατέχει μια εξέχουσα θέση με σκοπό να θιγεί και να αποκαλυφθεί η αληθινή του πλευρά. Είναι δηλαδή το ίδιο οδυνηρός ο πόνος, όπως το δάγκωμα και το άνοιγμα της σάρκας.

Κάποτε στον Πόντο ένας παπάς, ονομαζόμενος παπα - Λευτέρης ερωτεύθηκε μια γυναίκα και πέταξε τα ράσα για να την παντρευτεί. Ο μεν παπάς κατηγορήθηκε ως επίορκος προδότης, η δε αμαρτωλή Εύα χαρακτηρίστηκε παλιογελάδα. Ας δούμε πώς η λαϊκή μήνη σχολιάζει το γεγονός:

'Σ ση Σαραντάρ' ποπά - Λευτέρτς επάτεσεν το νόμον,
εκρέμασεν την αλλαήν κ' επούλτσεν τ' Ευαγγέλιον.
Επήρεν το παλαίχτηνον, το χάμ' τ' αγελαδόπον.

Τα παραμύθια, οι παροιμίες και τα τραγούδια για το θέμα ήταν αμέτρητα. Η οικογένεια του παπά είχε θέση αρχοντική, η θυγατέρα του ήταν πάντα περιζήτητη νύφη. Το επιβεβαιώνει το παρακάτω δίστιχο:

Ποπά κορίτσ', πη αγαπά, καμίαν 'κι κομπούται,
με τ' έναν «Κύρ' ελέησον» το σπαρέλ'ν α'τς γομούται.

Ακόμα και όταν επρόκειτο για την ανηψιά του:

Τη ποπά, τη ποπά, τη ποπά την ανεψ̆ιάν, θα φιλώ ατέν εγώ.

Ο ρόλος του παπά ως θεματοφύλακα της ηθικής στα χωριά ήταν καθοριστικός. Γι αυτό η συντηρητική κοινωνία προειδοποιούσε τον αδιάκριτο ερωτύλο:

Απά δα κι απάν' μη πας, θα ελέπ' σεν ο ποπάς,
όσον και να λες ποπάς έν', άλλο 'κι ξομολογά 'σεν.

Στο παρακάτω ποντιακό τραγούδι όμως ελλοχεύει ο κίνδυνος για κάθε υποψήφιο γαμπρό, που φλερτάρει την κόρη του πνευματικού πατέρα, να δεθεί αμέσως με τα δεσμά του γάμου. Το τραγούδι αυτό το τραγουδούσε ο Αναστάσιος Λαμπριανίδης από το Καρυοχώρι Πτολεμαΐδας. Είναι από τα πιο αντιπροσωπευτικά τραγούδια, που αναφέρονται σ' έναν περιπετειώδη έρωτα μιας παπαδοκόρης με έναν νεαρό:

Επήγα κ' εβραδᾰ̣στα εγώ , 'ς σ' είνος ποπά οσπιτόπον,
είπε 'μεν «καλώς ὁρισες», έμπα απέσ' παιδόπον.
Ἔκὑλ' υιέ , γαϊδάρ' υιέ, να σ'κούσαι και να χάσαι!
με την κουτᾰ̔ή μ', πώς έπεσες; Με τ' ατέν πώς κοιμάσαι;
Παρακαλώ 'σεν, νε ποπά, άφ'σ' 'μεν ας ξημερώνω,
και 'ς σην κουτᾰ̔ής ολόερα, εγώ ξάι 'κι σουμώνω.
Σ'κούται ο ποπάς κι αγλήγορα 'βλογίζ' και στεφανών' ᾰ̣τς
και 'ς σο κρεβάτ', ντο έπεσαν, εκεί βάλλ' κι ανταμών' ᾰ̣τς.
Τ' άλλ' την ημέραν έμαθεν τη χωρί' ο λαός - ι
'ς ση ποπά, ποίος θα μονάζ', θα ίνεται γαμπρός - ι.

Πέραν όμως του σαρκασμού και της σκωπτικής διάθεσης, που εμπεριέχουν τα μνημεία του ποντιακού λόγου, υπήρχε ταυτόχρονα και ένας μεγάλος σεβασμός προς τους ιερωμένους, που τον έδειχναν όχι μόνο με το χειροφίλημα αλλά και με την έντονα βιωματική σχέση τους με τους κληρικούς. Είχαν τη θεολογική γνώση να ξεχωρίσουν το ράσο από τον παπά λέγοντας το αμίμητο:

Βασίλ', τίμα τον ποπάν, αχουλούς έν 'κ' έν'.

Οι ελληνόφωνοι Πόντιοι στην Τουρκία

Του Vahit Tursun[1]

Το τίμημα της γλώσσας άρχιζε από το σχολείο

Ελευθερία… Μια αίσθηση που είναι αδύνατο να την εξηγήσει κανείς. Όμως ο καθένας προσπαθεί να την περιγράψει χωρίς να την έχει κατανοήσει καλά. Είναι σαν τη φωτιά, που σε ζεσταίνει και σε καίει ανάλογα με τη χρήση της. Είναι σαν το ριπίδιο, που στη μία άκρη του βρίσκεται η στέρηση που δημιουργεί αγανάκτηση και στην άλλη η κατάχρηση που την υποδαυλίζει ολέθρια.

Ο Vahit Tursun

Ο Πλάτωνας λέει ότι: «*Η πολλή ελευθερία στον άνθρωπο και το κράτος μετατρέπεται σε σκλαβιά*». Ενώ ο Επίκτητος επαναστατεί κατά του ίδιου του θεού του, λέγοντας: *«Μπορείτε να μου περάσετε δεσμά στα πόδια, αλλά όχι στην πίστη μου. Ούτε ο Δίας μπορεί να με νικήσει»*. Έτσι, επί χιλιάδες χρόνια συναντάμε το αίτημα της ελευθερίας στο γραπτό και προφορικό λόγο, στην ιστορία, στην ποίηση, στη φιλοσοφία, στις παροιμίες, στην κλαγγή των όπλων.

Για μένα η ελευθερία είναι δώρο της Φύσης, που όσο το μοιράζεσαι με τους άλλους, τόσο το χαίρεσαι και ο ίδιος. Όσο το στερείς από τους άλλους, τόσο το στερείσαι και εσύ. Η ανθρωπιά, η φιλία και η αδελφοσύνη μόνο κάτω από συνθήκες ελευθερίας μπορούν να επικρατήσουν. Αν και η ελευθερία πιάνεται και δεσμεύεται, πάλι ελεύθερο θα έρθει στον κόσμο, το κάθε παιδί που γεννιέται. Έτσι και εμείς, όπως όλα τα παιδιά, ελεύθεροι γεννηθήκαμε στο χωριό μας. Σε έναν πανέμορφο οικισμό πάνω στα βουνά. Ένας οικισμός που ανήκει στην κωμόπολη Κατωχώρι της Τραπεζούντας και λέγεται Ότσενα. Η μητρική μας γλώσσα δεν ήταν τουρκική. Τα ποντιακά είχαμε ως μητρική. Ρωμαίικα την ονομάζαμε εμείς.

Τα Ρωμαίικα ήταν για μας μέσον έκφρασης του φλερταρίσματος, της αλληλεγγύης και βοήθειας, του χαμόγελου και της ευτυχίας. Ήταν δρόμος που μας οδηγούσε στην αγάπη και στον έρωτα. Για πρώτη φορά, στο δημοτικό σχολείο, βιώσαμε το πρόβλημα με τη γλώσσα μας. Ο κάθε δάσκαλος που διοριζόταν στο σχολείο μας,

[1] Ο Vahit Tursun είναι ελληνόφωνος από την περιοχή Όφη Τραπεζούντας. Εδώ και πολλά χρόνια ζει με την οικογένειά του στην Αθήνα. Το 2019 εξέδωσε στην Τουρκία, από τον εκδοτικό οίκο Heyamola, το λεξικό Romeika – Turkce, ενώ εργάζεται πυρετωδώς για την έκδοση του φυτολογικού λεξικού της ποντιακής γης. Αυτό το άρθρο του δημοσιεύθηκε στη μεγάλης κυκλοφορίας κεντροαριστερή εφημερίδα της Τουρκίας Radikal.

απαγόρευε την ομιλία στη μητρική μας γλώσσα. Κάποτε μας εκφόβιζε και κάποτε μας έδερνε για να μη την μιλάμε. Ζητούσε να καταγγείλουμε αυτόν που μιλούσε Ρωμαίικα, αλλά δεν τον ακούγαμε. Συνεχίζαμε να αστειευόμαστε και να παίζουμε, να μαλώνουμε και να τα βρίσκουμε με τη μητρική μας γλώσσα. Με τον καιρό, αρχίσαμε να αναρωτιόμαστε για τη μητρική μας γλώσσα. Ρωτούσαμε τους μεγάλους, τι γλώσσα μαθαίναμε και τι μιλούσαμε. Μάθαμε πως λεγόταν «Τούρκτσε» αυτή που μαθαίναμε και «Ρούμτζε» αυτή που μιλούσαμε. Όμως, στο ερώτημα γιατί μαθαίναμε ενώ μιλούσαμε άλλη γλώσσα, ποτέ δεν υπήρξε ικανοποιητική απάντηση. Αυτό που συχνά επαναφερόταν σαν απάντηση ήταν «*με τα Ρωμαίικα άνθρωπος δεν γίνεσαι*». Είναι άγνωστο αν μορφωθήκαμε και γίναμε άνθρωποι ή όχι, όμως τελειώνοντας το δημοτικό, γνωριστήκαμε με τα Τουρκικά.

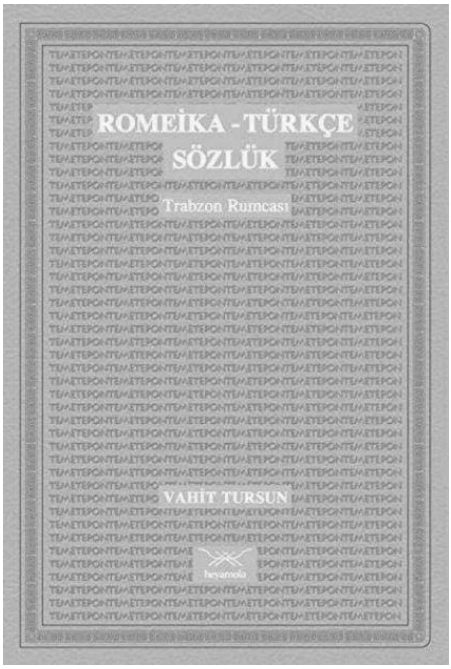

Το λεξικό του Vahit Tursun
Romeika – Turkce

Υποκρινόμενοι σαν χαμαιλέοντες

Μεγαλώνοντας αρχίσαμε να αναρωτιόμαστε για τη μητρική μας γλώσσα και γενικά για την καταγωγή μας πιο επίμονα. Γιατί μιλούσαμε Ρωμαίικα, σε μία χώρα που μιλάνε Τουρκικά; Ολοένα ξεφύτρωναν στο νου μας διάφορες ερωτήσεις γύρω από το τι ήμασταν, ποιοι ήμασταν και ποιοι ήταν οι πρόγονοί μας. Ο καθένας προσπαθούσε να πει κάτι. Κάποιοι λέγανε αυτά που είχαν ακούσει από τους γονείς και τους παππούδες τους και κάποιοι βγάζανε τα δικά τους συμπεράσματα. Όμως, κάθε φορά που άνοιγε και έκλεινε το κεφάλαιο αυτό, καταλήγαμε σε μία εκτίμηση, πως πρέπει να έχουμε σχέση με τους Ρωμιούς και φυσικά με την Ελλάδα. Η πιο αναπάντητη ερώτηση που μας τυραννούσε ήταν: είμαστε τα εγγόνια των Ελλήνων, που εξισλαμίσθηκαν ή τα εγγόνια των Τούρκων που μάθανε τα Ρωμαίικα από Έλληνες. Τα παιδικά μας χρόνια πέρασαν με αυτές τις ερωτήσεις και με τις ανικανοποίητες απαντήσεις.

Πικρία

Με τη μητρική μας γλώσσα ζήσαμε προβλήματα και στην ξενιτιά που πήγαμε. Κάθε φορά που μαζευόμασταν και μιλούσαμε Ρωμαίικα με τους χωριανούς μας, η πρώτη ερώτηση αυτών που καταλάβαιναν ότι μιλάμε μία ξένη γλώσσα ήταν «*τι γλώσσα*

μιλάτε;». Οταν τους απαντούσαμε *«μιλάμε Ρωμαίικα»*, δεχόμασταν άλλες ερωτήσεις και διάφορες αντιδράσεις. Ετσι για πρώτη φορά, με τους ανθρώπους που συναντήσαμε στην ξενιτιά, αρχίσαμε πραγματικά να αισθανόμαστε την πικρία της μειονεκτικότητας. Κάθε φορά που γινότανε λόγος για τους Έλληνες, ο ισχυρισμός ότι *«οι Έλληνες είναι λαός άναντρος και εχτρός»* μας τραυμάτιζε ψυχολογικά.

Πληγωνόμασταν με τη σκέψη ότι ο ισχυρισμός αυτός μπορεί να ισχύει και για μας, εφόσον μιλάμε, αν όχι την ίδια, μία άλλη διάλεκτο της ίδιας γλώσσας που μιλάνε και οι Έλληνες. Γι' αυτό και με τον καιρό, αρχίσαμε να κρύβουμε την αλήθεια και κάθε φορά που μας ρωτούσανε για τη γλώσσα μας, λέγαμε ότι είναι Λαζικά. Γιατί, όταν τους λέγαμε πως είμαστε από τη Μαύρη Θάλασσα, νομίζοντας ότι είμαστε Λαζοί, χαιρόντουσαν.

Τα προβλήματα που ζούσαμε με τη μητρική μας γλώσσα, συμπληρώνονταν με τα έργα που παρακολουθούσαμε στην τηλεόραση. Όταν βλέπαμε έργα με θέμα πολέμους μεταξύ Βυζαντινών και Τούρκων, ή μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, εμείς πληγωνόμασταν. Διότι, όταν βλέπαμε την τραγικοκωμική κατάσταση των Ελλήνων στη σκηνή, ο νους μας μάς έφερνε στο δίλημμα να πάρουμε θέση: με σωστούς, τίμιους, ήρωες Τούρκους, ή με ανίκανους πολεμιστές, δολοπλόκους, ψεύτες και το χειρότερο, με «**γκιαούρηδες**» τους Ελληνες, όπως παρουσιάζονταν στο έργο. Έλα που η μητρική μας γλώσσα, δεν μας άφηνε. Ηταν εμπόδιο στο να διαλέξουμε μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων. Μέσα σε αυτό το δίλημμα, ζούσαμε ψυχικές καταστάσεις που ίσως δεν έχει ζήσει η ανθρωπότητα στην ιστορία της. Παρακολουθώντας το έργο, από τη μία υποστηρίζαμε τους ήρωες Τούρκους, από την άλλη μας βασάνιζε μια αίσθηση ανεξήγητης ενοχής. Για να κρύβουμε την κατάσταση μας αυτή, προσπαθούσαμε να δείξουμε περισσότερη χαρά στον ηρωισμό των Τούρκων, διαμορφώνοντας τους μυς του προσώπου μας διαφορετικά από αυτό που σηματοδοτούσε ο εγκέφαλός μας. Σε αυτή την επίδοσή μας, μπορούσαν να μας ζηλέψουν και οι χαμαιλέοντες.

Σήμερα

Στο σήμερα που φτάσαμε, ο Ελληνόφωνος πληθυσμός του Πόντου, που πιάστηκε στη μέγγενη ανάμεσα στην αγάπη προς τη μητρική του γλώσσα και σε μια καταραμένη ταυτότητα, αδυνατεί πια να αντεπεξέλθει. Ήδη αρκετοί συμπολίτες μας άρχισαν να μαθαίνουν Τουρκικά στα παιδιά τους από τη γέννησή τους. Ακόμη και τα ρατσιστικά λόγια, συνθήματα και οι εθνικιστικές προπαγάνδες που έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, κοντεύουν να σβήσουν από την ιστορία έναν ολόκληρο λαό, με έναν πανάρχαιο πολιτισμό. Το να εξαφανίζεται ένας πολιτισμός, ισούται με το να εξαφανίζεται ένας λαός. Ποιος θα πληρώσει μπροστά στην ιστορία γι' αυτό το έγκλημα δεν ξέρω.

Η Ποντιακή είναι διάλεκτος ή γλώσσα;

Του **Χρήστου Σαμουηλίδη**[1]

Πριν προχωρήσω στην υποστήριξη της άποψής μου, θα ήθελα να πω ότι την Ποντιακή τη μιλώ από παιδί, είναι η μητρική μου γλώσσα και τη μελέτησα με προσοχή και αγάπη. Η πεποίθησή μου είναι ότι πρόκειται για γλώσσα που έχει την ευγένεια της ιωνικής και βυζαντινής καταγωγής της, καθώς και του βυζαντινού αρώματος που αποπνέει το λεξιλόγιο της, η γραμματική της, η φωνητική και το συντακτικό της.

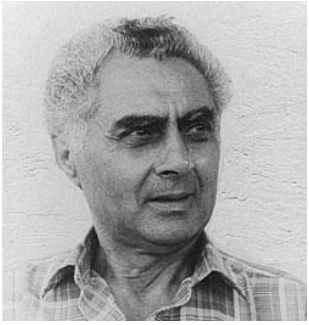

Ο Χρήστος Σαμουηλίδης

Μιλώντας και ακούγοντάς τη, νομίζει κανείς ότι ξαναζούν δίπλα του οι Βυζαντινοί, ότι διαβάζει Θεόδωρο Πρόδρομο και χρονογράφους του 12ου αιώνα και ότι η γλώσσα αυτή έμεινε αναλλοίωτη από την εποχή εκείνη. Αυτή η συντηρητικότητά της, αυτή η «αριστοκρατική» υπόστασή της, που ξαφνιάζει κάθε μορφωμένο και ελληνομαθή ντόπιο και ξένο, οφείλονται σε λόγους ιστορικούς και γεωγραφικούς.

Οι περιθωριακές ζώνες ενός έθνους, όταν μάλιστα αυτό το έθνος υποδουλωθεί για πολλούς αιώνες και κομματιαστεί, είναι πιο συντηρητικές. Έτσι εξηγείται το ωραίο φαινόμενο, να μιλούν οι Πόντιοι μια γλώσσα που απηχεί ζωντανά, δηλαδή χρωματικά, ακουστικά, πνευματικά, το μεσαιωνικό ελληνικό κόσμο, το παλλόμενο αγιογραφικό βυζαντινό γλωσσικό ύφος και ήθος, την ακριτική ηχητική ευλογία που, μέσα στην τραγωδία των ιστορικών περιπετειών του Ελληνισμού, αποτελεί μια πνευματική και πολιτιστική όαση, μια εθνική παρηγοριά ότι «Η Ρωμανία κι αν επέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο». Πόση συγκίνηση μάς δίνει ο ποντιακός δημοτικός στίχος: «Δράκοι μ', ακούω έναν φωνήν, ελλενικόν λαλίαν». Νομίζω, λοιπόν, πως η στάση όλων των Ελλήνων και μη Ελλήνων απέναντι στην Ποντιακή πρέπει να εμφορείται από σεβασμό και περηφάνεια γι' αυτήν και να αντιμετωπίζεται με ευθύνη επιστημονική, κοινωνική και εθνική.

Η Ποντιακή είναι απόγονος, εξέλιξη και κατάληξη της αρχαίας ιωνικής διαλέκτου, που στην πορεία των περίπου 28 αιώνων ζωής της, διαφοροποιήθηκε, από την αρχή ακόμα της εγκατάστασης των ιωνικής καταγωγής Ελλήνων αποίκων στη νότια παραλία του Εύξεινου Πόντου, με επίδραση της γλώσσας των Προελλήνων του τόπου (ντόπιων εξελληνισμένων φυλών), όπως είχε γίνει και στον ελλαδικό χώρο. Η διαφοροποίηση της γλώσσας αυτής συνεχίστηκε και στους κατοπινούς αιώνες, κατά

[1] Ο Χρήστος Σαμουηλίδης είναι συγγραφέας και διδάκτωρ Πανεπιστημίου.

την περίοδο των ελληνιστικών, των ρωμαϊκών και των βυζαντινών χρόνων, τότε που δια-μορφωνόταν, πρώτα, η αλεξανδρινή και ρωμαϊκή Κοινή και, κατόπιν, η μεσαιωνική Κοινή, που αργότερα κατέληξε, στην Ελλάδα, στην Κοινή Νεοελληνική, ενώ στη Μικρασία κατέληξε στην Ποντιακή και την Καππαδοκική.
Ειδικά στην περίοδο της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντος (για 257 χρόνια), δηλαδή για πάνω από δυόμισι αιώνες, η ποντιακή γλώσσα, μορφή της Κοινής μεσαιωνικής, συνέχισε ως το 1461, μέσα στο ανεξάρτητο και απομονωμένο, αλλά και απόμακρο κράτος των Κομνηνών, τη διαφοροποίηση της στο στόμα των Ποντίων Ελλήνων. Στους κατοπινούς, πάλι, περίπου πέντε αιώνες της Τουρκοκρατίας, η διαφοροποίηση συνεχίστηκε και οι Πόντιοι εξακολούθησαν να μιλούν τη γλώσσα τους, μέσα σ' ένα ξενικό γλωσσικό περιβάλλον, το οποίο ενίσχυσε τη γλωσσική εσωστρέφεια και αυτοσυντήρηση, καθώς και τη διατήρηση των παραδοσιακών γλωσσικών στοιχείων τους, σε σημείο να αποτελέσουν αυτά την ουσία μιας γλώσσας αυτοτελούς.

Βέβαια, σήμερα, η σύσφιγξη των σχέσεων, επαφών και επιμιξιών ανάμεσα στους Πόντιους και τους Ελλαδικούς, μια και η ιστορική μοίρα κατέστησε αναγκαία τη συμβίωσή τους στην ίδια χώρα, δημιουργεί μια αντίρροπη κίνηση για αφομοίωση της Ποντιακής από την αδελφή της, στην Κοινή Νεοελληνική γλώσσα. Παρ' όλα αυτά όμως, ενώ η τελευταία αφομοίωσε ήδη και τείνει να ισοπεδώσει και να εξαφανίσει, από τις αρχές ακόμα του 20ού αιώνα, τις άλλες ελλαδικές διαλέκτους και ιδιώματα, δεν τα κατάφερε ακόμα με τη γλώσσα των Ποντίων.

Η τελευταία αντιστέκεται φυσιολογικά και κρατιέται μέσα σ' ένα δύσκολο γι' αυτήν περιβάλλον. Υπάρχει ζωντανή και μιλιέται ακόμα από εκατοντάδες χιλιάδες Πόντιους στην Ελλάδα, αλλά και στους τόπους της παγκόσμιας διασποράς και μετανάστευσης τους, στις ελληνόφωνες περιοχές του Όφη και της Τόνγιας στην Τουρκία, και από τους πάνω από 400.000 Έλληνες της Σοβιετικής Ένωσης. Μιλιέται και γράφεται για να την απολαύσουμε στο ποντιακό θέατρο, στην ποντιακή λόγια ποίηση, στα νεοποντιακά δίστιχα και τραγούδια. Είναι ολοζώντανη και αποτελεί στοιχείο που ενώνει ψυχικά και αδελφώνει τους Πόντιους, σαν ένα από τα βασικά στοιχεία της αυτογνωσίας και της ταυτότητάς τους.

Κάποτε ο Ν. Καζαντζάκης και ο Α. Σικελιανός έψαχναν στη Μάνη (άλλοι λένε στην Κρήτη) να βρούνε ένα λαϊκό άνθρωπο που να ξέρει την ονομασία κάποιου αγριολούλουδου. Τους είπαν ότι υπάρχει ένας γέρος (άλλη λένε μια γριά), που ξέρει πώς ονομάζουν το λουλούδι, αλλά κατοικεί ψηλά σ' ένα ορεινό χωριό. Οι δυο ποιητές έκαναν χαρούμενοι τη μακριά και κουραστική πορεία ως εκεί, αλλά όταν έφτασαν τους πληροφόρησαν ότι ο άνθρωπος είχε πεθάνει πριν από λίγες μέρες.
- Κρίμα, είπαν λυπημένοι βαθιά. Χάθηκε μια ελληνική λέξη.
Θα ήθελα να ξέρω πόση θα ήταν η θλίψη τους, αν έβλεπαν να σβήνει μια ολόκληρη ελληνική γλώσσα.

Αλλά ας έρθουμε στα επιχειρήματα της άποψής μου: Υποστηρίζω ότι:
α) Η Ποντιακή είναι γλώσσα, και όχι διάλεκτος, γιατί οι Πόντιοι, όταν μιλούν ατόφια τη γλώσσα τους, δεν γίνονται κατανοητοί από τους άλλους Έλληνες. Ο διάλογος ανάμεσα στους Πόντιους και σε κείνους που δεν γνωρίζουν την Ποντιακή είναι σχεδόν αδύνατος, όσο περίπου αδύνατος είναι και ο διάλογος ανάμεσα σ' έναν Ιταλό και ένα Γάλλο, ένα Ρουμάνο και έναν Ισπανό, έναν Άγγλο και ένα Γερμανό.
β) Η Ποντιακή από τις αρχές του αιώνα άρχισε συστηματικά να γράφεται και θα συνεχίσει να γράφεται. Υπήρξαν κείμενα λογοτεχνικά, λόγια (όχι μόνο δημοτικά), υπάρχουν και θα υπάρχουν ακόμα για πολλά χρόνια, πράγμα που δεν συμβαίνει με καμιά άλλη διάλεκτο της Ελληνικής. Λόγοι ιστορικοί και πολιτιστικοί επέβαλαν την ανάγκη να γραφεί η Ποντιακή και να γράφεται ακόμα, για να γίνει κατανοητό το μήνυμα το οποίο θέλει να διαβιβάσει ο λόγιος συγγραφέας στον πατριώτη του που δεν ξέρει άλλη γλώσσα.

Στην Ποντιακή γράφτηκαν πάνω από δύο εκατοντάδες θεατρικά έργα, από τα οποία τα περισσότερα παίχτηκαν και πολλά τυπώθηκαν σε βιβλία. Στην Ποντιακή και όχι στην Κοινή νεοελληνική μεταφράστηκαν στη Σοβιετική Ένωση μετά την Επανάσταση του 1917, και μάλιστα στη φωνητική γραφή, πολιτική και λογοτεχνικά έργα Ρώσων κλασικών, όπως π.χ. το «Ντο θα 'ψτάμε» (Τι θα κάνουμε) του Β. Ι. Λένιν και «Η μάνα» του Μ. Γκόρκι.

Αν στη Σοβιετική Ένωση δεν συνέτρεχαν αρνητικές συνθήκες, μετά τις θετικές, και η ποντιακή γλώσσα καθιερωνόταν στους ποντιακούς πληθυσμούς της χώρας ή σε κάποια Δημοκρατία της, το ζήτημα θα είχε λήξει κι εμείς σήμερα δεν θα συζητούσαμε αν είναι γλώσσα ή όχι.
γ) Μορφολογικά η ποντιακή δημιούργησε καινούργιους δικούς της φωνητικούς και γραμματικούς τύπους, ή διατήρησε, μόνη αυτή, σε αντίθεση με την Κοινή νεοελληνική, ατόφιους, όχι εξελιγμένους τύπους της αρχαίας και μεσαιωνικής ελληνικής γλώσσας, πράγματα που τη διαφοροποιούν σοβαρά και την ανεξαρτητοποιούν γλωσσικά.

Οι γραμματικοί κανόνες της έγιναν αντικείμενο μελέτης από κορυφαίους γλωσσολόγους και επιστήμονες και διατυπώθηκαν σε βιβλία, όπως η ιστορική «Γραμματική της ποντιακής διαλέκτου», του διευθυντή του Λεξικού της Ακαδημίας Άνθιμου. Παπαδόπουλου (Αθήναι 1955) και η «Γραμματική της Ελληνικής διαλέκτου του Πόντου» του Δ. Η. Οικονομίδου, διευθυντή του Μεσαιωνικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών (Αθήνα 1958). Ο πρώτος μάλιστα (στις σελ. 157 - 160) μιλάει και για τις συνταχτικές ιδιορρυθμίες της Ποντιακής. Υπάρχει ακόμα και η παλιότερη γραμματική, γραμμένη στην Ποντιακή, και μάλιστα με ατονικό σύστημα και στη φωνητική γραφή, του Κώστα Τοπχαρά, στη Σοβιετική Ένωση. «Ι ΓΡΑΜΑΤΙΚΙ ΤΙ ΡΟΜΕΙΚΥ ΤΙ ΠΟΝΤΕΙΚΥ ΤΙ ΓΛΩΣΑΣ», ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΚΟΜΥΝΙΣΤΗΣΣ:

ΡΟΣΤΟΒ 1932» Ο συγγραφέας της στον πρόλογο λέει χαρακτηριστικά: «... Αικον γλωσα για τεμετερα τα ρομεικα μαζας πεκσεβαν ασον Ποντον εν το ποντιακον ι γλοσα (υπογράμμιση δική μου). Το ποντιακον τιν γλοσαν καταλαβενε, το ποντιακον τιν γλοσαν καλατζεβνε, ατο εν το μιτρικον ι γλοσσατυν...». (Τέτοια γλώσσα, για τις δικές μας τις ελληνικές μάζες που βγήκαν (προήλθαν) από τον Πόντο, είναι η ποντιακή γλώσσα. Την ποντιακή γλώσσα την καταλαβαίνουν, την ποντιακή γλώσσα τη μιλάνε, αυτή είναι η μητρική γλώσσα τους). Επίσης έχει γραφεί και «Το συντακτικό της ποντιακής διαλέκτου» από τον Στάθη Αθανασιάδη (έκδοση Παναγίας Σουμελά, Καστανιά Βέροιας 1977).

δ) Η Ποντιακή έχει και δικό της λεξιλόγιο, που στο μεγαλύτερο μέρος του είναι ελληνικό, αποτελούμενο από αρχαίες, μεσαιωνικές και νεότερες ελληνικές λέξεις, αλλά περιλαμβάνει και λέξεις των ντόπιων, εξελληνισμένων, φυλών, καθώς επίσης και λέξεις λατινικές, γενουάτικες, βενετσιάνικες, ρουμάνικες, περσικές, τουρκικές, αρμενικές, γεωργιανικές και λαζικές.

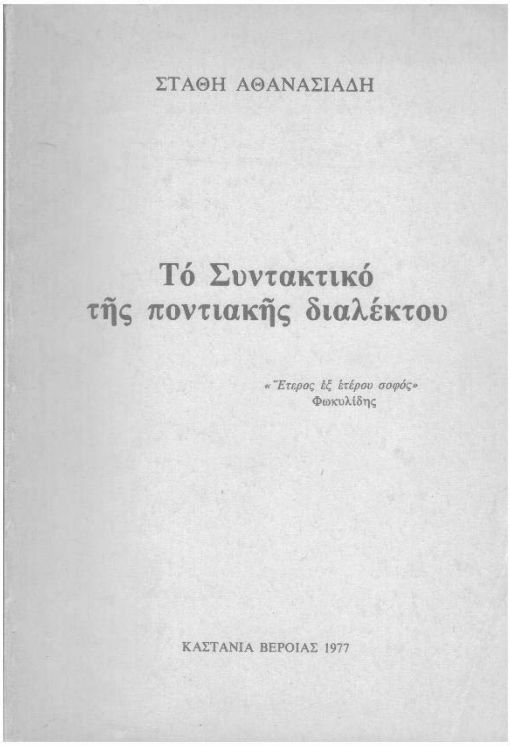

Το Συντακτικό της Ποντιακής Διαλέκτου του Στάθη Αθανασιάδη, έκδοση του Σωματείου «Παναγία Σουμελά», 1977

Έπειτα από όλα αυτά, δεν θα είναι κρίμα για τους Πόντιους και μη Πόντιους Έλληνες να αφήσουν να εξαφανιστεί και να απονεκρωθεί η ποντιακή λαλιά στην Ελλάδα, ενώ, απ' την άλλη μεριά, να παραμείνει ζωντανή και να μιλιέται μόνο στην Τουρκία, στις περιοχές της Τόνγιας και του Όφη, και στη Σοβιετική Ένωση, στις περιοχές όπου ζουν συμπαγείς ποντιακοί πληθυσμοί; Μπροστά σε ένα τόσο σημαντικό πρόβλημα, προσπάθησα με την παραπάνω πρότασή μου να δώσω μια ιδέα για τη λύση του. Ως Πόντιος επιστήμονας και πνευματικός άνθρωπος, έκανα νομίζω το καθήκον μου. Τώρα παραδίδω τη σκυτάλη στους ανθρώπους της δράσης, τους διοικητικούς και πολιτικούς παράγοντες του λαού μας. Στα χέρια και στους ώμους τους πέφτει η ευθύνη πια για την προώθηση του γλωσσικού μας ζητήματος και τη διάσωση της παραδοσιακής μας γλώσσας.

Ποντιακό θέατρο και δημοτικό τραγούδι

Το δράμα *Η γυναίκα του Πρωτομάστορα* του Φίλωνος Κτενίδη

Του **Ζαφείρη Νικήτα**

Εισαγωγή

Ο Φίλων Κτενίδης (1889 - 1963) είναι έναν από τους σημαντικότερους δραματουργούς του μεταπολεμικού ποντιακού θεάτρου.[1] Πολυγράφοτατος και άρτιος τεχνίτης, ο Κτενίδης έγραψε πάνω από δεκαπέντε δράματα στη ποντιακή διάλεκτο από τα μέσα της ταραγμένης δεκαετίας του 1940 μέχρι το τέλος της ζωής του, δυο χρόνια μετά τον «Ανένδοτο Αγώνα» του 1961.[2] Γεννημένος στην Τραπεζούντα, πέρασε τα παιδικά του χρόνια στην Κρώμνη, πριν γραφεί στην ιατρική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1912 - 13, φοιτητής ακόμα, ο Κτενίδης κατατάσσεται εθελοντικά στον στρατό. Πολεμά στο μέτωπο της Ηπείρου και της Μακεδονίας ενώ παράλληλα προσφέρει τις υπηρεσίες του σε ελληνικά χωριά. Αποστρατεύεται μετά την Ρωσική Επανάσταση το 1917 και συνεχίζει την ιατρική του ειδίκευση στο Παρίσι,

Ο αείμνηστος Φίλων Κτενίδης

[1] Θερμές ευχαριστίες στον Ομότιμο Καθηγητή κ. Νικηφόρο Παπανδρέου για τις πληροφορίες σχετικά με τον Φίλωνα Κτενίδη, τη βιβλιογραφία και τη θεατρική ζωή στη Θεσσαλονίκη μετά την Κατοχή (ειδικά σχετικά με τα ερευνητικά κενά για το παραστασιολόγιο του Βασιλικού Θεάτρου).

[2] Για τη ζωή και τη δράση του Κτενίδη βλ. Ιωακείμ Κ. Καρεπίδης, «Η Καμπάνα του Πόντου: Λαογραφική-Εννοιολογική προσέγγιση», *Αρχείον Πόντου* 22 (2015), σ. 91-93. Για το ποντιακό θέατρο βλ. Οδυσσέας Λαμψίδης, *Γύρω στο Ποντιακό Θέατρο. Υπόσταση και ιστορία του (1922-1972)*, *Αρχείον Πόντου*, Παράρτημα 10, Αθήναι 1972·Βάλτερ Πούχνερ, «Το παραδοσιακό λαϊκό θέατρο του Πόντου στον εθνολογικό του συσχετισμό», *Α΄ Συμπόσιο Ποντιακής Λαογραφίας, Αθήναι 12-15.6.1981*, *Αρχείον Πόντου* 38 (1983), σ. 291-306·Χρήστος Σαμουηλίδης, Το λαϊκό παραδοσιακό θέατρο του Πόντου, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1991 Ερμής Α. Μουρατίδης, *Το Ποντιακό Θέατρο: Μικρασιατικός Πόντος 1850-1922*, Θεσσαλονίκη 1991·Ερμής Α. Μουρατίδης, *Το Ποντιακό Θέατρο. Νότια Ρωσία-Γεωργία-Ουκρανία 1810-1917*, Θεσσαλονίκη 1995·Patricia Fann-Bouteneff, *Exiles on Stage: The Modern Pontic Theater in Greece*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Περιοδικού *Αρχείον Πόντου*, Παράρτημα 22, Αθήνα 2002· Walter Pucher, *Studien zur Volkskunde Südosteuropas und des mediterranen Raums*, Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weinmar 2009, σ. 327. Χρήσιμες παρατηρήσεις για τα desiderata του ποντιακού θεάτρου αναπτύσσονται στις βιβλιοκρισίες του Βάλτερ Πούχνερ στο περιοδικό *Παράβασις*, η πρώτη για τα βιβλία του Μουρατίδη και η δεύτερη για τη μονογραφία της Bouteneff βλ. *Παράβασις* 4 (2002), σ. 424-429 και *Παράβασις* 6 (2005), σ. 405-409 αντίστοιχα.

για να επανέλθει εκ νέου στις μάχιμες τάξεις των στρατιωτών της χώρας το 1920, στο Μικρασιατικό Μέτωπο. Το 1938 εγκαθίσταται τελικά μόνιμα στη Θεσσαλονίκη για να ασκήσει συστηματικά στην πόλη το επάγγελμα του γιατρού. Το 1950 εκδίδει το λαογραφικό περιοδικό *Ποντιακή Εστία*, το οποίο θα λάβει το βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών το 1956. Για να επανέλθουμε στη δραματουργική του παραγωγή, ο Κτενίδης επέδειξε με το έργο του ειδολογική ποικιλία και διαταξική κινητικότητα, γράφοντας τόσο δράματα όσο και κωμωδίες, ενώ παράλληλα απεικόνισε αστικές και χωριάτικες τοπογραφίες, με προτίμηση βέβαια στις ποντιακές ηθογραφίες της υπαίθρου. Οι ιστορικοί χρόνοι στα έργα του στράφηκαν άλλοτε στο μεταβυζαντινό παρελθόν, άλλοτε στα τέλη του 19ου αιώνα κι άλλοτε στη σύγχρονη πραγματικότητα. Λαογραφικά στοιχεία είναι διάχυτα στα έργα με την ποντιακή λύρα να κάνει συχνά την εμφάνισή της για να θυμίσει στους θεατές την καταγωγή τους και να ενώσει τους εκάστοτε ηθοποιούς σε χορούς συλλογικής ταυτότητας.

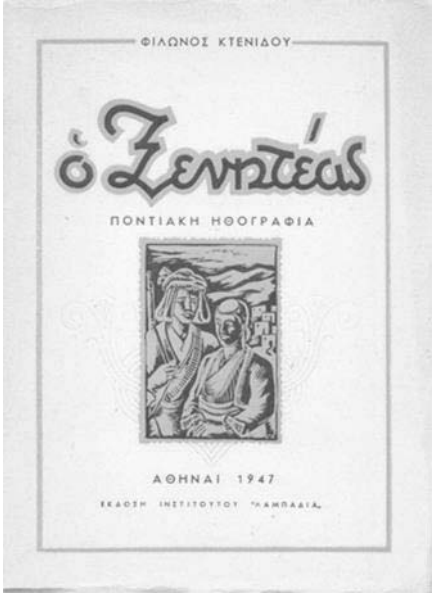

Ανάμεσα στα θεατρικά έργα του Κτενίδη περιλαμβάνονται τα εξής πονήματα: *Ο Ξενητέας* (πρώτη παράσταση 1946, έκδοση 1947), *Πατρίδες* (1949), *Υπουργικά βάσανα* (1950), *Το γιάντες* (1951), *Ο Μάραντον* (1952), *Ο Γκιαούρτς* (1953), *Η Σουμελά* (1953), *Η ανεψιά τη Βέβαια* (1954), *Διγενής Ακρίτας* (1955), *Η αποθήκη τη Στοφορίνας* (1955), *Ο Χωρέτες* (1956), *Η προξενεία* (1956), *Ο τελευταίον ο χορόν* (1959), *Ο κλήδονας* (πρώτη παράσταση 1948, δημοσίευση 1959), *Το μαυροκόρτς* (1960), *Η ζουρνά* (1962).[1] Σταθερό θα υπάρξει επίσης το ενδιαφέρον του Κτενίδη για τη θεατρική παράσταση και την αξιοποίηση της δραματουργίας του για τη διαπαιδαγώγηση του ποντιακού και όχι μόνο κοινού. Ήδη από το πρώτο του έργο, τον *Ξενητέα*, ο συγγραφέας θα φροντίσει να προωθήσει το δράμα του στη σκηνή, στο Βασιλικό Θέατρο της Θεσσαλονίκης, σε συνεργασία με τον ποντιακό θίασο του Νίκου Σπανίδη. Όπως σημείωνε με ιδιαίτερη εθνική περηφάνεια ο δραματουργός το 1946, το δράμα παίχτηκε με «εξαιρετική επιτυχία» και

[1] Καρεπίδη, «Η Καμπάνα του Πόντου», σ. 101-102.

«προ πάντων ενθουσίασε και συγκίνησε τους Ποντίους θεατάς μέχρι δακρύων» με τη «νοσταλγία που ξύπνησε μέσα τους».[1] Με σημείο αναφοράς την «οδυσσειακή» τάση και «την αγάπη που έχει ο Έλληνας για τον τόπο του», ο Κτενίδης έδινε με το έργο αυτό το εναρκτήριο λάκτισμα σε μια δραματουργία για «το όραμα της ιδιαίτερης πατρίδας».[2] Το 1948 θα παιχθεί στο Βασιλικό Θέατρο το έργο του *Ο κλήδονας*, ενώ ο θίασος του Νίκου Σπανίδη θα αναλάβει και την παράσταση του έργου που θα εξετάσουμε στη μελέτη αυτή, της *Γυναίκας του Πρωτομάστορα*, στο ίδιο θέατρο.[3] Ο Κτενίδης σε συνεργασία με τον Σπανίδη (και τον θεατρικό θίασο Ευξείνου Λέσχης Θεσσαλονίκης), διαμόρφωσε έτσι ένα αξιόλογο παραστασιολόγιο ποντιακού θεάτρου στο Βασιλικό Θέατρο της Θεσσαλονίκης από τα μέσα της δεκαετίας του 1940 (αλλά και σε άλλες σκηνές της πόλης και της χώρας π.χ. στο θέατρο Ρεξ-Κοτοπούλη της Αθήνας με τις *Πατρίδες* το 1950), σε μια σκηνική διαδρομή που χρήζει αυτόνομης έρευνας και ανάδειξης.[4]

Στόχος του παρόντος άρθρου είναι μια πρώτη διερεύνηση της δραματουργίας του Φίλωνος Κτενίδη, με επίκεντρο το δράμα *Η γυναίκα του Πρωτομάστορα*.[5] Το σχετικό έργο συνιστά ένα σημείο τομής του ποντιακού θεάτρου με το δημοτικό τραγούδι, καθώς αντλεί την έμπνευσή του από το ιδιαίτερα δημοφιλές τραγούδι για το γεφύρι της Άρτας. Το σχετικό άσμα, το οποίο είχε περιλάβει στη συλλογή του *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού*

---

[1] Φίλωνος Κτενίδου, «Ο Ξενητέας», *Μορφές* 2 (1945), σ. 66. Πρόκειται για μικρό απόσπασμα της δεύτερης πράξης του έργου, με σύντομο εισαγωγικό σημείωμα του Κτενίδη για την παράσταση.

[2] Ό.π.

[3] Πληροφορίες για τις παραστάσεις των δραμάτων του Κτενίδη αντλούνται από τις δημοσιεύσεις των έργων του, όπου παραθέτει και πολλαπλές φωτογραφίες. Για την παράσταση του *Κλήδονα* βλ. Φίλωνος Κτενίδου, *Ο κλήδονας. Ποντιακή ηθογραφία. Σε τρεις πράξεις*, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 1. Για την παράσταση της *Γυναίκας του Πρωτομάστορα* (άγνωστης ημερομηνίας) βλ. Φίλωνος Κτενίδη, *Η γυναίκα του Πρωτομάστορα (Της Τρίχας το γεφύρι). Τραγωδία σε τέσσαρες πράξεις*, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 27. Στην ίδια σελίδα διασώζεται φωτογραφία του θιάσου της παράστασης, την οποία περιλαμβάνω παρακάτω (Εικόνα 2).

[4] Για τη θεατρική ζωή στη Θεσσαλονίκη και τα επιτατικά ζητούμενά της βλ. Νικηφόρος Παπανδρέου, «Η θεατρική ζωή στη Θεσσαλονίκη» στο: Ι. Κ. Χασιώτης (επιμ.), *Τοις αγαθοίς βασιλεύουσα Θεσσαλονίκη, Ιστορία και πολιτισμός*, τμ. Β', Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 114-137 Νικηφόρος Παπανδρέου, «Ζητούμενα της έρευνας για τη θεατρική ιστορία της Θεσσαλονίκης», στο: Ιωσήφ Βιβιλάκης (επιμ.*), Το ελληνικό θέατρο από τον 17ο στον 20ο αιώνα. Πρακτικά Α' Πανελλήνιου Θεατρολογικού Συνεδρίου (17-20 Δεκεμβρίου 1998)*, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών, Ergo, Αθήνα 2002, σ. 245-252.

[5] Το έργο δημοσιεύτηκε το 1962, βλ. Κτενίδη, *Η γυναίκα του Πρωτομάστορα*. Εντοπίστηκε ωστόσο η πληροφορία (χωρίς περαιτέρω λεπτομέρειες) πως είχε δημοσιευτεί και νωρίτερα, ήδη το 1950, βλ. Γιώργος Π. Πεφάνης. «Το τραγούδι του γεφυριού της Άρτας ως γέφυρα μεταξύ δημοτικής ποίησης και δράματος (Η. Βουτιερίδης, Π. Χορν, Ν. Καζαντζάκης, Γ. Θεοτοκάς κ.ά.)», *Παρουσία* ΙΓ'-ΙΔ' (2000) σ. 280.

λαού (1914) ο «πατέρας» της εγχώριας Λαογραφίας Νικόλαος Πολίτης, έχει εμπνεύσει πολλά θεατρικά έργα της νεοελληνικής δραματουργίας, τόσο του ποντιακού όσο και του μη ποντιακού θεάτρου. Από την πλευρά της ποντιακής δραματουργίας, σχετικό έργο είχε συγγράψει ο Παναγιώτης Φωτιάδης τρεις δεκαετίες πριν, στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, με τίτλο *Της Τρίχας το γεφύρι* (1927) αλλά και ο Θεόδωρος Κανονίδης με το *Τη Τρίχας το γεφύρ'* (1930). Από την άποψη της ευρύτερης νεοελληνικής δραματουργίας, το «Γιοφύρι της Άρτας» έγινε η πηγή έμπνευσης πολλαπλών θεατρικών έργων από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι και τη στιγμή συγγραφής του έργου του Κτενίδη με πρωτεργάτες συγγραφείς όπως ο Ηλίας Βουτιερίδης και ο Νίκος Καζαντζάκης και συνεχιστές δημιουργούς όπως ο Γιώργος Θεοτοκάς και ο Στέλιος Σεφεριάδης.[1] Τα σχετικά έργα αποτελούν μια αλυσίδα της αδιάσπαστης ιδεολογικής και αισθητικής επανεγγραφής της λαϊκής παράδοσης στο νεοελληνικό θέατρο, με ρήξεις και συνέχειες. Πρόκειται για ένα νήμα που παραμένει αδιάκοπο από την εποχή του «Ρωμαίικου Συβολισμού» του Γιάννη Ψυχάρη στη Μπελ Επόκ, όταν οι δραματουργοί της χώρας έσμιγαν τολμηρά την ελληνική μεταβυζαντινή παράδοση με την ευρωπαϊκή πρωτοπορία σε καινοτόμα ποιητικά δράματα μέχρι τη μεταπολεμική εποχή της δράσης του Κτενίδη, όταν ο Μίκης Θεοδωράκης έγραφε το *Τραγούδι του Νεκρού Αδερφού* (1962) σμίγοντας το δημοτικό τραγούδι με τη δική του μουσική.[2] Στις υποενότητες που ακολουθούν θα εξετάσω τη σχέση της δημιουργικής ανάπλασης του δημοτικού τραγουδιού «Του γιοφυριού της Άρτας» με την εθνοτική

---

[1] Για τα σχετικά δράματα βλ. Πεφάνης. «Το τραγούδι του γεφυριού της Άρτας ως γέφυρα μεταξύ δημοτικής ποίησης και δράματος», σ. 273-323 P. Fann-Bouteneff, «The Bridge Rebuilt: The Myth of the Master-Builder in Folksong and Theatre», *Modern Greek Studies Yearbook* 9 (1993), σ. 267-279. Για τη συμβολή του Σεφεριάδη με το δράμα *Η θυσία της Άρτας* βλ. Ζαφείρης Νικήτας, «Ανάμεσα στο αστικό και το ποιητικό δράμα. Η δραματουργία του Στέλιου Σεφεριάδη», *Mediterranean Chronicle* 10 (2020), (υπό δημοσίευση).

[2] Για την αποφασιστική συμβολή του Γιάννη Καμπύση και το διάνυσμα του ποιητικού δράματος στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα βλ. Ζαφείρης Νικήτας, «Η συμβολή του Γιάννη Καμπύση στο νεοελληνικό θέατρο», διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Καλών Τεχνών, Τμήμα Θεάτρου, Θεσσαλονίκη 2020, σ. 41-48. Για χρήσεις της λαϊκής παράδοσης στις αρχές του 20ού αιώνα και τον 'Ρωμαίικο Συβολισμό' βλ. Θόδωρος Χατζηπανταζής, *"Ρωμαίικος Συβολισμός". Διασταύρωση λαϊκής παράδοσης και ευρωπαϊκής πρωτοπορίας στο νεοελληνικό θέατρο ή Θέατρο και εθνική ταυτότητα στην Ελλάδα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2018, σ. 239-325. Για το *Τραγούδι του Νεκρού Αδερφού* βλ. Καλλιόπη Στίγκα, «Η σύγχρονη λαϊκή μουσική τραγωδία *Το τραγούδι του Νεκρού Αδερφού*: μουσικές, κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις», στο: Γιώργος Βλαστός (επιμ.), *Ελληνική Μουσική Δημιουργία του 20ού αιώνα για το λυρικό θέατρο και άλλες παραστατικές τέχνες, Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος "Λίλιαν Βουδούρη", 27, 28, 29 Μαρτίου 2009, Πρακτικά Συνεδρίου*, Σύλλογος "Οι Φίλοι της Μουσικής", Αθήνα 2009, σ. 229-240.

ταυτότητα και τη λαογραφική κληρονομιά των Ποντίων, καθώς και τη μίξη τραγικών και κωμικών στοιχείων από τον Κτενίδη. Θα κλείσουμε με μια συμπερασματική αποτίμηση για την κατάθεση του δραματουργού από την Τραπεζούντα.

Το γεφύρ' θέλ' κουρπάν

Καλό είναι όμως να εξετάσουμε πρώτα την πλοκή του τετράπρακτου δράματος. Η πρώτη πράξη μεταφέρει τη δράση στο ευρύχωρο χωριάτικο σπίτι του Πρωτομάστορα, σε κάποια επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γύρω στο 1500 - 1600 μ.Χ. Ο φτωχός υπηρέτης του Πρωτομάστορα, Κοσμάς, τρώει στα κρυφά ένα ξερό κομμάτι ψωμί και συζητά με κάποιον γείτονα που φτάνει αιφνιδίως, τον Σταύρο, για την πείνα του. Εξαιτίας της πρόσφατης κακοκαιρίας, ο Σταύρος έχει χάσει τη γεωργική σοδειά του και αντιμετωπίζει οικονομικές δυσκολίες. Έπειτα μπαίνει η Φωτεινή, γυναίκα του Πρωτομάστορα, και δίνει στον Σταύρο λίγο πλιγούρι. Όταν φεύγει οι δύο άντρες συζητούν για το γεφύρι που θέλει να αναλάβει για να χτίσει ο άντρας της, αν το επιτρέψουν οι Τούρκοι. Ξαφνικά ακούγονται εύθυμες φωνές χωρικών που αναγγέλλουν πως ο Πρωτομάστορας, ο Φίλιππος, πήρε τελικά τη δουλειά για το γεφύρι. Φτάνει στο σπίτι ο Πρωτομάστορας και κάποιοι χωρικοί που φέρνουν σακιά με ψωμιά. Επικρατεί ενθουσιασμός καθώς η δουλειά θα βοηθήσει οικονομικά όλο το χωριό. Έπειτα ο Πρωτομάστορας συζητά με τον νεοεισελθόντα πεθερό του. Οι δυο τους διαφωνούν για τη νέα δουλειά καθώς ο πεθερός είχε βρει στον Πρωτομάστορα μια άλλη, απλούστερη, δουλειά στην αναστύλωση μιας εκκλησίας. Προσπαθεί να αποτρέψει τον Φίλιππο από την επικίνδυνη δουλειά, καθώς η κόρη του είναι έγκυος. Ο Πρωτομάστορας επιμένει στην επιλογή του διότι, όπως λέει, το γεφύρι θα βοηθήσει όλο το χωριό να ορθοποδήσει. Ο πεθερός θυμίζει στον Φίλιππο πως το γεφύρι είναι καταραμένο, εκείνος όμως είναι ανένδοτος. Φτάνει στη συνέχεια ο παπάς του χωριού, που δίνει την άδειά του στον Φίλιππο για το

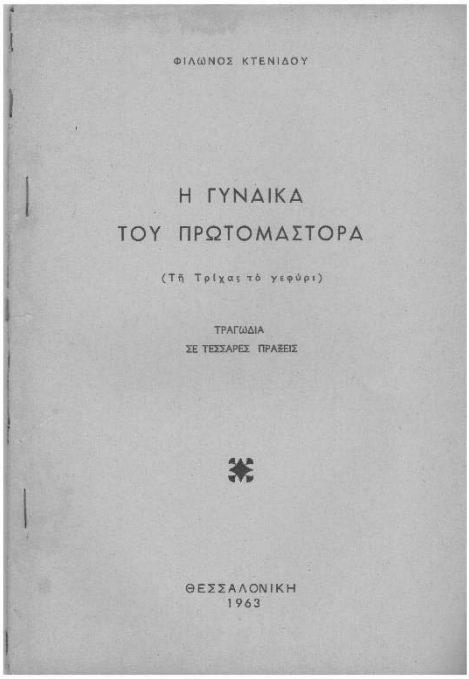
ΦΙΛΩΝΟΣ ΚΤΕΝΙΔΟΥ

Η ΓΥΝΑΙΚΑ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑ

(Τή Τρίχας τό γεφύρι)

ΤΡΑΓΩΔΙΑ
ΣΕ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1963

τόλμημά του. Ο παπάς βάζει την πίστη στο θεό (και ο Φίλιππος την γνώση) πάνω από τις δεισιδαιμονίες για το γεφύρι, οι οποίες υποστηρίζουν πως για να στεριώσει χρειάζεται να θυσιαστεί ένας άνθρωπος. Σε ιδιωτική συζήτηση, το αντρόγυνο διαφωνεί για την ανάληψη της δουλειάς, με τη σύζυγο να προσπαθεί να αποτρέψει τον άντρα της, που δεν αλλάζει ωστόσο γνώμη. Ο λόγος του φανερώνει πως είναι περήφανος για το επάγγελμά του και θέλει να πετύχει το ακατόρθωτο έργο.

Στη δεύτερη πράξη μεταφερόμαστε στη νυχτερινή ύπαιθρο. Κάποιοι σκόρπιοι εργάτες μιλούν σιγανά και θυμωμένα. Φτάνουν ο Κοσμάς και ο Σταύρος και πιάνουν συζήτηση για το γεφύρι που δεν στεριώνει. Χτίζεται για σαράντα μέρες και μετά καταστρέφεται. Φτάνει ένας Εβραίος, απεσταλμένος

Τα μέλη του θιάσου του Νίκου Σπανίδη στην πρώτη παράσταση της Γυναίκας του Πρωτομάστορα

του Τούρκου Αγά, με κάποια νέα. Αρνείται να τα αποκαλύψει μέχρι να έρθει ο Πρωτομάστορας. Στο μεταξύ τονίζει πως για να στερεωθεί το γεφύρι χρειάζεται «άνθρωπον κουρπάν» (σ. 18). Απαιτεί, δηλαδή, ανθρώπινη θυσία. Ο Εβραίος γελά χαιρέκακα όταν το γεφύρι γκρεμίζεται αιφνιδίως. Φτάνει η Φωτεινή, μαζί με την κόρη του παπά, Άννα. Παρότι η πρώτη είναι μειλίχια, η δεύτερη είναι ανάστατη και αμφισβητεί την επιλογή του Πρωτομάστορα να προσπαθήσει να χτίσει το γεφύρι. Στη συνέχεια φτάνουν ο Πρωτομάστορας, ο παπάς και οι χωρικοί, οι οποίοι είχαν πάει να προσευχηθούν για το στερέωμα του γεφυριού, χωρίς επιτυχία. Ο Φίλιππος δείχνει να χάνει την πίστη του στο Θεό και ο παπάς τον προτρέπει να κάνει υπομονή. Στο μεταξύ ο Εβραίος είναι πλέον πρόθυμος να αποκαλύψει τα νέα από τον Αγά. Αρχικά ανακοινώνει, με κάποιο φόβο για την ενδεχόμενη τιμωρία που μπορεί να δεχτεί, πως ο Αγάς έχει αποφασίσει να πάρει μέτρα κατά των χωρικών. Αν δεν ολοκληρωθεί το γεφύρι θα κόψει το ψωμί, τις ζωοτροφές και θα στείλει αλυσοδεμένο στην Πόλη τον γιο του παπά. Ο Φίλιππος ζητά μια διορία. Ο Εβραίος απαντά πως μόνο με έναν τρόπο θα στεριώσει το γεφύρι, αλλιώς ο Πρωτομάστορας ματαιοπονεί. Τελικά η

Φωτεινή, που γνωρίζει τον τρόπο, αποφασίζει να τον αποκαλύψει στην ομήγυρη. Επιβεβαιώνει την προγενέστερη ρήση του Εβραίου λέγοντας πως το γεφύρι θέλει «κουρπάν» και μάλιστα: «Ανθρωπον κουρπάν» (σ. 24). Πριν απαντήσουν στον Εβραίο, για το αν είναι πρόθυμοι να προβούν σε μια τέτοια θυσία, οι παριστάμενοι συζητούν ιδιωτικά για το αν αξίζει να πεθάνει ένας άνθρωπος για το καλό όλων, όπως ο Χριστός. Αν και ο Πρωτομάστορας διστάζει, η Φωτεινή προσφέρεται με αυτοθυσία κι ανακοινώνει πως θα θαφτεί στα θεμέλια του γεφυριού.

Στην τρίτη, σύντομη, πράξη η δράση μεταφέρεται σε μια καλύβα τσομπάνου. Μέσα βρίσκεται ξαπλωμένος ο Εβραίος, που δέχεται την αιφνίδια επίσκεψη των δύο νεαρών γυναικών, της Άννας και της Φωτεινής. Πρώτα φτάνει η Άννα, που επιχειρεί να φιλοδωρήσει τον Εβραίο για να πει ψέματα στον Αγά. Έπειτα φτάνει η Φωτεινή και ζητά από τον Εβραίο να τη θάψει στα θεμέλια του γεφυριού. Φεύγουν μαζί για τη φρικτή πράξη. Στην τέταρτη πράξη, η οποία λαμβάνει χώρα σαρανταπέντε χρόνια αργότερα, η δράση επανέρχεται στην ύπαιθρο, με το γεφύρι χτισμένο πια και ένα εκκλησάκι δίπλα του. Ο Στέφανος, αδερφός της Φωτεινής και σύζυγος της Άννας, περνά την ώρα του με κάποιους εύθυμους χωρικούς που γλεντάνε, με διακριτή πια την ευημερία του άλλοτε φτωχικού τόπου. Τιμούν τη μνήμη της Φωτεινής. Κάποια στιγμή πλησιάζει την παρέα κάποιος ξένος. Μετά την ανταλλαγή της πρώτης κουβέντας, ο ξένος παίρνει μέρος στη μικρή γιορτή που στήνεται με λύρα και χορό. Κάποια στιγμή ωστόσο, πάνω στο τραγούδι, ο ξένος ξεσπά. Καταφέρεται κατά των στίχων ενός τραγουδιού που κάνει λόγο για τη χαμένη γυναίκα του Πρωτομάστορα. Στη συνέχεια δεν αργεί να αποκαλυφθεί πως ο ξένος δεν είναι άλλος από τον ίδιο τον Φίλιππο, που εγκατέλειψε τον τόπο του πριν μισό σχεδόν αιώνα. Τώρα επέστρεψε με στόχο να αποκαταστήσει την αλήθεια. Σε αντίθεση με όσα πίστευε ο Στέφανος, που θεωρούσε τον Πρωτομάστορα υπεύθυνο για τον χαμό της αδερφής του, ο Φίλιππος αποκαλύπτει την πραγματική ιστορία. Όπως λέει, η Φωτεινή θυσιάστηκε αυτοβούλως στα θεμέλια του γεφυριού. Ωστόσο, δεν έμεινε για πάντα χαμένη στο βυθό του ποταμού. Αντίθετα, την ώρα του χαμού της, ο Πρωτομάστορας την ανέσυρε από το νερό και προσπάθησε να τη συνεφέρει. Αν και δεν τα κατάφερε, φρόντισε να θάψει το σώμα της στο μικρό εκκλησάκι. Έτσι η αδερφή του Στέφανου δεν έμεινε άταφη, όπως είχαν πιστέψει όλοι. Τα νέα φέρνουν κάποια αγαλλίαση στην ομήγυρη για τη θυσία της Φωτεινής και η αυλαία πέφτει σε κλίμα συμφιλίωσης και ήχους καμπάνας του εσπερινού.

(Η συνέχεια στο επόμενο τεύχος)

Άρωμα Πατρίδας

*Του **Παναγιώτη Πουλτίδη**[1]*

(συνέχεια από το προηγούμενο)

Ένα ταξίδι στον Ανατολικό Πόντο σε μνημεία γνωστά αλλά και σε άλλα που μένουν στο περιθώριο των συνήθως σύντομων προσκυνηματικών ταξιδιών μας. Άγνωστες ιστορίες και αφηγήσεις των ανθρώπων της «άλλης πλευράς», πολύτιμα κομμάτια που έρχονται να συμπληρώσουν το ψηφιδωτό της ιστορίας του Πόντου.

Πέμπτη 18 Ιουλίου 2017

Προορισμός μας σήμερα το Μοναστήρι του Αη – Γιάννη του Βαζελώνα, σαράντα οχτώ χιλιόμετρα απόσταση από την Τραπεζούντα. Περίπου είκοσι πέντε λεπτά χρειάζονται μέχρι τη σημερινή Μάτσκα, τη Ματσούκα ή αλλιώς το Τζεβιζλούκ' (καρυδότοπος), όπως λεγόταν από τους παλιότερους.

Ξεκινάμε νωρίς το πρωί γιατί και πάλι θα έχουμε μια ζεστή μέρα, 33 με 35 βαθμούς, κάνοντας πρώτα μια στάση σε ένα μπακάλικο για μερικές προμήθειες.

Πριν την ανταλλαγή, για την ίδια απόσταση, Τραπεζούντα -Ματσούκα, χρειαζόταν έξι ώρες δρόμος, που γινόταν με τα πόδια από άντρες και γυναίκες κυρίως φορτωμένες πολλές φορές με προμήθειες είκοσι και είκοσι πέντε οκάδων. Ήταν η εποχή της μεγάλης μετανάστευσης στη Ρωσία (1890 – 1923), όλοι οι άντρες έλειπαν στην ξενιτειά, οπότε όλα τα βάρη έπεφταν στις πλάτες των γυναικών. Να θυμίσω πως στην παρέα είναι η Αγγέλα Μακρυνικόλα, η σύζυγός μου με καταγωγή από την Εύβοια, και ο Νεκτάριος Κεπίδης, ο οποίος μιλά τα πιο «γλυκά» ποντιακά, όπως τα έμαθε από την καλομάνα του, με την οποία έζησε στο ίδιο σπίτι, στο ποντιοχώρι, στην Άρδασσα Πτολεμαΐδας μέχρι το 1996.

---

[1] Ο Παναγιώτης Πουλτίδης είναι συνταξιούχος καθηγητής Φυσικής Αγωγής. Γεννήθηκε στο Προάστειο Πτολεμαΐδας και είναι γόνος παλιάς πατριαρχικής σταυριωτικής οικογένειας. Μελέτησε και έμαθε καλά την τουρκική γλώσσα, αναζητώντας τα ίχνη της οικογένειας του στον Πόντο, τα πώς και τα γιατί της Ιστορίας και της τραγικής μοίρας του Ποντιακού Ελληνισμού. Ταξιδεύει συχνά στον Πόντο, κάνοντας σημαντικές επαφές με ανθρώπους, καταγράφει τις αναμνήσεις τους αναφορικά με τους προγόνους μας, φωτογραφίζει και ταυτοποιεί τα εναπομείναντα μνημεία του πολιτισμού των ρωμιών στην περιοχή της Αργυρούπολης και του Σταυρίου ιδιαίτερα, πριν ο πανδαμάτωρ και ολετήρας χρόνος – αλλά και άλλοι παράγοντες – καταστρέψουν και αφανίσουν.

Είμαστε στη διαδρομή και ο Νεκτάριος μας αφηγείται μια ιστορία των τελευταίων ημερών της ανταλλαγής, η οποία διαδραματίστηκε στη Ματσούκα

Το Μοναστήρι του Βαζελώνα σε φωτογραφία του 2017

που οσονούπω θα φτάσουμε. Για να μη χαθεί η ομορφιά της αφήγησης θα την παραθέσω στα ποντιακά, όπως ακούστηκε:

«Θα λέω σας έναν ιστορίαν για το Τζεβιζλούκ'. Έκ'σα ατο α σην σχωρεμέντσαν την Τσεχελίναν την Σοφίαν, ατέ γεννημέντσα σα 1903 τη χρονίας έτονε σην Κορόνιξαν. Πατέρας ατ'ς έτον ο Γιάννες ο Καζαντζίδης.

»Χειμωγκονί' καιρόν, το χιόν' σο γόνατον, εσ'σκώθαμε σο ποδάρ' με την ψην σο στόμαν και φορτωμέν', σην ανταλλαγήν ντο έλεαν, θα πάμε σην Τραπεζούνταν να παίρομε το παπόρ' να πάμε σην Ελλάδαν. Έναν βραδύν επέμναμε σην Ζύγαναν και τ' άλλο την ημέραν εκατήβαμε σο Τζεβιζλούκ'. Μαζί μουν έσαν και η τρανέσσα η αδελφή μ', η Χαρίκλη, έμποδος με την κοιλίαν

σο στόμαν. Άντρας ατ'ς ση Ρουσίαν εδούλευεν, 'κ' επόρεσεν να κλώσκεται. Απέσ' σο μεϊντάν του Τζεβιζλουκί', σίτιᾳ έκατσαμε να απάουμες, εντώκαν την άχαρον την Χαρίκλην τα πόνια. Να πορπατεί 'κ' εποφεί, οι άλλ' ντο είν' με τ' εμάς εχπάσταν να φεύ'νε για την Τραπεζούνταν. Ίστε επέμναμε απέσ' ση μέσ' σο μεϊντάν και νουνίζομε. Οτότε έρται και σουμών' μας είνας Τούρκον.

-Ποίος είστουν, ορωτά τον κύρ' – ι – μ'. Τ' όνεμα σ' ποίον έν';

-Α σην Κορόνιξαν είμες. Ο Γιάννες ο Καζαντζόγλης είμαι, είπεν ο πατέρα μ'.

-Αφήστεν το κορίτσ' σ' εμάς. Γεννά κι επεκεί εγώ κατηβάζω και φέρ' ατο σην Τραπεζούνταν.

Επέ'μνεν οπίσ' η Χαρίκλη, εγέννεσεν σο τούρκικον τ' οσπίτ' και σα τρία ημέρας απάν' ο Τούρκον εκατήβασεν ατεν σην Τραπεζούνταν. Αοίκ' αθρώπ' πα ευρίουσαν σ' εκείνο τον καιρόν τη χαλαμονής…"

»Ο γέρον ο Καζαντζόγλης ους να αποθάν' είχεν να λέει: «Νε Τούρκος και νε Ρωμαίος, πουλί μ', άθρωπος θα είσαι».

Ο δρόμος προς το Μοναστήρι

Φθάσαμε γρήγορα στη Ματσούκα. Το ποτάμι που έρχεται από την Παναγία Σουμελά περνά μέσα από τη μικρή πόλη, η οποία κατά τα άλλα δεν παρουσιάζει τίποτε ιδιαίτερο. Ο πληθυσμός της ανέρχεται στις 15.000 ψυχές. Τα χριστιανικά χωριά υπήρχαν πριν το 1923 τριγύρω. Λέγεται ακόμη ότι στα γύρω τουρκοχώρια πως πολλοί από τους κατοίκους είναι απόγονοι εξισλαμισθέντων χριστιανών της περιόδου των μαζικών εξισλαμισμών του 17ου και 18ου αιώνα.

Ανεβαίνουμε με το αυτοκίνητο έναν χωματόδρομο δεκαπέντε χιλιομέτρων γεμάτο στροφές, στις πλαγιές του όρους Ζαβουλών (Ποντικές Άλπεις) και σταματάμε υποχρεωτικά όταν αυτός γίνεται αδιάβατος. Ώρα για πεζοπορία σε ένα υπέροχο και καταπληκτικό περιβάλλον. Έλατα και οξιές σκεπάζουν τον δρόμο και αμέτρητες πεταλούδες πετάνε τριγύρω μας. Άφθονα νερά και υγρασία, ευχάριστες μυρωδιές της ποντιακής γης, ησυχία. Η χαρά του πεζοπόρου. Απορροφημένοι από την ομορφιά του τοπίου δεν προσέξαμε τη μικρή πινακίδα στα αριστερά μας, η οποία έδειχνε το μονοπάτι για το Μοναστήρι. Ευτυχώς πίσω μας βλέπουμε να έρχεται ένας νεαρός,

συστηνόμαστε, του λέμε τι ψάχνουμε και αυτός μας λέει να τον ακολουθήσουμε, γιατί και αυτός έχει τον ίδιο με εμάς προορισμό.

Τανέρ είναι το όνομά του. Είναι τριάντα τεσσάρων ετών, γιατρός, εργάζεται στο Βέλγιο και τα καλοκαίρια έρχεται στο χωριό του, το Kiremitli, την Θέρσα με το ρωμαίικο όνομα, η οποία ήταν από τα λίγα μικτά χωριά της Ματσούκας.

-Πηγαίνετε στο Μοναστήρι, τον ρωτάμε με περιέργεια.

-Κάθε φορά που έρχομαι να δω τους δικούς μου, επισκέπτομαι το Μοναστήρι, που όλοι στην περιοχή σεβόμαστε την ιστορία του. Αν και δεν το προλάβαμε να λειτουργεί, έχουμε αναμνήσεις, γιατί εδώ ερχόμασταν παιδιά με τους γονείς μας.

«Θα ευχόμουν να ηδυνάμην να διέλθω εν τω τόπω τούτω το υπόλοιπον του βίου μου»

Με αυτήν την φράση συνόψισε τις εντυπώσεις του ο Γάλλος βοτανολόγος και

Φωτογραφία στο κατεστραμμένο παρεκκλήσι του Προφήτη Ηλία

γιατρός Tournefort, ο οποίος με εντολή του Λουδοβίκου ΙΔ' το 1700 επισκέφτηκε την περιοχή. Ύμνησε μάλιστα και το δάσος λέγοντας ότι «παρόμοιο ουδέ στις Άλπεις συνήντησα».

Περπατάμε στο στενό μονοπάτι ενώ πάνω μας υψώνεται ο τεράστιος βράχος, φυσικό φρούριο της μονής στα 1.700 χρόνια του βίου της. Στην αγκαλιά αυτού του βράχου χτίστηκε το Μοναστήρι. Η τελευταία του μορφή, όπως το

γνωρίζουμε, με τον επιβλητικό τριώροφο ξενώνα και τα κελιά των μοναχών, ολοκληρώθηκε το 1903, και δυστυχώς πριν ολοκληρωθούν καλά καλά όλα του τα κτίσματα, βιαίως εγκαταλείφθηκε.

Το παρεκκλήσι του Προφήτη Ηλία είναι το πρώτο κτίσμα το οποίο συναντάμε. Τεράστια απογοήτευση. Γνωρίζαμε ότι έχει μία από τις καλύτερες αγιογραφικές διακοσμήσεις «εκπάγλου κάλλους και ρυθμού» όπως σημειώνει

Η Αγγέλα Μακρυνικόλα με Μουσουλμάνες επισκέπτριες στο Βαζελώνα

ο Πανάρετος Τοπαλίδης στην περιγραφή του. Τώρα η οροφή του είναι γκρεμισμένη, νερό και χιόνια διαβρώνουν ό,τι απόμεινε και κοντά σε αυτά ανόητοι επισκέπτες να χαράσσουν τα ονόματά τους πάνω στις αγιογραφίες που απόμειναν. Δυστυχώς διαβάσαμε και αρκετά ελληνικά ονόματα.

Προχωράμε προς το κυρίως κτίσμα της Μονής, δεν βρίσκουμε πρόσβαση. Θα μπούμε από τις τρύπες που άνοιξαν οι κλέφτες μας λέει ο Τανέρ και μας οδηγεί πλάγια σε μία τρύπα στον περιβάλλοντα χώρο. Κι εδώ η ίδια θλιβερή εικόνα. Ο ναός του Αγίου εν μέρει λαξευμένος στον βράχο της Μονής έχει ολοκληρωτικά καταρρεύσει. Μόνον στο τμήμα εντός του βράχου

που έχει διασωθεί διακρίνουμε στις κόγχες κάποια λουλακί περιγράμματα και ζωγραφισμένα αστέρι.

-Μπαρμπαρλίκ[1], μπαρμπαρλίκ, μονολογεί ο Τανέρ. Τρύπες παντού, ούτε μια γωνιά δεν έχει απομείνει άσκαφτη. Παρ' όλα αυτά το πετρόκτιστο τριώροφο οικοδόμημα που παραμένει θα μπορούσε να ανιστορηθεί, με παράδειγμα την Παναγία Σουμελά, την οποία όλοι στα προσκυνήματά μας θαυμάζουμε. Βγαίνουμε έξω στο προαύλιο, μεγάλο σαν γήπεδο και για να αλλάξει η διάθεσή μαςξεκινάμε το τραγούδι του μοναστηριού:

Βαζελώνα Αη Γιάννε μου, Μαναστήρ' ξακουσμένον,

παρακαλώ σε λάρωσον το ψιόπο μ' το καμένον

Η ώρα έχει πάει τρεις το μεσημέρι. Είναι ώρα για ένα πρόγευμα σε αυτά τα αγιασμένα χώματα. Ντομάτες, πράσινες στενόμακρες πιπεριές, πεϊνίρ και ελιές. Φροντίσαμε ωστόσο να έχουμε μαζί μας και ένα μικρό μπουκαλάκι με ρακί.

-Θα πιεις, ρωτάμε τον Τανέρ, γνωρίζοντας ότι πολλοί μουσουλμάνοι αποφεύγουν την κατανάλωση αλκοόλ.

-Εβέτ, μας αποκρίνεται. Εδώ στα γύρω χωριά όλοι πίνουμε!

Φανταστείτε την εικόνα τώρα. Το μοναστήρι δίπλα μας, πάνω μας τα βαθύσκια και πανύψηλα δέντρα (τριάντα μέτρα ύψος), δίπλα μας να τρέχουν κελαρυστά νερά κι εμείς με ένα ποτηράκι ρακί στο χέρι…

Ξαφνικά ακούγονται παιδικές φωνούλες στην κατεύθυνση του Μοναστηριού. Φτάνουν σε λίγο κοντά μας ένα ζευγάρι Τούρκων, κοντά στα τριάντα πέντε, με τα δυο κορίτσια τους και μια νεαρή κοπέλα. Καταγωγή από τη Ριζούντα. Εργάζονται στην Κωνσταντινούπολη. Οι γυναίκες φορούν μαντήλες.

-Πώς και μπήκατε στον κόπο να φτάσετε μέχρι εδώ, τους ρωτάμε.

-Το Μοναστήρι, όλα τα Μοναστήρια και οι εκκλησίες που άφησαν οι παππούδες σας είναι μια κληρονομιά που δεν πρέπει να χαθεί. Όλο και πιο πολλοί τα τευλευταία χρόνια αναγνωρίζουν την αξία τους.

Τι να προσθέσουμε εμείς; Έφτασε η ώρα της επιστροφής γιατί έχουμε ένα ακόμη σπουδαίο προορισμό: το Μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά για το οποίο θα μιλήσουμε στην επόμενη συνέχεια.

(Συνεχίζεται)

[1] βαρβαρότητα

ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ακρίτας[1]

Του ***ΗλίαΤσιρκινίδη***

-Μη λες τσαμμώντς τ' ομμάτᾳ σου με το βαρύν καρδίαν
Τη στοχασία σ' μη κομπώντς και μη παραμερίζεις.
Ο νους σ' μικροκατάθετος, έναν τιδέν και πλέον,
κ' η ψη χωρίς ρομάνισμαν, τρανόν έν' αδικίαν.

Φως φωταχτέριν έμπρᾳ σου τ' εσόν ο τόπον στέκει,
τα δέβας είν' εγνώριμα, ήλιος φανερωσία.
Κάθ'κα και μέτρα τη κυρού σ' το λόγον έναν κ' έναν
κι ασάλευτος και δύναμος, ανίκετος Ακρίτας,
πέραν κοσμί' το λάλεμαν ν' ακούς και ν' αφουκράσαι.

Λόγον καλύτερον 'κ' ευρίκ'ς 'ς όλεν την οικουμένην!

Γλωσσάρι

τσαμμώνω= κλείνω. **στοχασία**=σκέψη. **κομπώνω**=ξεγελώ. **μικροκατάθετος**= μικροκαμωμένος. **ρομάνισμα**= ξέδομα στην εξοχή. **φωταχτέριν**= πηγή φωτός.το **δέβας**= το πέρασμα. **φανερωσία**= φανέρωμα. **αφουκρούμαι**= αφουκράζομαι.

Εισαγωγή

Ο Ακρίτας ήταν ένας πολεμιστής και φρουρός των συνόρων της βυζαντινής εποχής. Αναδείχτηκε ήρωας μαζί με τους άλλους Ακρίτες με τους αγώνες του στα ανατολικά μέρη της αυτοκρατορίας. Για τα βυζαντινά χρόνια «υπονοείται ο στρατιώτης που συμμετέχει στις στρατιωτικές δυνάμεις των ανατολικών θεμάτων της αυτοκρατορίας»[2]. Πρόκειται για το θεσμό που δημιούργησαν οι Ρωμαίοι για να φρουρούν κα προστατεύουν τα άκρα της αχανούς Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Διατηρήθηκε όμως κατά τη βυζαντινή περίοδο κατά τους πολέμους του 9ου και 10ου αιώνα εναντίον των Αράβων –

[1] Το ποίημα είναι δημοσιεύμενο στην ποιητική συλλογή του Ηλία Τσιρκινίδη, *Ποντιακή Ποίηση* σελ. 48, εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2003.

[2] Ποντιακή εγκυκλοπαίδεια τ.1ος.σελ.241-44

Σαρακηνών και των Τούρκων. Εκεί δημιουργήθηκε ο θρύλος και το έπος του Διγενή Ακρίτα «ως καταγόμενο από δύο γένη, Βυζαντινής και σαρακινής. Ήταν σχεδόν υπεράνθρωπος και επιτελεί θαυμαστά κατορθώματα.»[1]

Ο δημοσιογράφος Παναγιώτης Καϊσίδης υποστηρίζει ότι ο Ακρίτας του

Ακρίτας οργώνει το στρατιοτόπι του (βυζαντινή μικρογραφία)

Πόντου έχει καταγωγή ελληνική. Ο Ακρίτας του Πόντου είναι Έλλενος. Η κατάληξη του ονόματος (–ας) παραπέμπει σε ποντιακή ονομασία.

Η ποντιακή μούσα ήθελε ο ήρωας των αγώνων υπέρ της πατρίδας να είναι Έλληνας ή Τραντέλλενας (τριάντα φορές Έλληνας). Πρβλ. Ο Έλλεν Κωνσταντίνος, εγώ έχω τους Έλλενους ρωμαίικα παλικάρα, την Πόλιν όνταν όριζεν ο Έλλεν Κωνσταντίνος. Σε αυτόν τον Ακρίτα ο ποιητής απευθύνεται θέλοντας να του υπενθυμίσει το βάρος που της ιστορία που κουβαλάει.

[1] ό.π. σελ.256-7

Απόδοση του νοήματος

Μέσα του ο Ηλίας Τσιρκινίδης διατηρεί τον θρύλο και την ποντιακή παράδοση των ακριτών και αισθάνεται περήφανος. Στους πρώτους στίχους του ποιήματος ο ποιητής μας βρίσκεται μπροστά στον ετοιμοθάνατο γιο του Ακρίτα. Με την εικόνα ενός νεκρού που το βαραίνει η ένδοξη παράδοση της καταγωγής δεν μπορεί να συμφιλιωθεί. Για το λόγο αυτό, τον παροτρύνει να μη κλείσει τα μάτια του με τη καρδιά του βαριά. Δεν πρέπει, τον συμβουλεύει, να ξεγελάσεις τον εαυτό σου και να γίνεις μικρός, γιατί τότε θα μοιάζεις τιποτένιος. Ούτε να επιτρέψεις την ψυχή σου να σε εγκαταλείψει χωρίς να απολαύσεις και να χαρείς την εικόνα από τη ζωή της υπαίθρου στα καταπράσινα λιβάδια(τα παρχάρια). Αυτό θα είναι μεγάλη αδικία για τον εαυτό σου. Στη συνέχεια του θυμίζει την πνευματική καταγωγή για την οποία πρέπει να αισθάνεται υπερήφανος, γιατί ο τόπος που έζησε έχει πλούσια παράδοση και είναι πηγή φωτός. Και οι προτροπές συνεχίζονται. Όλα τα μέρη, σου είναι γνωστά και τα πέρασες. Μη ξεχνάς και τη φήμη του πατέρα σου που κληρονόμησες, που ήταν δυνατός και ανίκητος Ακρίτας. Πρέπει πάντα να ακούς τη φωνή του κόσμου και να αφουγκράζεσαι τους αναστεναγμούς του. Απάντηση πιο καλή από αυτήν δεν μπορείς να συναντήσεις σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ο ποιητής μας βρίσκει την ευκαιρία να αναφερθεί στους επικούς αγώνες των Ακριτών στις περιοχές του Πόντου και της ανατολικής βυζαντινής αυτοκρατορίας. Μέσα από αυτούς να εκφράσει τα πατριωτικά του συναισθήματα για τη ζωή των συμπατριωτών του, τους οποίους θαύμαζε για τους αγώνες τους και για τους οποίους ένιωθε υπερήφανος.

Το θέμα του ποιήματος ανάγεται σε παλαιότερες εποχές. Τώρα παρουσιάζεται ο θάνατος του γιου του Ακρίτα και γίνεται μία ιστορική αναδρομή για τους φρουρούς των ανατολικών συνόρων, Τα έμμετρα κείμενα της Ακριτική επικής ποίησης εξυμνούν τους πολέμους των Ελλήνων εναντίον των Αράβων Σαρακηνών.

Παναγιώτης Παπαδόπουλος

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

Κλίση του ρήματος ελέπω= βλέπω

Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Προστακτική
ελέπω	έλεπα	είδα	
ελέπ'ς	έλεπες	είδες	έλεπον
ελέπ'(ει)	έλεπεν	είδεν	
ελέπουμε	έλεπαμε	είδαμε	
ελέπετε	έλεπετε	είδετε	ελεπέστε
ελέπ'νε	έλεπαν	είδαν	

Φράσεις:
Όντες ελέπ' με αλλάζ' στράταν γιατί έκ'σεν πως θα κρούγ' ατον.
Τ' ομμάτᾳ μ' καλά ελέπ'νε. Ελέπω δεινά.
Καλόν ευτάγω και καλόν 'κ' ελέπω (δεν βλέπω εύνοια της τύχης)
Ας ελέπω σε! (παρότρυνση, να σε δω!)
Δίστιχο:
Ελέπω σε και χαίρουμε, απιδᾳβαίντς και κλαίω

♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

Κλίση του ρήματος ξύνω= χύνω

Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Προστακτική
ξύνω	έξυνα	έξα	
ξύντς	έξυνες	έξες	ξύσον
ξύν'(ει)	έξυνεν	έξεν	
ξύνο(υ)με	έξυναμε	έξαμε	
ξύνετε	έξυνετε	έξετε	ξύστε
ξύν'νε	έξυναν	έξαν	

Φράσεις:
Έξεν ατο κα= βρέχει ραγδαία
Όλᾳ έξεν ατα κα= τα ομολόγησε όλα, τα «ξέρασε»
Εξύεν κ' εχάθεν= τρελάθηκε (μεταφ. έν. από χαρά)
Εξύεν η χρα τ'= έφυγε το χρώμα του προσώπου του, έχασε τγο χρώμα του, κιτρίνισε)

Επιμέλεια: Δημήτριος Σ. Νικοπολιτίδης

Ποντιακά Ανέκδοτα

Γράφει ο ***Δημήτρης Συμ. Νικοπολιτίδης***

Παšκί ντο έγκες ατον ας ση μάνα σ';

Η Πηνελόπη τη Καλογερίνας, όντες έμαθεν πως ο άντρας ατ'ς ο Κάκον εντώκεν έξ' το κιφάλ'ν ατ' με την χ̆έραν την Σοφίαν, ερχίνεσεν να ερᾰζ' ατον όπως η κάτα τον πεντικόν.

Πολλά 'κ' επήεν κ' επίασεν ατ'ς απέσ' σ' αχ̆ερών τ' Αλέξη τη Μουθουγκέα. Ο Κάκον εφέκεν κ' έφυεν, την Σοφίαν επίασεν κ' έσυρεν τα μαλλία ατ'ς κ' επεκεί είπεν ατεν:

-Φτου, ανέντροπέσσα, και τ' εγένουσ'νε, που θέλτς να χωρίεις με ας σον άντρα μ', αντροχωρίστρα.

-Ανάθεμα κ' εσέν κ' εκείνον τον μυξέαν. Κ' επεκεί γιατί να εντρέπουμαι, παšκί ντο έγκες ατον ας σην μάνα σ';

Λεξιλόγιο

εντώκεν έξ' το κιφάλ' ατ'= παρεκτράπηκε ηθικά. **χ̆έρα**= χήρα. **να ερᾰζ' ατον**= να τον παρακολουθεί. **κάτα**= γάτα. **πολλά 'κ' επήεν**= δεν πέρασε πολύς καιρός. **α-πέσ'**= μέσα. **αχ̆ερών**= αχυρώνας. **μουθουγκέας**= αυτός που μιλάει με τη μύτη, ένρινος. **εφέκεν κ' έφυεν**= το έβαλε στα πόδια, έφυγε. **τ' εγένουσ'νε**= που έγινες. **επεκεί**= μετά, ύστερα. **παšκί**= μήπως, σάμπως. **έγκες**= έφερες.

☺ ☻ ☺

Ακροβατικά πα 'κ' έχω;

Τ' εμέτερον ο δᾰτρόν, ο Τάσον ο Αμανατίδης, ερωτά την άρρωστον, την Σιμίραν τη Πιτšίλ':

-Θεία, πού πονείς;

-Η ράχ̆α μ', δίατρε, πολλά πονεί αδά και κάμποσα ημέρας. Εξέτασον με καλά και πέει με ντό έχω και λάρωσον με.

Ο δᾰτρόν ασσό εξέτασεν ατεν και ύστερα, λέει ατεν:

-Θεία Σιμίρα όλᾰ καλά ελέπ' ατα και ακροαστικά πα 'κ' έεις.

-Σωστά λες, δίατρε, ακροβατικά πα 'κ' έχω;

Ο Τάσον σπίχκεται να μη γελά και σα κατσία τ'ς κέσ' ξάι 'κι τερεί για το αγνόν ντο έκ'σεν.

-Ναι, θεία Σιμίρα, απ' ατά πα 'κ' ἐεις.

-Να είσαι καλά, πούλι μ' Τάσο, και την Κερεκήν να μη ανασπάλτς να έρχεσαι σο χωρίον. Το χατίρι σ' τρανόν έν', θα σπάζω και φάζω σε έναν γάρτ' κοσσάραν.

Λεξιλόγιο

ράχα= ράχη, πλάτη. **λάρωσον**= γιάτρεψε. **ασσό**= αφού. **σπίχκεται**= σφίγγεται. **κατσία**= πρόσωπο, μούτρα. **ξάι**= καθόλου. **αγνόν**= παράξενο. **έκ'σεν**= άκουσε. **απ' ατά πα 'κ' ἐεις**= και από αυτά (τα ακροαστικά) δεν έχεις. **να μη ανασπάλτς**= να μη ξεχάσεις. **θα σπάζω**= θα σφάξω. **γάρτ' κοσσάραν**= γέρικη κότα με σκληρό κρέας.

☺ ☻ ☺

Εγώ δέκα μαρτύρτς θα φέρω

Ο δικαστής ερωτά τον Γιωρίκαν, τη Ψευτοθόδωρονος τον γιον, αν έν' σωστόν ότι έκλεψεν ας σο κάθεν το χωρίον πέντε πρόγατα.

-Ατό ποίος είπεν ατο;

-Αδά έχουμ' έναν μάρτυραν ντο είδε σε όντες έκλεψες ατα.

-Εγώ, πρόεδρα, θα φέρω σε όχι έναν μάρτυραν, αλλά δέκα μαρτύρτς ότι πρόγατα 'κ' έκλεψα.

-Ντό λες εσύ, Κάκο, είδες ατον με τ' ομμάτα σ' ντο έκλεψεν πέντε πρόγατα;

-Ναι, πρόεδρα, και ας σα πέντε πρόγατα, τα δύο είχαν μαύρα μαλλία.

-Γιώρικα, αύριον να παίρτς και πας οπίσ' τα πρόγατα, αν 'κ' έν' θα στείλω σε κ' ερᾶεις τη πεντικού το τρυπίν.

Λεξιλόγιο

ας σο κάθεν= από το παρακάτω. **Κάκος**= Κυριάκος. **στείλω σε κ' ερᾶεις**= θα σε στείλω να φυλάξεις. **τη πεντικού το τρυπίν**= τη φωλιά του ποντικού (εν. τη φυλακή).

Παρχάρ' αέρα εφύσεσεν

*Του **Γιάννη Τερζίδη***

«**Ο βίον εμελέδεψεν, παρχάρτς εδολικεύτεν**
τση μεζιρές το χαβεζλούκ, τ' αρνόπο μ' 'κ' επεγνεύτεν».
Ένα παραδοσιακό δίστιχο, έναν Πατρίδας τραωδία, που ο Αλέξης ο Παρχαρίδης έσωσε, και τραγουδιέται από τα χείλη των νέων μας, έστω κι αν δεν καταλαβαίνουν ακριβώς τι λέει.

«Σου παρχάρ' τα τδιμενόπα να έμ'ν' έναν δεντρόπον
κι ας σο γιάνν-ι-μ' να έτρεχεν έναν κρύον νερόπον».
Παρχάρτς, αρσενικό, ο παρχάρτς, γιατί πάνω απ' όλα η γλώσσα μας, ως φορέας, μήτρα αλλά και γέννημα του πολιτισμού μας. Πληθυντικός τα παρ-

Παρχάρτς στην περιοχή του Όφη στον Πόντο, στο Ουζούν Γκιολ

χάρια. Γίνεται ουδέτερο όπως συμβαίνει συχνά στην Ποντιακή διάλεκτο. Πιθανώς εκ του παραχώριον, λέει το Ιστορικό Λεξικό της Ποντιακής Διαλέκτου. Από το τουρκικό bahar (άνοιξη) ετυμολογείται επίσης, ο Οικονομίδης το παράγει στο μεσαιωνικό πάροικον και ο Καραποτόσογλου από το Αρμένικο parakh (μάνδρα προβάτων). Παρχάρτς είναι τα ορεινά βοσκοτόπια όπου «έβγαιναν» ανέβαιναν το καλοκαίρι. Επερχάρευαν. Όχι ως νομάδες περιφερόμενοι. Δεν ήταν έτσι αόριστα, τα ορεινά βοσκοτόπια. Δεν έμεναν σε

σκηνές. Στον παρχάρ' υπήρχε οικισμός. Καλυβόπα. Σε κάποιες περιοχές όπως η Ματσούκα, στεγασμένα με χαρτώματα, λεπτές σανίδες από έλατα που αφθονούν στην περιοχή. Σε περιοχές λιγότερο δασώδεις νοτιότερα, «σην Ανεφορίαν», με επίπεδες οροφές από καλά πατημένο, κυλινδρισμένο, χώμα (δώματα).

Τα παρχάρια είχαν ονόματα, όπως ακριβώς τα χωριά. «Εκείνο τον χρόνον επήγαμε σην Φαρναβαζούν, ατό έτον τ' εμέτερον τση Κουνάκας ο παρχάρτς» λέει ο Στάθης Χριστοφορίδης. Ο δε Γεώργιος Ζερζελίδης «Έναν

Γλέντι στα παρχάρια των Κομνηνών, στο Βέρμιο

κρύον αερόπον ας σου ραχί' τ' ορμίν καικά έρθεν εντώκεν σον πρόσωπο μ', άμον ντ' εξέβα ας σο δώμαν εγείνο τον πιρνόν σο Στρογγυλέν, το μικρόν το παρχαρόπον τση Τσιμεράς». Στο χωριό μου εδώ, στα Κομνηνά Κοζάνης, είχαμε δύο παρχάρια, το Φιτιλί και το Κουζλούκ'. Από κάποια στιγμή και μετά, περιοριστήκαμε στο Φιτιλί, ως κοντινότερο και ευκολότερα προσβάσιμο. Παλιότερα που δεν υπήρχε η σημερινή τεχνολογία και η θερμοκρασία του περιβάλλοντος ήταν καθοριστικός παράγοντας, το μεγαλύτερο υψόμετρο του «Κουζλουκί'» ήταν χρήσιμο. «Εκειάν' τα γάλ'τα 'κι στυπών'νε». Δεν ξινίζει το γάλα. Λόγω χαμηλότερων θερμοκρασιών το γάλα διατηρείται περισσότερο. Θα μιλήσουμε για την επεξεργασία του γάλακτος. Αν εξαιρέσουμε τα τελευταία χρόνια οι πρακτικές που ακολουθούσαν εδώ, ήταν αυτές της Πατρίδας, του Πόντου, αφού ήταν οι ίδιοι άνθρωποι και αργότερα τα παιδιά

τους. Κάποιες προσαρμογές ήταν αναπόφευκτες, αλλά η γνώση και η εμπειρία αιώνων ήταν ένα πολύτιμο εργαλείο.

Πάμε να δούμε τι γινόταν σε ένα κλασικό χωριό του ορεινού Πόντου. Αρχικά να πούμε πως το ζωικό κεφάλαιο οι Πόντιοι το έλεγαν βίον. Για την περιουσία, αυτό που λέμε τώρα βιός, έλεγαν εχειά, εχειάδες. Εχεμένος, ο ευκατάστατος. Βίος λοιπόν. Καταλαβαίνετε πόσο σημαντικά ήταν για τους παππούδες μας τα παραγωγικά ζώα. Ποια παραγωγικά ζώα; Κυρίως βοοειδή.

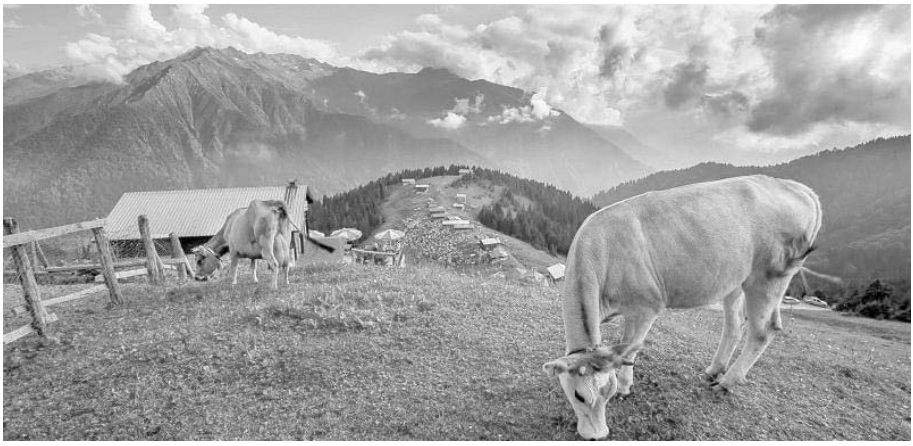

Το περιβάλλον στα παρχάρια είναι ιδανικό για την εκτροφή βοοειδών

Πολύ λιγότερο αιγοπρόβατα. Αυτό λόγω κλίματος. Και επειδή η καλύτερη προσέγγιση είναι πάντα η διαθεματική, θα πω με την άλλη μου ιδιότητα ως φυσικός το εξής: Κλασική περίπτωση μεταφοράς αερίων μαζών. Οι Βόρειοι άνεμοι μεταφέρουν μεγάλες ποσότητες υδρατμών από τη Μαύρη θάλασσα με αποτέλεσμα υψηλά επίπεδα βροχοπτώσεων στη βόρεια πλευρά των Ποντικών Άλπεων. Το ομιχλώδες τοπίο είναι παροιμιώδες και πολυτραγουδισμένο. «Η δείσα εφέκεν τα ραχια κ' εκάτσεν σα Καμένα». «Τα χέρια μ' εγουντδίασαν σου παρχαρί' τη δείσαν». Δείσα, η ομίχλη. Και επειδή ζωή και γλώσσα άρρηκτα συνδεδεμένα, οι Πόντιοι λένε «Τ' ομμάτια μ' εδείσωσαν». Βλέπω θολά, σαν σε δείσα, ομίχλη. Όλο αυτό το σκηνικό συνεπάγεται πλούσια χλωρίδα και χορτάρι άφθονο. Χορτάρι που το θέριζαν με την κόσα! Με την κερεντήν ή τιρπάν ή τουρπάν. Η εργασία αυτή ήταν το τδαϊροκόψιμον. Το περιβάλλον λοιπόν ιδανικό για εκτροφή βοοειδών. Και βέβαια οι Πόντιοι όταν λένε ζων εννοούν την αγελάδα. Ζων είναι η αγελάδα. Όχι οποιοδήποτε

ζώο. Μόνο η αγελάδα. Κάτι που δείχνει τη σημασία που είχε γι' αυτούς. Και βέβαια δεν σφάζει κανείς βοοειδή με την συχνότητα που σφάζει αιγοπρόβατα. Γι' αυτό και στη διατροφή των Ποντίων το κρέας ήταν λιγοστό ενώ τα γαλακτοκομικά άφθονα.

Ας δούμε τώρα τι γινόταν σ' ένα κλασικό χωριό του ορεινού Πόντου. Ας υπογραμμίσω ότι κάποιες γιορτές «εξέργατα», σηματοδοτούσαν την έναρξη

Συλλογή ξερού χόρτου από τα παρχάρια της Σαντάς το 1905 (φωτό από το blog Santeos)

ή τη λήξη εργασιών, μετακινήσεων κτλ. Κάπου στα τέλη Μαρτίου, «Ας σ' Ευαγγελισμού κ' υστερ'νά έβγαιναμε ση Μεζιρέν», λένε οι δικές μου καταγραφές και όχι μόνο. Η Μεζιρέ, για όσες περιοχές είχαν, ήταν ο εαρινός οικισμός κατ' αντιστοιχία με τον θερινό παρχάρ'. Ως πιο άμεσα προσβάσιμη η μεζιρέ ακόμα και το χειμώνα, είχε πιο περιποιημένα σπιτάκια και αποθηκευτικούς χώρους όπου αποθήκευαν και χόρτο ξερό. Στο ισόγειο ήταν ο στάβλος με τα παχνιά (πανθενία) δεξιά κι αριστερά και το πάτωμα στρωμένο με λεπτούς κορμούς ελατόφυτων, τα πόντιλα ή ποντίλια. Το πάτωμα είχε κλίση προς το μέσον όπου υπήρχε ένα αυλάκι, η μεσεέ ή το μεσογιέμ'. Η κλίση και το αυλάκι αυτό διευκόλυναν την απομάκρυνση των περιττωμάτων.

Το πακλάεμαν ιȣτέ. Πάνω από το μαντρίν ήταν ο χώρος που αποθήκευαν το ξηρό χόρτο και παραδίπλα ο χώρος που έμεναν. Εκεί και το μεσοχάμ' που υπήρχε η εστία, ο χωνόν. Εστία στο δάπεδο με πελεκημένες πέτρες περιμετρικά, τα «παρακαμία». Παρά την κάμινον… Αρχίζει ν' αποκτά νόημα το δίστιχο:

«Εσέν που έχ' του ȣκύλ' ο γιον ντό θα φτάει το κάζι;
Ας βάλ' τσ' απέσ' σο μεσοχάμ', ο κόσμος ας φωτάζει!».

Μικρέσσα παρχαρομάνα
(φωτό από τον Πόντο 2014)

Στη μεζιρέ έμεναν μέχρι «Τ' Αε - Κωσταντινί'». Η μεζιρέ όθεν επαίγ'νεν η καλομάν μ' έτον του Μυλαρά. Στη συνέχεια ανέβαιναν σον Παρχάρ'. Και βέβαια σε κάποιες περιοχές υπήρχε και δεύτερος πιο ορεινός παρχάρτς. Η κάθοδος από τον παρχάρ' πίσω στη μεζιρέ γινόταν στις αρχές του φθινοπώρου. Ο Σογιανές ήταν παρχάρτς της Άγουρσας, χωριού της κυρίως

Ματσούκας όπου και η εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους. « Γουρπάντσ' Αε-Χαράλαμπε μ', σο Σογιανέν που είσαι, στάμαν Σταυρίτα ισιζλιαεύ', μαναχός πώς 'κι αγρείσαι;» Πρώτη Σεπτεμβρίου λοιπόν ερημώνει ο παρχάρτς. Στη συνέχεια για λίγο καιρό ακόμα ση Μεζιρέν και τέλος το χειμώνα στο χωριό. Αυτός ο κύκλος είναι ο ορισμός της λελογισμένης και αειφόρου εκμετάλλευσης. Τα λιβάδια (τδαϊρια) έχουν έτσι το χρόνο να αναπτυχθούν ξανά.

Πλούσια σε γαλακτοκομικά προϊόντα η διατροφή των Ποντίων και πάμε να δούμε τη διαδικασία παραγωγής κάποιων από αυτά. Έλμεαν κ' έκχυναν το γάλαν σο καρσάν'. Αβαθή ξύλινη λεκάνη, και στη συνέχεια συνέλεγαν την κρέμα το καϊμάκι. Επεθοάλιζαν, επαίρ'ναν τ' απαγκέσ'. Αυτή την κρέμα την έλεγαν χουλιαντόν. Την κρέμα αυτή την έβαζαν στο ξυλάγγ' ή δρουβάν', προσθέτοντας και μια ποσότητα γιαουρτιού. Ξύγαλαν ή μαντζίρα λέμε το γιαούρτι. Οι μεγαλύτεροι έχουν δει ξυλάγγ'. Σε κάθε περίπτωση στο μικρό λαογραφικό μουσείο του κάθε Ποντιακού συλλόγου το δρουβάν' έχει περίοπτη θέση. Με το δρουβάνισμαν βγαίνει το βούτυρο και το εναπομένον υγρό είναι το πολύ εύγευστο τάν'. Ιδιαιτέρως δροσιστικό, εύπεπτο και με πολύ χαμηλά λιπαρά. Από το τάν' παράγεται το τδοκαλίκ' (είδος μυζήθρας), εννοείται light και πολύ νόστιμο. Βράζοντάς το τάν' κόβει και στη συνέχεια τοποθετώντας στο σε πάνινη σακούλα στραγγίζει, υλίζ', και αχάτοχάς το τδοκαλίκ'. Και βέβαια πέρα από την παραγωγή, ενδιαφέρει και η διατήρηση των τροφίμων. Έτσι μέρος από το παραγόμενο τδοκαλίκ', σε μικρές μπάλες, αποξηραίνεται στον ήλιο και μ' αυτό τον τρόπο διατηρείται για

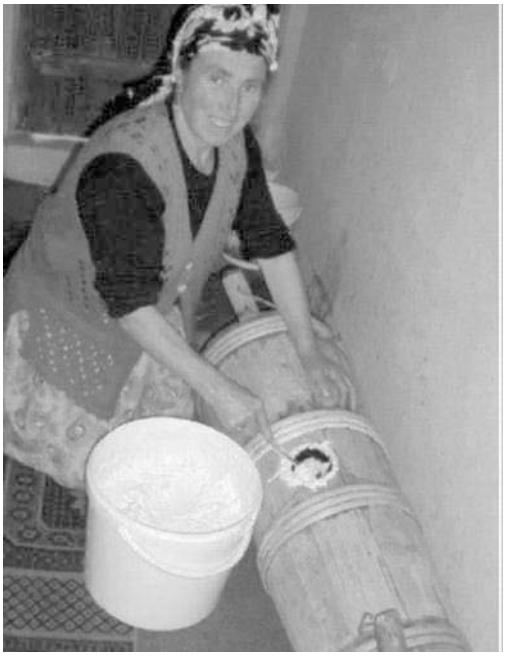

Παρχαρέτ'σα επί το έργον
(φωτό από τον Πόντο το 2014

μεγάλο χρονικό διάστημα. Τα γνωστά τδορτάνια, που συχνά αποτελούσαν μαζί με λίγο ψωμί, το κολατσιό όταν δούλευαν μακριά από το σπίτι, ερίαζαν τα ζα, επέγ'ναν σα ξύλα γιαχότ σα χορτάρια. Το γάλα μετά τ' αποθογάλισμαν, τη συλλογή της κρέμας, ένα μέρος γινόταν τυρί, με κόλλισμαν, μαγιά,

Παρχάρτς στον Πόντο

φυσική, «ας σου μουσκαρί' το πυτίδ'». Το υπόλοιπο με προσθήκη λίγου γιαουρτιού και βράσιμο, με τον ίδιο τρόπο που έκαναν το τδοκαλίκ', έδινε το μιτζίν! Στο τυρί έδιναν τη μορφή λεπτών λωρίδων, άμον ραφίδια ιδτέ, και το ανακάτευαν με το μιντζίν, και να τρώει ατο άθρωπον, άλλο ας σο νουν ατ' 'κ' εβγαίν'. Παρχαρί' τυρομίντζ'!… Ντό να λέω; Γκούντα και έμενταλ και ήμαρτα ατώρα κά' θ' έλεα. Άμον αχύρια!

Ατά ντο είπα ερχάλ έκ'σετ' ᾳτα. Ας λέω έναν κι άλλο. Η πουλαμά εξέρετεν ντόθενάς έν'; Είπα απράνας ζα είχαμε σην Πατρίδαν, αμά πρόβατα πα κάτ' έσανε. Ας σου προβατί' το γάλαν εποίν'ναν την πουλαμάν. Μοθοπωρί'. Αλλ' έμπρου το χορτάρ' χλωρόν, το γάλαν εσκουττούλιζεν παρχαροτδίτδεκα, άμα πολλά αρύν έτον. Άμον κραμπίν έλεεν η μάνα μ', πολύ υδαρές, σαν διάφανο. Γιάγλος 'κ' είχεν βαρέα. Μοθοπωρί το γάλαν έν' άλλο γιαγλίν, πιο παχύ. Εθέκ'ναν ατ' απάν', έναν κομματόπον τσερεκόπον πα εσύρ'ναν απέσ'. Τ'

άψιμον ολίον θα έτον και ετάραζαν ετάραζαν και εκείνο έρτον εγίνουτον πολλά ὄκυρόν. Να λέω σας έφαα πουλαμάν ψέμαν θα έν'. Εγώ τα γιαγλία τα φαΐα 'κι αγαπώ ατα. Αμά τ' εμετέρ' έγγευαν ατο και επυκνοκούρταναν.

Οι γυναίκες που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και τη γαλακτοκομία ήταν γνωστές ως ρομάνες. Ενίοτε και παρχαρομάνες. Ωστόσο η Παρχαρομάνα ήταν και το πνεύμα του παρχαρί', που έλιωνε τα χιόνια και καλούσε την άνοιξη τις ρομάνες. «Παρχαρομάνα λάλεσεν, ας έρχουν οι ρομάνες». Απόλυτα αναμενόμενη η μεταφυσική προσέγγιση, αφού ο παρχάρτς είχε διαστάσεις άλλες στο μυαλό και την ψυχή των Ποντίων. Πολύ πέρα από αυτή που έχει ένας τόπος οικονομικών και βιοποριστικών δραστηριοτήτων. Ήταν τόπος περισσότερης ελευθερίας, τόπος γαλήνης, ήταν η άγρια αλλά συνάμα τρυφερή αγκαλιά της φύσης. Ο δικός τους παράδεισος. Με όνομα, ιδιαιτερότητα και μνήμες. Τα δίστιχα, τα τραωδίας του παρχαρί' και τα καϊτέδες, οι μουσικές, είναι μια ολόκληρη κατηγορία τόσο μεγάλη και σπουδαία, που χωρίς αυτήν η μουσική μας παράδοση θα ήταν πολύ φτωχή. Ο παρχάρτς έχει περάσει στο DNA των Ποντίων… Η Παρχαρομάνα συνεχίζει να καλεί τους νέους. Κάποτε είχα γράψει το εξής: Ατώρα, οι νεοντάδες ας σου παρχαρί' τα δουλείας τιδέν χαπέρ' 'κ' έχ'νε, αμά σ'κούνταν εβγαίν'νε εκεί, εθαρείς εσύ, κάτ' λαλεί και παίρ' ᾳτ'ς. Τα μουχαπέτια εκεί είν' αλλέτερα. Εκέσ' όντες παίζ' η κεμεντζέ εθαρείς οι παλαιοί εμουν πα, κάθουν πλαγκαικά και τερούν...

Ραχόπουλον

Το Κανόνι των Σουρμένων

Του ***Ιωάννη Φ. Κούση***[1]

Το 1916, η Ρωσία επιτέθηκε στην Τουρκία και κατάκτησε εδάφη του Πόντου μέχρι και την Τραπεζούντα. Η περίοδος αυτή της Ρωσικής κατοχής ήταν η ευτυχέστερη για τους Ποντίους. Ζούσαν ζωή ανέμελη και πίστευαν ότι είχαν απαλλαγεί από τους Τούρκους οριστικά. Με την επικράτηση όμως των μπολσεβίκων στην Ρωσία, τον Οκτώβριο του 1917, τα πράγματα άλλαξαν άρδην. Ο Ρωσικός στρατός υποχώρησε και εγκατέλειψε τα κατακτηθέντα εδάφη του Πόντου. Μέχρι όμως να αποκατασταθεί στην περιοχή η Τουρκική διοίκηση επικράτησε χάος και αναρχία, η οποία διήρκεσε μέχρι τον Μάιο του 1918. Στο διάστημα αυτό Τούρκοι άτακτοι (τσέτες,

Ο ναός της Μεταμόρφωσης της Τσίτας των Σουρμένων σε φωτογραφία εποχής

πασιμποζούκοι) λυμαίνονταν τον τόπο. Όλα σχεδόν τα χωριά των Σουρμένων είχαν λεηλατηθεί ενώ οι κάτοικοί τους διασκορπίστηκαν και όσοι μπόρεσαν έφυγαν στην Ρωσία. Οι Σουρμενίτες του Βατούμ, μίσθωσαν δύο καράβια και τα έστειλαν στα Σούρμενα για να παραλάβουν τους διωγμένους συμπατριώτες τους. Το μόνο χωριό που άντεξε και κρατήθηκε αλώβητο ήταν

[1] Ο Ιωάννης Φ. Κούσης είναι συνταξιούχος δικηγόρος, ζει στην Πτολεμαΐδα, έχει καταγωγή από την Τσίτα των Σουρμένων και είναι βαθύς γνώστης της ιστορίας της περιοχής των Σουρμένων.

του Τσίτα. Ευτυχής ιστορική συγκυρία ο Δημοσθένης Εφραιμίδης, άνθρωπος άξιος και διορατικός, ο οποίος οργάνωσε τους κατοίκους του χωριού και δημιουργήθηκε άμυνα με εκπληκτικά αποτελέσματα. Η αποτελεσματικότητα της άμυνας οφείλονταν στην οργάνωση που επέβαλε ο Εφραιμίδης, στην πειθαρχία, στις ικανότητες των οπλοφόρων μαχητών, αλλά και, σε μεγάλο βαθμό, στα τεχνάσματα που εφάρμοζαν, για τα οποία θα γίνει ιδιαίτερος λόγος σε μελλοντική δημοσίευση. Σήμερα ο λόγος για το κανόνι.

Στο χωριό δέσποζε ένας πελώριος βράχος, στην γειτονιά των Ταχτσίδη, από τους οποίους πήρε την ονομασία του. (του Ταχτσιέογλη η καγιά). Πάνω στον βράχο αυτόν έστησαν έναν κορμό δέντρου (κερασιάς αναφέρουν) τον οποίον επένδυσαν με σίδερο οι σιδεράδες του χωριού, διέδωσαν δε τεχνηέντως ότι πρόκειται για κανόνι. Το «κανόνι» ήταν ορατό από μακριά και με τις ακτίνες του ήλιου γινόταν επιβλητικό. Ταυτόχρονα, τοποθέτησαν στο εσωτερικό του ένα σωλήνα και τον γέμισαν με εκρηκτική ύλη. Οι άτακτοι Τούρκοι έφταναν μέχρι τις παρυφές του χωριού και δεν τολμούσαν να μπουν μέσα, φοβούμενοι αφελώς το κανόνι, αλλά και άλλες φημολογίες που οι κάτοικοι επιμελώς διέδιδαν. Όταν αποκαταστάθηκε η τάξη του Τουρκικού Κράτους, περί τον Μάιο του 1918, η Τουρκική Κυβέρνηση, ανταποκρινόμενη σε καταγγελίες σε βάρος των κατοίκων του χωριού, έστειλε μια Μονάδα στρατού, η οποία εγκαταστάθηκε στο χωριό και διατρεφόταν από τους χωρικούς. Αυτή η περίοδος ήταν η χειρότερη στην ιστορία του χωριού. Την ηρωική περίοδο της Άμυνας διαδέχθηκαν οι ταπεινωτικές ημέρες της φιλοξενίας των Τούρκων στρατιωτών. Σκοπός της Μονάδας ήταν να περισυλλέξει τα όπλα, να ανεύρει και να συλλάβει αντάρτες που πιθανόν να κρύβονταν στα βουνά. Ο επικεφαλής Τούρκος αξιωματικός, ζήτησε να δει το κανόνι, για το οποίο είχε πληροφορίες. Κατά την περιγραφή του Αντώνη Κούση, όταν το είδε γέλασε·**«Τι είναι»** είπε στον παπα Σάββα Τσιροζίδη, **«Τι είναι αυτό;»**. **«Τι να κάναμε, με αυτό φοβερίζαμε τας συμμορίας των πασιποζούκων»**. Ο Συνταγματάρχης είπε **«Αυτό όποιος θα τώδινε φωτιά, αυτός θα σκοτωνόνταν»**, **«Αυτό το ξέραμε»** είπε ο παπα Σάββας. Ο Συνταγματάρχης γέλασε και έτσι έληξε η υπόθεση. Ωστόσο, πολλές μαρτυρίες συγκλίνουν στο γεγονός ότι το **«κανόνι»** πυροδοτήθηκε, βεβαίως εικονικά, περισσότερες από μία φορές, προκάλεσε δυνατό κρότο και δημιούργησε πανικό στους άτακτους Τούρκους που ήθελαν να επιτεθούν στο χωριό.

***

Ένα στιγμιότυπο από την αντίσταση του χωριού Τσίτα Σουρμένων

Από τα χειρόγραφα του Αντωνίου Δ. Κούση

(Επιμέλεια, γλωσσική και συντακτική προσαρμογή: Ιωάννης Φ. Κούσης)

Όθεν, λοιπόν, εκλήθη το συμβούλιον της Κοινότητος Τσίτα, όπου εκλήθησαν και οι δυνάμενοι να κρατήσουν όπλα και πήραν αποφάσεις. Όρισαν αρχηγούς των μαχαλάδων, εις τους οποίους εδόθησαν δικαιώματα και υποχρεώσεις στρατιωτικές. Όρισαν επιτροπάς προς εξαγοράν όπλων και πυρομαχικών, την εξεύρεσιν τροφίμων και ανακούφισιν των πτωχών οικογενειών. Όρισαν γενικόν αρχηγόν τον **Δημοσθένην Εφραιμίδην** και υπαρχηγόν τον Πρόεδρον του χωριού **Χρήστον Γρηγοριάδην** (Σουμουλέκ) και αρχηγούς σε κάθε μαχαλά και φυλάκιο. Άνοιξαν χαρακώματα γύρω στο χωριό, εμονιμοποίησαν τις σκοπιές, ημέραν και νύχτα, δημιούργησαν περιπόλους νυχτερινάς και άγρυπνον παρακολούθησιν των Τούρκων, μη επιτρεπομένων να περάσουν, ει μη μόνον τους γνωστούς και φίλους, και αυτούς με συνοδείαν.

Δημοσθένης Εφραιμίδης

Ο **Δημήτριος Σιδηρόπουλος** από την ενορίαν του Τιμίου Σταυρού, οπλοδιορθωτής, ανέλαβεν, χωρίς αμοιβήν, να διορθώνει τα όπλα και χωρίς αμοιβήν έφτιαξε και εδώρισε, επί πλέον, εις κάθε ακριανόν φυλάκιον, από μίαν σάλπιγγα, ιδίας του κατασκευής.

Επίσης ο **Ιωάννης Παπουτσής**, μετά του υιού του **Ιορδάνου**, διέθεσεν όλην την παραγωγήν των, εκ πέντε χιλιάδων οκάδων φουντουκίων εις τα φυλάκια. Επίσης ο **Βασίλειος Κούσης** και ο **Αλέξανδρος Κούσης**, όλα τα δέματα καπνού που αγόρασαν από τα Πλάτανα, ως καπνέμποροι, εις τα φυλάκια, με ένα χαβάνι, δώρον, εις τους φύλακας. Και πολλοί άλλοι, όλα διέθεσαν υπέρ βωμών και εστιών, διά την αντιμετώπισιν των πασιποζούκων τούρκων. Ήτο το σύνθημα της Τσίτα.

Όλοι οι Τούρκοι, φυγόστρατοι και πασιποζούκοι, συνενωθέντες υπό την αρχηγίαν του Μουτούρογλη, τριγύριζαν το χωρίον Τσίτα, με την προοπτικήν να το πατήσουν, να το κάνουν γιάγμα, όπως όλα τα άλλα χωρία. Καθημερινώς μας εμήνυαν και μας εφοβέριζαν ότι **χίλιοι πεντακόσιοι θα 'ρθούμε και**

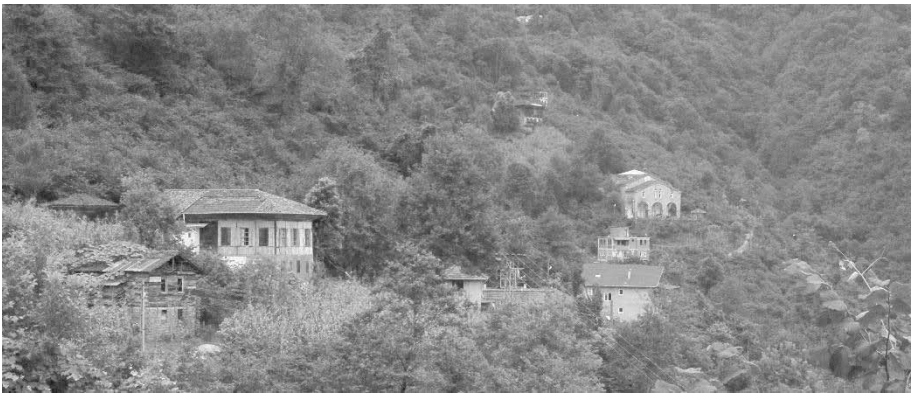

Μερική άποψη της Τσίτας σε φωτογραφία του 2014. Η φωτογραφία είναι «τραβηγνένη» από τον περίβολο του ερειπωμένου ναού του Τιμίου Σταυρού. Δεξιά διακρίνεται ο ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος

θα σας σφάξωμε. Διά του στόματος του Προέδρου τους απαντούσαμε: **ελάτε να μας σφάξητε, σας περιμένομεν**.

Εν τω μεταξύ, το χωρίον Τσίτα ενισχύετο με την αγοράν όπλων και με την εφευρετικότητα του **Παναγιώτη Κούση** (Πάντδο του Θεφανέκ) και του **Χρήστου Κούση (Χρήστο του Ρακανά)** να επινοηθούν, να φκιάσουν κανόνι από κορμό κερασιάς και να το στήσουν απάνω στη μεγάλη πέτρα του **Ταχτσίδη** (Ταχτδόγλη) που εδέσποζε όλο το χωριό. Και επί πλέον οι οπλοφόροι έμπαιναν με τη σειρά και έκαναν βολή πολυβόλου, εξεπίτηδες, δια να δείξουν ότι έχουν πολυβόλο. Και το κανόνι που εφαίνετο ευκρινώς διεδόθηκε αμέσως στους πασιποζούκους Τούρκους ότι το χωρίον Τσίτα διαθέτει και πολυβόλον και τόπι. Επί πλέον γινόταν προπαγάνδα από τους Έλληνες και τους προκαλούσαν ναλθούν, να αναμετρηθούν. Οι Τούρκοι καθημερινώς και ανέβαλον την επίθεσίν των. Δεν απεγοητεύθησαν όμως και όλο επερίσσευε η δύναμίς των.

Και άρχισαν να κινούνται δολίως. Έβαλαν τους αγάδες στη μοιρασιά, οι οποίοι όρισαν τοποθεσίαν συναντήσεως στους μύλους του **Χατζη Πάνο**, στο μισό δρόμο από τα Χάνια της Κεντρικής Σχολής προς του Τσίτα, προς

συνάντησιν με τους προεστούς του χωριού, δήθεν για το καλόν μας, δολίως, όμως. Η συνάντησις έγινε τη νύκτα. Οι αγάδες έφθασαν στο σημείο αυτό, που ήτο δασώδες. Σε λίγο έφθασαν οι προύχοντες με επικεφαλής τον Πρόε-

Η Αστική Σχολή Σουρμένων σε φωτό του 2014. Στην είσοδο της Σχολής διακρίνεται ο αρχισυντάκτης της Ποντικής Εστίας Στάθης Ταξίδης

δρον του χωριού και με δέκα εξ οπλοφόρους, που έζωναν κρυφά το μέρος. Εάν οι Τούρκοι τους σκοτώσουν δολίως, να τους περιποιηθούν καταλλήλως. Πρώτοι άνοιξαν την συζήτησιν οι Τούρκοι, οι αγάδες. **«Γνωρίζετε»**, τους είπαν, **«ημείς από ανέκαθεν θέλομεν το καλό το δικό σας και ερχόμεθα να σας προστατεύσομεν, να μας αφήσετε να σας διαφυλάξομεν από τους ληστάς, να βάλομεν στο χωριό σας ως φύλακας τα αγαδοπαίδια, καμιά εκατοστή τον αριθμόν, και σεις να κοιμηθείτε ήσυχα, να τους πληρώσετε, μόνον, το φαγί και μικροχαρτζιλίκι»**. Όλα αυτά σκοπίμως, ώσπου να βάλουν την δύναμιν αυτήν μέσα στο χωριό και να πιάσουν τα επίκαιρα σημεία, και τότε αλίμονό μας, με ένα σφύριγμα θα ορμούσαν και οι έξωθεν του χω ρίου πασιποζούκοι και θα μας διέλυαν και θα έφθανε το μοιραίον.

Οι προεστοί του χωριού και ιδίως ο Πρόεδρος **Χρήστος Γρηγοριάδης** (Ξουμουλέκ), άνθρωπος ξύπνιος και δραστήριος και παλικαράς, **«αυτό δεν μπορεί να γίνει»**, είπε. **«Ημείς πήραμε την απόφαση μόνοι μας να κρατήσομεν το χωριό». «Μα πώς θα το κρατήσητε, ούτε τροφήματα έχετε, ούτε πολλά όπλα, ούτε πυρομαχικά και προπαντός είσθε λίγοι»**, είπαν οι αγάδες. Τότε ο Πρόεδρος απήντησεν, τουρκιστί: **«Αζτάν αζκεϊτέρ τσακιτάν τσοκ κιτέρ».** Δηλαδή: **«Από τους πολλούς πολλοί θα σκοτωθούν και από τους λίγους λίγοι»**. Σαν να τους έλεγε το: **«Μολών λαβέ»** των Σπαρτιατών.

Γεώργιος Κακουλίδης
Ο Πόντιος Ναύαρχος του Πολεμικού Ναυτικού

Του ***Παναγιώτη Γέροντα***[1]

Το Πολεμικό Ναυτικό κατά την διάρκεια της ιστορίας του έχει αναδείξει προσωπικότητες φλογερές, οι οποίες αν και δύσκολα έμπαιναν σε «καλούπια», εν τούτοις πάντα στο μυαλό και την ψυχή τους είχαν το εθνικό συμφέρον, όπως το θεωρούσαν εκείνοι. Ένας από αυτούς ήταν ο Γεώργιος Κακουλίδης.

Ο Γεώργιος Κακουλίδης γεννήθηκε στην Αθήνα από οικογένεια που καταγόταν από την Κερασούντα του Πόντου. Ο παππούς του ήταν μέλος της Φιλικής Εταιρείας, γραμματέας του Υψηλάντη, ενώ ο πατέρας του ήταν εισαγγελέας την εποχή του Όθωνα. Ο ίδιος ο Γεώργιος Κακουλίδης αποφοίτησε από την Σχολή Ναυτικών Δοκίμων και με υποτροφία συνέχισε την φοίτηση του στην Ρωσία. Επί ρωσικού θωρηκτού για τρία χρόνια συμμετείχε σε περιπολίες στον Ειρηνικό Ωκεανό, ενώ μετά τον πόλεμο του 1897 ξαναπήγε στην Ρωσία, όπου φοίτησε στην Σχολή Πυροβολικού στην Κροστάνδη.

Ο ναύαρχος Γεώργιος Κακουλίδης

Μετά από πρόσκληση του Προξένου στην Θεσσαλονίκη Λάμπρου Κορομηλά και ενώ είχε τον βαθμό του Υποπλοιάρχου πλέον, παραιτήθηκε από το Πολεμικό Ναυτικό και εγκαταστάθηκε στην Θεσσαλονίκη με το ψευδώνυμο Μιχαήλ Αριστείδου. Άριστος γνώστης της Γαλλικής, της Ρωσικής και της Τουρκικής γλώσσας υποδυόταν τον αγωγιάτη ταξιδεύοντας στην ύπαιθρο πραγματοποιώντας αποστολές του Προξενείου και του Καπετάν Ακρίτα (Κωνσταντίνος Μαζαράκης Αινιάν). Ο Κακουλίδης όμως συνέδεσε το όνομά του με το Κίνημα της Εθνικής Αμύνης που ξέσπασε στην Θεσσαλονίκη το 1916.

---

[1] Υποπλοίαρχος του Πολεμικού Ναυτικού, Επιτελής Ιστορίας του Ναυτικού

Ο Κακουλίδης που είχε διωχθεί και φυλακιστεί από τους Αντιβενιζελικούς, κατόρθωσε να καταλάβει το θωρηκτό Ύδρα και να το οδηγήσει στην Θεσσαλονίκη. Διαβάζουμε σχετικά:

«Οι Γάλλοι επέμεναν να επαναστατήσουμε τα δύο μικρά τορπιλικά και απέκρουσαν και πάλι ως απονενοημένο διάβημα την απόπειρα επαναστατήσεως του θωρηκτού. Εγώ επέμεινα στη γνώμη μου υπό τον όρο να είμεθα το όλον επτά τουλάχιστον αξιωματικοί μαζί με τον κυβερνήτη Βρατσάνο [...]. Μπρος όμως στην επιμονή μας αναγκάστηκαν να καλέσουν διάφορους επαναστάτες αξιωματικούς, στέλνοντας ατμακάτους, κι έτσι το αποβατικό μας άγημα καταρτίστηκε απ' τον πλοίαρχο Ι. Βρατσάνο. τον ανθυποπλοίαρχο Λεβίδη, τον ανθυποπλοίαρχο Βαλασάκη, τον ιατρό-αξιωματικό Αθ. Λαμπαδαρίδη, έναν υπαξιωματικό, έναν εθελοντή πολίτη και μένα»[Νικολαΐδης, Δ.(2001), Ο Ναύαρχος Γεώργιος Κακουλίδης, ο ασυμβίβαστος Πόντιος πατριώτης, Παρασκήνιο, σελ 69]'.

Ο Γεώργιος Κακουλίδης ως έμπορος στην υπόδουλη Μακεδονία (αρχείο Καίτης Καρυτινού)

Στο μυαλό του είχε πάντα και την ιδιαίτερη πατρίδα του, τον Πόντο. Μια αρνητική επίπτωση της ελληνικής συμμετοχής στην συμμαχική εκστρατεία της Μεσημβρινής Ρωσίας, η οποία είχε ως στόχο την ανατροπή των μπολσεβίκων και την επαναφορά των «τσαρικών», ήταν η έκθεση των ελληνικών πληθυσμών της περιοχής της Κριμαίας. Διαβάζουμε σχετικά:

«Λίγο πριν από την εγκατάλειψη της Οδησσού, τέθηκε από το στρατηγό Κωνσταντίνο Νίδερ το θέμα της προστασίας του ελληνικού πληθυσμού που ολόψυχα είχε συμπαρασταθεί, ηθικά και υλικά, στα ελληνικά τμήματα. Πολλοί από τους Έλληνες εξέφρασαν την επιθυμία να μεταφερθούν στους τόπους καταγωγής, στον Πόντο. Τέθηκε λοιπόν το θέμα υπόψη του Άγγλου και Γάλλου ναυάρχου, οι οποίοι δήλωσαν την αδυναμία τους για τη μεταφορά αυτή [...]. Ο Κακουλίδης γνωρίζοντας τα προβλήματα που θα δημιουργούνταν στην Ελλάδα από τη μαζική μετανάστευση τους, και ίσως για να ενισχύσει

την προσπάθεια αυτονομίας του Πόντου, άδραξε την ευκαιρία από τις δηλώσεις του Άγγλου ναυάρχου και έστειλε το Βέλος να επισκεφθεί λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας για να διερευνήσει δυνατότητα μεταφοράς του ελληνικού πληθυσμού στον Πόντο.» Νικολαΐδης Δ. (2001) σελ 91. Σε αναφορά του προς τον Κακουλίδη, ο Κυβερνήτης του αντιτορπιλικού Βέλος Διομήδης Πανάς αναφέρεται στην τρομοκρατία των τούρκικων συμμοριών στην ποντιακή ύπαιθρο και τον αρχηγό τους, τον αιμοσταγή Τοπάλ Οσμάν καθώς και την δημιουργία ελληνικών ποντιακών τμημάτων για άμυνα του ελληνικού πληθυσμού από τις βιαιότητες των Τούρκων. Μόνο στις παραλιακές πόλεις του Πόντου υπάρχει ασφάλεια λόγω της παρουσίας των Συμμάχων.

Το 1918, ο Γεώργιος Κακουλίδης, ως Αρχηγός του Στόλου επί του θωρακισμένου καταδρομικού Γεώργιος Αβέρωφ μπήκε στην Κωνσταντινούπολη. Το Γεώργιος Αβέρωφ αγκυροβόλησε απέναντι στο Ανάκτορο Ντολμά Μπαχτσέ όπου διέμενε ο Σουλτάνος. Στις 12 Μαΐου 1919 παρέστη ως εκπρόσωπος του ελληνικού κράτους στην κατάληψη της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό επιβαίνων στο θωρηκτά Κιλκίς. Μετά την επάνοδο του Βασιλιά Κωνσταντίνου, παραιτήθηκε από το Πολεμικό Ναυτικό και ασχολήθηκε με την πολιτική. Από το 1923 εκλεγόταν βουλευτής και έπειτα γερουσιαστής Κοζάνης. Και στην πολιτική υπήρξε το ίδιο μαχητικός υπέρ της βενιζελικής παράταξης και της Αβασίλευτης Δημοκρατίας. Κατά την διάρκεια της λεγόμενης «Απεργίας του Ναυτικού» (παρατυπίες στις προαγωγές των Αξιωματικών του Ναυτικού οδήγησαν σε μαζικές παραιτήσεις Αξιωματικών δημιουργώντας έτσι μια μεγάλη κυβερνητική κρίση) ο Κακουλίδης, ως Υποναύαρχος ε. α. και πολιτικός πλέον, θα πιαστεί στα χέρια με τον Υπουργό των Ναυτικών, επίσης Αξιωματικό του Πολεμικού Ναυτικού, Αλέξανδρο Χατζηκυριάκο, γιατί θεώρησε ότι με τις ενέργειες του υπονόμευε την κυβέρνηση.

Το 1929 διορίστηκε Γενικός Διοικητής Θράκης. Ο Δήμος Κομοτηνής έδωσε στο δρόμο επί του σιδηροδρομικού σταθμού το όνομα του Αντιναυάρχου. Πέθανε το 1946 στην Μύκονο. Ο Γεώργιος Κακουλίδης αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση Αξιωματικού του Πολεμικού Ναυτικού, ο οποίος, κατά την διάρκεια της περιόδου της Μεγάλης Κρίσης, η οποία ξεκινάει από το 1914 και λήγει με την άνοδο του Μεταξά στην εξουσία το 1936, υπήρξε πάντα ενεργός και μαχόμενος. Ήταν όμως πάντα ορμητικός και πιστός στις αρχές του διότι ήταν βαθιά πεπεισμένος ότι αυτές ήταν σύμφωνες με τα συμφέροντα του Έθνους.

Αγνοημένες Μορφές του Ποντιακού Ελληνισμού

Ευθύμιος Μυλόπουλος

Πρόεδρος Σχολικής Επιτροπής Γυμνασίου Κιλκίς

Σοχούμι 1880 – Αθήνα 1959

Του **Στάθη Ταξίδη**

Η Γενοκτονία των Ελλήνων της καθ' ημάς Ανατολής υπήρξε μια πολύ καλά προμελετημένη και προσχεδιασμένη εγκληματική ενέργεια σε όλα της τα επίπεδα. Οι εμπνευστές της, αυτοί οι οποίοι την συνέλαβαν και τη σχεδίασαν, οι ηθικοί της αυτουργοί – οι αποσπασμένοι στον τουρκικό στρατό ανώτατοι στρατιωτικοί της καϊζερικής Γερμανίας – αλλά και οι ηγέτες των Νεότουρκων εκπόνησαν συγκεκριμένες δράσεις εναντίον της ομάδας στόχου, των Ελλήνων της Ανατολής. Το σχέδιο διέθετε την γερμανική επιστημοσύνη – δοκιμασμένο άλλωστε από τους πολιτισμένους Γερμανούς και σε άλλους πληθυσμούς βλ. Χερέρος στη Δυτική Αφρική από το 1904 - αλλά και την ανατολίτικη βαρβαρότητα, χαρακτηριστικά που απέδωσαν μιαν φτηνή «αλά τούρκα Γενοκτονία», χωρίς να ξοδευτούν πολλές σφαίρες, όπως είπε και ο Πολυχρόνης Ενεπεκίδης. Επινοήθηκε και το κεντρικό σύνθημα «Η Τουρκία για τους Τούρκους», φανατίστηκαν στρατός, τσέτες και άτακτο πλήθος… και «γαία πυρί μιχθήτω».

Επί μέρους ομάδες στόχου του σχεδίου – και αυτό καταδεικνύεται εκ του αποτελέσματος – ήταν οι ηγετικές μορφές των Ελλήνων. Η πολιτική, οικονομική και πνευματική τους ηγεσία. Γιατί το ήξεραν πολύ καλά οι εμπνευστές του σχεδίου: αποστερώντας μια ομάδα από την ηγεσία της, την καθιστάς ακόμα πιο ευάλωτη, πιο εκτεθειμένη στους κινδύνους, τη χειρίζεσαι κατά το δοκούν. Πέραν τούτων υποθηκεύεις και το όποιο μέλλον της.

Παρόλα αυτά οι γενοκτονημένοι και ξεριζωμένοι Έλληνες της Ανατολής, περνώντας από τη «φωτιά και το μαχαίρι» κατάφεραν να αναδείξουν πνευματικές μορφές, οι οποίες καθοδήγησαν της επί μέρους ομάδες τους να εγκατασταθούν στην Ελλάδα, να ριζώσουν και να αποκτήσουν θαλερά κλωνάρια στο δέντρο της ζωής, να δημιουργήσουν και να προκόψουν εντέλει.

Μια από αυτές της ηγετικές μορφές και ο ιερέας Ευθύμιος Μυλόπουλος, ο οποίος εγκαταστάθηκε στο Κιλκίς. Η μορφή και η δράση του θα παρέμεναν στο περιθώριο εάν ο εκλεκτός συνεργάτης της «Ποντιακής Εστίας» και ακούραστος ιστοριοδίφης Δημήτρης Νικοπολιτίδης δεν διέσωζε,

κυριολεκτικά από τα σκουπίδια, έγγραφα του Γυμνασίου Κιλκίς. Ένα τέτοιο έγγραφο και το Πρακτικό του Συλλόγου Διδασκόντων του Γυμνασίου Κιλκίς, το οποίο δημοσιεύουμε. Στις λίγες γραμμές του φανερώνεται η πολυσχιδής δράση του Ευθύμιου Μυλόπουλου και του επιδαψιλεύονται τιμές.

Η μνήμη του εκλεκτού αυτού λευίτη έχει ξεθωριάσει από το Κιλκίς. Ο αγαπητός Δημήτρης Νικοπολιτίδης, αν και αγγίζει σε ηλικία τον αιώνα, δεν το θυμάται καν. Αναζήτησε ωστόσο επίμονα πληροφορίες. Δυστυχώς μόνον σπαράγματα διασώθηκαν από αυτές. Το ότι δηλαδή ο ιερέας Ευθύμιος Μυλόπουλος γεννήθηκε στο Σουχούμι το 1880 και πέθανε στην Αθήνα το 1959, το ότι είχε οχτώ παιδιά και το ότι ένας από τους εγγονούς του από κόρη είναι μεγαλοδικηγόρος στην Αθήνα. Κατάφερα να ανακαλύψω τον δικηγόρο και επικοινώνησα τηλεφωνικά μαζί του πριν τέσσερα χρόνια, ζητώντας του πληροφορίες για τον παππού του με σκοπό τη σύνταξη τιμητικού άρθρου. Ανακάλυψα και άλλον εγγονό, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Του έστειλα σχετικό email. Βρήκα και μια εγγονή…

Μέχρι όμως να συγκεντρώσουμε τις απαραίτητες πληροφορίες και τα στοιχεία για να συντάξουμε ένα πλήρες άρθρο για τη ζωή και τη δράση του ιερέα Ευθύμιου Μυλόπουλου, δημοσιεύουμε τη φωτογραφία και το απόσπασμα πρακτικού του Γυμνασίου Κιλκίς ως ένα αγιοκέρι στη μνήμη του.

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ 71 (ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)

Εν Κιλκίς και εν τω Γραφείω του Γυμνασίου σήμερον την 10ην του μηνός Απριλίου 1930, ημέραν Πέμπτην και ώραν 4ην μμ συνήλθεν εις συνεδρίαν ο Σύλλογος των καθηγητών του Γυμνασίου αποτελούμενος εκ των κ. κ. Αγαθαγγέλου Αγαθαγγελίδου, Νικολάου Παπανικολάου, Αθανασίου Τσούντα, Χρυσάνθου Παπαθεοδώρου, Παναγιώτου Παπασπυροπούλου, Ιωάννου Σταμούλου, Αλεξάνδρου Κανταδά, Δημητρίου Φελέκη και απεφάσισε τα εξής: Κατά την συνεδρίαν ταύτην ο Σύλλογος των διδασκόντων έλαβε γνώσιν της μέχρι σήμερον πολυμερούς και πολυποίκιλου δράσεως του προέδρου της Σχολικής Επιτροπής του Γυμνασίου Αιδεσιμωτάτου Ευθυμίου Μυλοπούλου, ότι δηλ. δια της συντόνου δράσεώς του εχορηγήθη υπό της ΕΑΠ ο ευρύς περίβολος του Σχολείου, ότι χάρις εις την προσπάθειάν του την άοκνον κατεσκευάσθη, επεξετάθη και απεπερατώθη το νυν σχολικόν κτήριον του Γυμνασίου ότι δια της ακαταβλήτου

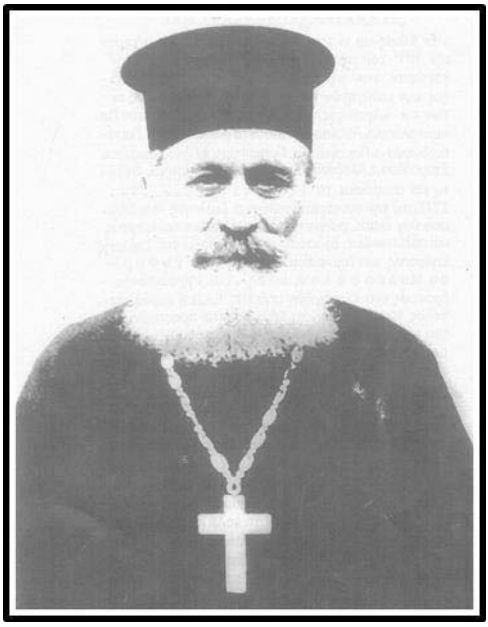

Ευθύμιος Μυλόπουλος

δραστηριότητός του επετεύχθη η προσθήκη τάξεων εις το τέως Ημιγυμνάσιον και επιτέλους ανεγνωρίσθη ως πλήρες Γυμνάσιον. Δια την τοιαύτην του δράσιν υπέρ της Εκπαιδεύσεως και του Γυμνασίου ειδικώς, όπερ ειλικρινώς ηγάπησεν, έλαβε το υπ' αριθμ. 1703 της 7ης Νοεμβρίου 1927 έγγραφον της Γενικής Επιθεωρήσεως Σχολείων Θεσσαλονίκης δι' ου εκφράζεται η ευαρέσκεια και τα θερμά συγχαρητήρια δια τους κόπους ους κατέβαλε και το ενδιαφέρον το οποίον έδειξε δια το Σχολείον. Επίσης και ο Μητροπολίτης προ μηνός ετίμησε δια του οφικίου του Συγκέλλου τον Πρόεδρον της Σχολικής μας Επιτροπής «δια τας πολλάς προς την Εκκλησίαν και την Εκπαίδευσιν του τόπου υπηρεσίας».

Κατόπιν τούτων ο Σύλλογος εγκρίνει να αναρτηθή τιμής ένεκα η φωτογραφία εντός του Γραφείου του Γυμνασίου του κ. Προέδρου της Σχολικής Επιτροπής, Ευθυμίου Μυλοπούλου, ούτινος η τοιουτότροπος ενέργεια τιμά αυτόν και ως Έλληνα και ως ιερέα φιλόμουσον. Εφ' ω εγένετο η παρούσα πράξις και υπογράφεται νομίμως.

Ο Διευθύνων Σφραγίδα Οι Καθηγηταί

Βιβλιοπαρουσιάσεις

Μια μέρα με ποιήματα του Νίκου Εμμανουηλίδη[1]

Γράφει ο **Αλέξανδρος Ν. Ακριτόπουλος**

Η άσκηση της ποίησης από τον Νίκο Εμμανουηλίδη (Ν. Ε.) δε γίνεται απλώς χάριν παιδιάς αλλά μάλλον ως σοβαρή ενασχόληση κατά την οποία αποτυπώνονται στο χαρτί βιώματα και σκέψεις του:

«… Τις ώρες μου περνώ / γράφοντας τις σκέψεις μου / και τα βιώματά μου.»

«Βιώματα»

«Βυθομετρώ τις σκέψεις μου / και γράφω τα ποιήματά μου...»

«Βυθομετρώ»

Πολλά από τα πρώτα ποιήματα στη συγκεντρωτική έκδοση[2] φέρουν στο τέλος μια χρονολογία. Τα χρονολογημένα είναι πολύ λιγότερα από τα μη χρονολογημένα ποιήματα του βιβλίου. Θα σταθώ μόνο σε αυτά τα πρώτα. Η χρονολόγηση στο τέλος ενός ποιήματος από τον συγγραφέα τους αρχίζει από το 1944 και φτάνει έως το έτος 1988.

Η τελευταία χρονολόγηση (1988) στο ποίημα «Θάνατος στρατιώτη» γίνεται εξαιρετικά και ίσως συμπτωματικά μετά από διακοπή διαστήματος πολλών ετών.

«Καημένη μανούλα μου, / δεν το 'θελα ποτέ μου /
να σε πικράνω. / Για την πατρίδα /
λαμπάδα άναψα / τα είκοσί μου χρόνια/

1988»

---

[1] Ο Νίκος Εμμανουηλίδης γεννήθηκε στη Μολόχα Κοζάνης το 1929. Εγκαταστάθηκε στη Δράμα το 1945 και εν συνεχεία στη Θεσσαλονίκη. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του έζησε στη Δράμα. Αποδήμησε εις Κύριον το 2020. Εργάστηκε ως υπάλληλος στο Υπουργείο Γεωργίας αλλά για προσωπικούς λόγους αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Στη συνέχεια εργάστηκε στην τσιμεντοβιομηχανία ΤΙΤΑΝ. Διετέλεσε πρόεδρος της Ομοσπονδίας Χειριστών Ελλάδος και μέλος του Δ.Σ. του συλλόγου τσιμεντοϋπαλλήλων Ελλάδος.Με την ποίηση ασχολήθηκε από τα γυμνασιακά του χρόνια, δημοσιεύοντας στίχους σε εφημερίδες, περιοδικά και ημερολόγια. Πέραν τούτων ο αείμνηστος Νίκος ήταν μέλος του σωματείου «Παναγία Σουμελά», ενώ διετέλεσε και εκλεγμένο μέλος στην εξελεγκτική επιτροπή με διαχρονική προσφορά στο σωματείο.

[2] *Ποιήματα 1944-2009*, εκδόσεις Ιωλκός, 2010.

Νίκος Εμμανουηλίδης

Ενώ όλες οι άλλες περιπτώσεις ποιημάτων με χρονολόγηση αναφέρονται στις δύο δεκαετίες (1940 - 1950, 1950 - 1960) με όριο το έτος 1962. Η «κανονικότητα» αυτή θεωρώ ότι είναι σημαντική για τη γραφή των ποιημάτων. Με δεδομένη τη γέννηση του ποιητή το έτος 1929, η συγγραφή πολλών συνθέσεων - αν η χρονολόγηση για την οποία γίνεται λόγος αποτελεί και χρονική ένδειξη της γραφής του ποιήματος - θα αναγόταν στην εφηβεία του συγγραφέα. Εκτός και αν - τούτο μάλλον είναι το πιο πιθανό - η χρονολογία να αναφέρεται σε ιστορικά συμβάντα ή σε βιώματα του συγγραφέα που ανάγονται σε ιστορικά συμβάντα της εθνικής αντίστασης και του εμφυλίου που επακολούθησε, σφραγίζοντας το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα για την ελληνική ιστορία. Εικάζω μάλλον με βεβαιότητα ότι πρόκειται για το δεύτερο και θεωρώ ότι το χρονολογικό αυτό συνοδευτικό στοιχείο αποτελεί μια τεχνική γραφής του ποιήματος που ακολουθεί ο συγγραφέας.

Η χρονολόγηση των ποιημάτων στο τέλος της στιχουργημένης ρυθμικής ακολουθίας του κειμένου αποτελεί μια τεχνική ποιητικής γραφής που διαχειρίζεται την προσωπική μνήμη και τον ιστορικό χρόνο. Πυροδοτεί την ποιητική έμπνευση και τροφοδοτεί την ποιητική μνήμη.

«…Κάποτε όταν ξύπνησα / Θεέ μου, μισός είχα απομείνει./

Καλοκαίρι 1946»

«Τραυματίας»

Η χρονολόγηση νοηματοδοτεί το ποίημα με ιστορικό βάρος και περιεχόμενο. Τοποθετεί συγγραφέα και αναγνώστη μπροστά στην ιστορική στιγμή, έστω και αν αυτή είναι μεγάλης χρονικής διάρκειας, δημιουργώντας κατάλληλο κλίμα για την ανάγνωση του ποιήματος.

Τα θεματικά μοτίβα της εθνικής ελευθερίας, της κοινωνικής απελευθέρωσης, της κοινωνικής συνείδησης και ευθύνης, που επανέρχονται στα έτσι χρονολογημένα ποιήματα της δεκαετίας 1940-1950, τοποθετούν την ποίηση του Ν. Ε. στην πλευρά της ενσυνείδητης αγωνιστικής διάθεσης για εθνικούς και κοινωνικούς αγώνες του λαού μας. Οι προσφωνήσεις σε συλλογικότητες όπως «παιδιά», «αδέλφια», «εργάτη», «αγρότη», «δουλευτή» που διαβάζουμε στα πρώτα ποιήματα του βιβλίου αναδεικνύουν τον παλμό των αγώνων στους

οποίους η φωνή του ποιητή καλεί τους συμπολίτες και ανακαλεί μνήμες ένδοξες και ηρωικές της Αντίστασης. Είναι τα ποιήματα που ανοίγουν το ποιητικό βιβλίο, «Της Ελλάδας παιδιά», Άνοιξη 1944, «Αδέρφια», Φθινόπωρο 1944, «Για τους σκλάβους», Χειμώνας 1944, «Ραγιάδες», Χειμώνας 1944, «Εθνική Αντίσταση ΕΠΟΝ», 1945, «Τραυματίας», Καλοκαίρι 1946.

Ο λυρικός παλμός των συλλογικοτήτων της μεταπολεμικής δεκαετίας 1940-1950 που αποτελεί το ποιητικό τοπίο στα πρώτα ποιήματα, μεταλλάσσεται και διαφοροποιείται σε χρονολογημένα επίσης ποιήματα της επόμενης δεκαετίας 1950-1960. Μιας δεκαετίας του σκληρού ελληνικού κράτους απέναντι στην ελληνική κοινωνία και τους πολίτες της, όπου κυριαρχούν τα θεματικά μοτίβα της διάψευσης των ελπίδων και της κοινωνικής αδικίας που την προκαλούν. Η μετατόπιση γίνεται εύκολα αισθητή και από τις «ηρωικές» συλλογικότητες των χρονολογημένων πρώτων ποιημάτων περνάμε σε ποιήματα με χρονολογίες της επόμενης δεκαετίας, όπου η ποιητική έκφραση εγγίζει πλέον την ατομικότητα, το καθημερινό άνθρωπο και τα προβλήματά του.

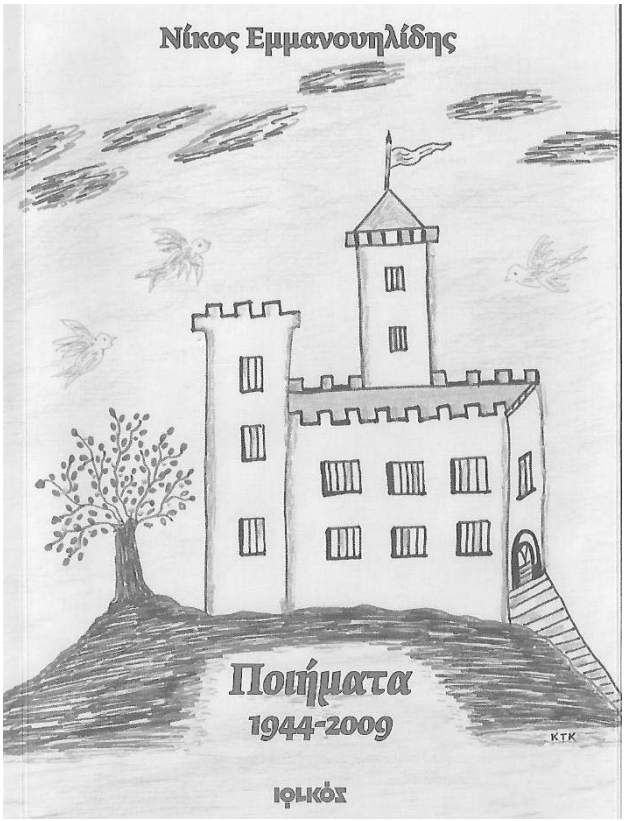

Η αλλαγή που συντελείται στην ελληνική κοινωνία κατά τη δεκαετία αυτή μεταλλάσσει την αγωνιστική διάθεση και το όνειρο που τη συνόδευε για ένα καλύτερο αύριο σε αισθήματα διάψευσης και απογοήτευσης του ποιητή. Η φωνή που ομιλεί μέσα από τα χρονολογημένα αυτά ποιήματα τώρα

αντανακλά βιώματα και προβληματισμούς της ατομικότητας, του πολίτη, του καθημερινού ανθρώπου που βιώνει τη διάψευση των ελπίδων και την απογοήτευσή του από τη σχέση κράτους - πολίτη. Συγκρούσεις και ενδοσκοπήσεις, αναζητήσεις, έρωτες και θάνατοι, τόποι και ψυχικά τραύματα που τους συνοδεύουν, συμπλέκονται μέσα σε μια δύσκολη εποχή, η οποία δεν δικαίωσε τους αγώνες της μεταπολεμικής γενιάς στην οποία και ο ποιητής Ν. Ε. ανήκει. Όλα αυτά τα συναισθήματα μαρτυρούνται μέσα από τους στίχους και σηματοδοτούνται από την ανάγνωση των ποιημάτων «Ψυχικό τραύμα», 1951, «Στρυμονοχώρι Σερρών», 1951, «Ένα όνειρο σωτηρία», 1951, «Θάνατος», 1952, «Πόθος», 1953, «Αμηχανία», 1956, «Νοσταλγία ξενιτεμένου», 1958.

Οι κοινωνικοί αγώνες και η αγωνιστική διάθεση για κοινωνικές κατακτήσεις καθορίζουν στο εξής την ποίηση του Ν. Ε. που περνάει και σε πιο προσωπικά συναισθήματα και σκέψεις των ανθρώπων. Αυτό συμπεραίνεται και από αχρονολόγητα ποιήματα. Στο αχρονολόγητο «Οι ποιητές», ορίζεται ο κοινωνικός ρόλος των ποιητών. Αυτοί οι τελευταίοι γίνονται οι αδάκρυτοι υμνητές των σκληρών κοινωνικών αγώνων:

«… Αυτοί με τους στίχους τους / γιγαντώνουν τις ψυχές, / γκρεμίζουν το άδικο,/ φυτεύουν τη ζωή./ Ελεύθεροι σκοπευτές /κυνηγοί του σήμερα, /κυνηγοί του χθες /σαλπίζουν και προχωρούν.»

Ο αγώνας λοιπόν έχει νόημα και περιεχόμενο. Προσδιορίζεται και κοινωνικά, δηλαδή προς τα έξω, και ατομικά, δηλαδή σκάβοντας προς τα μέσα. Στο χρονολογημένο ποίημα «Ένα όνειρο σωτηρία», 1951, ο αγώνας περιγράφεται ως ενδοσκόπηση, γενναιότητα, αυτοσυνειδησία, και εντέλει ως ένας σωτήριος ηρωισμός:

«… Τρέχα σαν το καθάριο νερό / και βρες τη συνείδησή σου. / Δες κατάματα την πραγματικότητα / και φτάσε εκεί που φτάνουν οι γενναίοι. / Αν, τελικά πετύχεις / τότε το όνειρο Σωτηρία είσαι εσύ.»

Η ιστορία της γενεάς Λιανίδη - Από τη Σάντα του Πόντου στην Ελλάδα

Της Αλεξάνδρας Γκουλιαμά και του Δημήτρη Λαλάτση

Αναζητώντας «υλικό» για την εργασία μου που αφορούσε στον αείμνηστο Σίμο Λιανίδη και η οποία παρουσιάστηκε στο Βάιμπλιγκεν της Γερμανίας, ανακάλυψα στο διαδίκτυο το βιβλίο «**Η ιστορία της γενεάς Λιανίδη - Από τη Σάντα του Πόντου στην Ελλάδα».** Ο εκλεκτός φίλος και ιστοριοδίφης Ματθαίος Γιαλαμάς – διαχειριστής του εξαιρετικού blog Santeos – προθυμοποιήθηκε να μου το δανείσει. Ανατρέχοντας στις σελίδες του ανακάλυψα έναν πραγματικό θησαυροφυλάκιο ιστορίας.

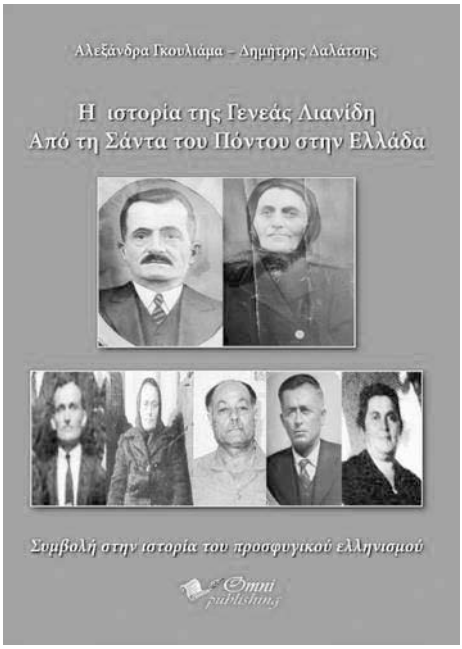

Οι συγγραφείς του, η Αλεξάνδρα Γκουλιάμα και ο Δημήτρης Δαλάτσης, ανάλωσαν κόπο αλλά και χρόνο και «δαπάνην ου σμικράν» για να ολοκληρώσουν το αξιόλογο πόνημά τους, δείχνοντάς μας μια διαφορετική εκδοχή της αναζήτησης της Ιστορίας. Της έρευνας, δηλαδή, και παρουσίασης της προσωπικής – οικογενειακής (με την ευρύτερη έννοια της λέξης οικογένεια). Αλλά μήπως όλες μαζί οι επιμέρους οικογενειακές ιστορίες δεν είναι αυτές που συγκροτούν την ιστορία ενός τόπου, ενός λαού, τη γενική ιστορία;

Και θεωρώ πως είναι αυτές που κάνουν περισσότερο προσιτή και κατανοητή την εν γένει, τη συνολική ιστορία. Είναι αυτές που κάνουν το γενικό και απρόσωπο, ειδικό και προσωποποιημένο. Σου λέει η ιστορία για τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου «τριακόσιες πενήντα τρεις χιλιάδες» κολλάει και από δίπλα έναν επιθετικό προσδιορισμό «νεκροί» και πάει ξεμπέρδεψε. Και άντε εσύ να κατανοήσεις πόσο πόνο, πόση θλίψη προξένησε και σε πόσους ανθρώπους ο κάθε ένας από αυτούς τους θανάτους. Διαβάζοντας

ωστόσο τη δολοφονία του Περικλή Λιανίδη και των εννιά άμαχων συντρόφων του, στην ύπουλη που τους έστησαν, στον δρόμο Τραπεζούντας Σάντας, στις 10 Μαΐου του 1918, οι τσέτες του Κάλφα.

Ψηφίδα ψηφίδα και με μεγάλη υπομονή οι συγγραφείς συνέλεξαν το υλικό τους από τα οικογενειακά αρχεία αλλά και από τη βιβλιογραφία και τις πηγές, συντάσσοντας γενεαλογικά δέντρα, παραθέτοντας φωτογραφίες, συγκροτώντας εντέλει το μωσαϊκό της ιστορίας της Γενεάς τους, η οποία με τη σειρά της αποτελεί ψηφίδα για τη γενική ιστορία των Ρωμιών του Πόντου.

Το βιβλίο αποτελεί ευαγγέλιο για τα πάμπολλα μέλη αυτής της μεγάλης πατριάς των Λιανίδηδων, οι οποίοι διασκορπίστηκαν ανά την Ελλάδα και όχι μόνον, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί και μια κατάθεση ψυχής στον γενικό έρανο σύνολης της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού.

Παραθέτουμε απόσπασμα από το οπισθόφυλλο του βιβλίου:

«Η *"Ιστορία της γενεάς Λιανίδη"* είναι ένα ταξίδι στο χρόνο και στο χώρο της προσφυγιάς, μία καταγραφή της πορείας της οικογένειας από τη Σάντα του Πόντου στον Έβρο και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Δεν κομίζει *"γλαύκα ες Αθήνας"* όσον αφορά την χιλιοτραγουδισμένη Σάντα για την οποία έχουν γραφτεί τόσα πολλά, απλά προσθέτει έναν ακόμη μικρό βράχο στην ιστορία της πόλης αυτής και ένα μικρό λιθαράκι στην ιστορία του ποντιακού ελληνισμού.

Η Αλεξάνδρα Γκουλιάμα και ο Δημήτρης Δαλάτσης, γόνοι και οι δύο της γενιάς των Λιανιδαίων, με πείσμα, συνέπεια και επιμονή κατόρθωσαν να φέρουν εις πέρας μία δύσκολη αποστολή και να ανασύρουν - με σκληρή μελέτη αλλά και με την αμέριστη βοήθεια των μελών της γενεάς Λιανίδη - στην επιφάνεια πράγματα που κόντευαν να περάσουν μια για πάντα στο σκοτάδι της λήθης και να χαρτογραφήσουν εκ νέου τον δρόμο που ο αδυσώπητος χρόνος και η λησμονιά είχαν αρχίσει να σβήνουν από τον χάρτη της μνήμης.

»Η ανά χείρας μελέτη είναι ένα *"φάρμακο υπομνήσεως"*, μία σπονδή στη μνήμη των προγόνων μας που υπέστησαν τα πάνδεινα και απότιση φόρου τιμής στη θυσία του δικού τους παρόντος για το δικό μας μέλλον. Είναι, τέλος, ένα σαφές μήνυμα ότι απέναντι σε κάθε μορφή ολοκληρωτισμού ο μόνος που χάνει είναι ένας: *ο Άνθρωπος*.»

Στάθης Ταξίδης

Ατζάπσ' θ' ελέπω εγώ το Γαρς

Του Μάκη Καρασσαβίδη

Ο Μάκης Καρασαββίδης, τρέφοντας μεγάλη αγάπη στην πατρογονική ιστορία, εξελίχτηκε στο κορυφαίο παραγωγό του ποντιακού ραδιοφώνου, παρουσιάζοντας καταπληκτικές εκπομπές σε ραδιοφωνικούς σταθμούς της Καβάλας. Ραδιοφωνικές εκπομπές για την ιστορία, τον πολιτισμό και τα πάθη του Ποντιακού Ελληνισμού, διανθισμένες με γνήσια και αυθεντική παραδοσιακή ποντιακή μουσική. Μοχθώντας στη μελέτη και στην έρευνα παρουσίασε άρτιες εκπομπές, με σεβασμό και στον πιο απαιτητικό ακροατή αλλά και στους κανόνες της ραδιοφωνίας. Και όλα αυτά ερασιτεχνικά, αφού η δουλειά του είναι άλλα. Και όταν λέμε ερασιτεχνικά κυριολεκτούμε.Γιατί η λέξη ερασιτέχνης προέρχεται από τις λέξεις εραστής (αυτός που αγαπάει) και τέχνη. Και ο Μάκης Καρασαββίδης αγαπάει πραγματικά την ιστορία και τον πολιτισμό του Πόντου.

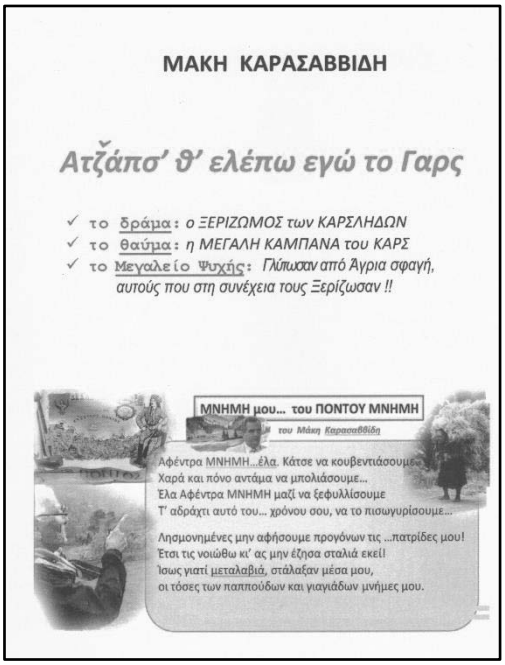

Ελάχιστο δείγμα της έρευνας, της μελέτης και της αγάπης του αυτής και το βιβλίο που παρουσιάζουμε. Ένα μικρό βιβλίο εξήντα σελίδων, μια μεγάλη κατάθεση ψυχής για τον αβάσταχτο πόνο της προσφυγιάς, για τον ίμερο της αλησμόνητης πατρίδας. «Ατὺάπσ' θ' ελέπω εγώ το Γαρς», «άραγε θα δω εγώ το Καρς», την αλησμόνητη πατρίδα των προγόνων μου, αναρωτιέται εμφατικά ο συγγραφέας, ξετυλίγοντας το κουβάρι της Ιστορίας των Καρσλήδων προγόνων του, το δράμα του ξεριζωμού τους, τα θαύμα της μεταφορά;ς της Μεγάλης καμπάνας του Καρς στο Κιλκίς και το μεγαλείο της ψυχής τους.

Και ξεκινάει ο φίλτατος Μάκης – τον συνάντησα μια και μοναδική φορά σε ένα ονειρικό προσκυνηματικό ταξίδι στον Πόντο το 1997 – το βιβλίο του κάνοντας

έκληση στη Μνήμη να τον βοηθήσει… «Αφέντρα Μνήμη… έλα, κάτσε να κουβεντιάσουμε/Χαρά και πόνο αντάμα να μπολιάσουμε…/Έλα αφέντρα Μνήμη μαζί να ξεφυλλίσουμε/ Τ' αδράχτι αυτό του χρόνου να το γυρίσουμε…
Αντιγράφουμε από την εισαγωγή του εξαιρετικού αυτού βιβλίου:
Οι πρόσφυγοι τ' εμέτερον...
... εχάτεψαν τ' ανθρώπ'ς άμον πρόατα! ...άμα, τ' Ακρίτα η ψη πάντα ακριτοπαλικάρ'! 'Σ σο χέρ' την ποχτσάν, 'ς σο χέρ' και τα σταυρούς και τ' εγκόλπια. 'Σ σο χέρ' και την κεμεντὺέν. Εντάμαν τα Ιερά Κειμήλια. Εκουβάλεσαν 2.500 χιλιόμετρα, το τρανόν την Καμπάναν του Γαρς, τρία ήμσ' τόνους! 4.500 βιβλία ας σην Κιμισχανάν, π' εφώτιζαν τ' ανθρώπ'ς...
Βαθέα 'ς σην ψην, η Πατρίδα. Και το παλαιόν και το νέον.
Επεθάναν 'ς σα στράτας οι ανθρώπ'. 'Σ σην θάλασσαν, απάν' 'ς σα παπόρᾳ.
Πείνας, τύφον, ελονοσίας... Κι ας σ' άλλο πα... ετραγώδ'ναν!
-Μα... πώς; Γιατί;
Ένιωθαν πως δεν περίσσευε ούτε λεπτό για πένθη και για καταθλιπτικές απραγίες...
-Ναι... μα... εδώ χάνεις τους ανθρώπους, τους πολύ δικούς σου...
Χμ! Χιλιάδες έχω χάσει πριν. Στους διωγμούς και στις γενοκτονίες. Και χάθηκαν χύνοντας ποτάμια το αίμα... Μπροστά μου...
-Γιατί;
Μα... για να μη χαθεί η ράτσα. Και τώρα που με χρειάζεται ο τόπος, η Ελλάδα, να παραδοθώ; Όχι! Ποτέ! Και πριν και τώρα και πάντα !
Κι ερχίνεσαν, με τη Θεγού τη δύναμιν, με το πολλά τη δουλείαν, να ριζών'νε. Να κλαδών'νε. Να γομών'νε τον κόσμον όλιον Τραντέλληνες. Παλικάρᾳ. Πρωταθλητές ξάν' 'ς σ' όλᾳ! 'Σ σον αθλητισμόν θέλτς; 'Σ σα επιστήμας; 'Σ σα εφευρέσεις; 'Σ σο Διάστημαν; 'Σ σ' όλα πα'.
Έχτισαν ξάν' την Ελλάδαν. Εποίκαν και τη Μακεδονίαν παράδεισον... Εμπροστά ας σ' ούλ'τς: 'Σ σην δουλείαν, 'ς σην γεωργίαν, 'ς σην κτηνοτροφίαν, 'ς σ' εμπόριον... Εμπροστά και 'ς σον πόλεμον. Εκεί... 'ς σ' Αλβανικά τα ραχία...
Για... την ΠΑΤΡΙΔΑΝ...

Στάθης Ταξίδης

Αναστορώ

Ο πρώτος πετρόκτιστος ναός της Παναγίας Σουμελά στο Βέρμιο. Χτίστηκε το 1950-51 με σχέδιο του αείμνηστου αρχιτέκτονα Δημήτριου Φυλλίζη από Σανταίους πετράδες μαστόρους (ταχτσήδες).

(Η καρτποστάλ είναι ζωγραφισμένη από τον επίσης αείμνηστο Σταύρο Καλεβρά, έχει εκδοθεί από το Σωματείο «Παναγία Σουμελά» τη δεκαετία του '60 και ανήκει στη συλλογή του Στάθη Ταξίδη)